

Glorifikacija antiheroja u suvremenoj kinematografiji: Slučaj filma "Joker"

Krmpotić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:557679>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-05**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivana Krmpotić

**GLORIFIKACIJA ANTIHEROJA U
MODERNOJ KINEMATOGRAFIJI:
SLUČAJ FILMA „JOKER“**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Ivana Krmpotić

**GLORIFIKACIJA ANTIHEROJA U
MODERNOJ KINEMATOGRAFIJI:
SLUČAJ FILMA „JOKER“**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Danijel Labaš

Zagreb, 2021.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARY	2
1. Uvod	3
2. <i>Joker</i> u kontekstu moderne kinematografije i stila film noir	5
2.1. Film noir, neo-noir i antiheroji	6
2.2. Karakteristike filma noir u filmu <i>Joker</i>	8
3. Psihologija privlačnosti i simpatije prema antiherojima	12
3.1. Parasocijalni odnosi	13
3.2. Mračna trijada osobnosti	16
3.4. Retribucijsko pravo i nasilje	22
4. Način prikazivanja Jokera u istoimenom filmu	24
4.1. Estetika krvi i nasilja	24
4.2. Populizam u <i>Jokeru</i>	29
4.3. Antiherojevo putovanje	32
4.4. Anti-stigma mentalnih poremećaja i stanja	33
5. Istraživanje	37
5.1. Predmet istraživanja	37
5.2. Ciljevi i hipoteze istraživanja	37
5.3. Metoda istraživanja	38
5.4. Uzorak	38
5.5. Provedba istraživanja	38
6. Rezultati istraživanja	39
6.1. Navike gledanja filmova i TV serija	39
6.2. Navike gledanja nasilnog sadržaja	42
6.3. Mišljenje gledatelja o liku i filmu	45
6.4. Rezultati istraživanja prve hipoteze	47
6.5. Rezultati istraživanja druge hipoteze	50
6.6. Rezultati istraživanja treće hipoteze	53
6.7. Rasprava	56
7. Zaključak	60
8. Popis literature	62
8.1. Popis grafikona	67
9. Prilog	69

SAŽETAK

Glavna tema ovoga diplomskog rada je glorifikacija antiheroja u modernoj kinematografiji, prikazana na slučaju američkog filma *Joker* iz 2019. godine. Rad je podijeljen na dva dijela: u prvome smo objasnili žanr neo-noira te analizirali njegove značajke u filmu *Joker*. Također, analizirali smo više teorija iz područja kognitivne i socijalne psihologije, psihologije medija te politike i prava, kako bismo predstavili moguće razloge privlačnosti antiheroja u očima gledatelja. Za kraj prvoga dijela, analizirali smo tehnike i metode kojima su se filmaši koristili u produkciji filma kako bi glorificirali Jokera. U drugome dijelu ovoga rada, predstavili smo rezultate anketnog istraživanja provedenog među gledateljima filma *Joker* u dobi od 21 do 35 godina. Rezultati su pokazali da su navike gledanja nasilnog sadržaja imale utjecaj na percepciju nasilja u filmu *Joker* te da je emocionalna povezanost s fiktivnim likovima utjecala na percepciju antiheroja Jokera.

Ključne riječi: *Joker*, antiheroj, film, moderna kinematografija, neo-noir, psihologija medija, nasilje u medijima, utjecaj medija

SUMMARY

The main topic of this thesis is the glorification of antiheroes in a modern cinematography, carried out through a specific case of an American film *Joker* (2019). This thesis consists of two parts: in the first part we explained a *neo-noir* genre and analyzed its key elements used in *Joker*. Also, we analyzed multiple theories from the scientific fields and studies of cognitive and social psychology, media psychology, as well as politics and law. We did this to present possible reasons of viewer's attraction towards antiheroes. Lastly, we analyzed different methods and techniques that filmmakers used to glorify *Joker*. In the second part of this thesis, we presented the results of our study, conducted on viewers of age 21-35, that watched the film *Joker*. According to the results, viewer's habits of watching violent content has had an influence on their perception of violence in *Joker*. In the same way, results have shown that emotional bonding with fictional characters has had an influence on the perception of the character *Joker*.

Keywords: Joker, antihero, film, movie, modern cinematography, Neo-noir, Media Psychology, media violence, media effects

1. Uvod

Filmovi, baš kao i svi ostali mediji, imaju značajan utjecaj na razmišljanje i ponašanje pojedinca i društvenih skupina. Stoga danas u okruženju sve razvijenije internetske tehnologije i razvoja modernog aktivizma slobode informacija ta tema postaje čestim predmetom istraživanja i kritika. Naime, neograničenim širenjem filmskog sadržaja na različitim „piratskim“ mrežnim stranicama, ali i sve češćim korištenjem *streaming* platforma, oni postaju dostupni svakome bez ograničenja koja se u skladu s pravilnicima o kategorizaciji filmova provode u kino dvoranama po svijetu, a u Republici Hrvatskoj temelje se na Pravilniku o kategorizaciji audiovizualnih djela. Upravo je zbog tog nedostatka ograničenja važno analizirati filmove upitne etičnosti i pokušati razumjeti razloge njihove privlačnosti u očima gledatelja.

Lik Jokera je i prije objavljivanja istoimenog filma budio zanimanje znanstvenika i studenata, ponajprije iz područja komunikologije, psihologije, sociologije, kriminalistike i prava. Većina tih istraživanja provodila su se na temelju filmova *Batman* (1989.) i *Vitez tame* (2008.), budući da su predstavljali prekretnicu u gledateljevom poimanju Jokera sa shizofrenog antagonista na zabavnog anarhista u borbi protiv korupcije i nejednakosti. Međutim, nijedan film, televizijska serija ni strip nije prikazao Jokera u pozitivnijem svjetlu kao što je to napravio redatelj Todd Phillips u filmu *Joker*. Naime, ovaj film predstavlja priču o postanku lika pa je bilo vrlo važno analizirati na koje je načine prikazan njegov put prema jednom od najvećih negativaca u fiktivnom svijetu superheroja.

Opasnost glorifikacije nasilja i negativaca došla je u središte pozornosti nakon masovne pucnjave u kinodvorani u američkom gradu Aurora 2012. godine. Zločin je počinjen na projekciji filma *Vitez tame: Povratak*, trećeg nastavka trilogije *Batman*, a u početnim policijskim izjavama bilo je rečeno da je počinitelj oponašao Jokera (Desta, 2019). Iako je kasnije opovrgnuto svako povezivanje s likom i filmovima o *Batmanu*, svejedno je potaknulo ozbiljnu raspravu o utjecaju medija na javnost, a posebno filmova. Uz ovaj, možda i najpoznatiji slučaj, postoje deseci drugih zločina za koje je poznato da su počinjeni pod utjecajem „Princa zločina“, a kako navode iz tvrtke digitalnih medija *Ranker* (Shelton, 2020) u tim su slučajevima počinitelji i žrtve nerijetko bila djeca tinejdžerske dobi, što je posebno zabrinjavajuće.

Uzevši u obzir razvoj interneta i sve težu kontrolu nad dostupnim sadržajem, na sve članove filmske i televizijske industrije stavlja se teret odgovornosti, a jednako je tako potrebno poticati gledateljevu samoodgovornost te ga obrazovati o svim opasnostima medijskog sadržaja. Prema filmskoj ontološkoj teoriji (Luan, 2016: 20, prema: Bazin, 1967), filmovi

predstavljaju svijet u njegovoj cjelovitosti i autentičnosti vremena i prostora. Odnosno, oni su nerijetko odraz stvarnog svijeta u određenom vremenskom razdoblju. Baš bi zato neodgovorno i nerazumno bilo ignorirati činjenicu da filmovi, kao i televizijske serije, imaju značajan utjecaj na mišljenje i ponašanje gledatelja.

Većina provedenih istraživanja vezanih uz temu glorifikacije u filmskoj industriji odnosila se na glorifikaciju nasilja i ratova. Međutim, posljednjih se godina sve češće javlja potreba za istraživanjem glorifikacije psihopata i sociopata te konkretno antiheroja, koji moralno upitnim metodama dolaze do pravde. Nerijetko su oni prikazani kao privlačne i zabavne osobe, a opasne samo onima koji im učine zlo ili im stanu na put. Ovaj uzorak se često javlja u superherojskim filmovima i TV serijama, što dovodi i do svojevrsnog stvaranja skupine obožavatelja naizgled nemoralnih likova. Stoga će ovaj rad na temelju relevantne literature navedene u nastavku analizirati više mogućih uzroka takvog naizgled društveno nelogičnog ponašanja te pokušati upozoriti na stvarne posljedice sve češćeg porasta glorifikacije nasilnog i zločinačkog ponašanja omiljenih likova u filmovima i TV serijama.

Radi lakšeg razumijevanja uzroka i posljedica glorifikacije antiheroja u modernoj kinematografiji, a specifično u slučaju filma *Joker*, potrebno je analizirati dvije strane: onu filmaša te onu gledatelja. Stoga ćemo u prvome dijelu ovoga rada objasniti žanr *neo-noira* i analizirati njegove značajke u filmu *Joker*. U drugom ćemo se dijelu rada baviti gledateljevom stranom priče. Odnosno, uz pomoć teorija iz područja kognitivne i socijalne psihologije, psihologije medija te politike i prava, predstaviti ćemo moguće razloge privlačnosti antiheroja u očima gledatelja. Nadalje, treći će dio rada biti posvećen načinima prikazivanja Jokera u istoimenom filmu. Specifično, bit će analizirane tehnike i metode kojima su se koristili filmaši (redatelj, scenarist, glavni snimatelj, itd.) u produkciji filma te kako one mogu biti potencijalni uzrok negativnih posljedica. U zadnjem dijelu rada predstaviti ćemo istraživanje provedeno metodom *online* ankete. Kroz navedeno istraživanje bit će analizirani stavovi gledatelja prema filmskim antiherojima, uzroci glorifikacije i pozitivnog prihvatanja Jokera od strane gledatelja te istražena korelacija između navika gledanja nasilnog sadržaja u odnosu na percepciju nasilja u filmu. Rezultati ovoga istraživanja približit će nam razloge zašto gledatelji podržavaju antiheroje te zašto prihvataju nasilne metode kao primarni alat borbe za pravdu. Anketu smo proveli *online* na platformi *Google*, a izrađena je i rezultati analizirani u *Google* obrascima.

2. *Joker* u kontekstu moderne kinematografije i stila film noir

Film, baš kao i slikarstvo, književnost, glazba te ostale umjetnosti, namijenjen je prikazivanju publici i zato je jednostavno zaključiti da svojom porukom ima utjecaj na svakog njenog člana. Razlika se jedino javlja u snazi tog utjecaja te njegovu ishodu. Međutim, film je za razliku od drugih umjetnosti tijekom svoje povijesti postao i značajan i posebno popularan medij. Odnosno, Fulvio Šuran u svome radu *One strane dobra i zla: BATMAN* (2017: 1640) navodi da je film postao spektaklom te da se u 20. stoljeću pojavljuje kao „komunikativno sredstvo sposobno da fascinira publiku kroz priče, zamjenjujući tako knjige u ulozi stvaratelja fantastičnih i nestvarnih svjetova.“

Sve većim tehnološkim razvojem filma, a posebno razvojem međusobne povezanosti putem interneta, utjecaj filma na čovjeka i društvo postao je uočljiviji. To se najbolje objašnjava teorijom *Globalnog sela* koju je prvi skovao teoretičar komunikacije Marshall McLuhan još 1962. godine. Njome je htio opisati povezanost svijeta na sljedeći način: „Među glavne aspekte električnog doba spada uspostavljanje globalne mreže, vrlo slične našem središnjem živčanom sustavu, koja nije samo električna mreža, nego čini jedinstveno područje doživljaja“ (McLuhan, 2008: 308). Danijel Labaš i Maja Mihovilović (2011: 107, prema: Storey, 2003) ovaj su proces stvaranja globalne kulture opisali na sljedeći način:

Današnji je svijet globaliziran – kako globalni kapital i kulturna dobra kruže svijetom, državne granice postaju sve manje važne, a vrijeme i prostor se komprimiraju. Ta kompresija zbližava slike, značenja, načine života, kulturne prakse, koje bi u protivnom ostale razdvojene u vremenu i prostoru.

Povezano s time, u današnjem svijetu možemo primiti informaciju iz drugog kraja svijeta u minimalnom vremenskom razmaku. Iako je to tehnološki impresivno, u isto je vrijeme zabrinjavajuće. S jedne strane, dostupnost informacija i sadržaja omogućuje nam neograničenost proučavanja filmskog sadržaja koje nam zatim pomaže pri analiziranju i definiranju njegovih utjecaja, a s druge strane raznovrstan, a nerijetko i opasan medijski sadržaj postaje dostupan svima, bilo gdje i u bilo koje vrijeme.

Ovakvo je stanje stvari postalo posebno zabrinjavajuće sve većom dostupnošću filmskog i ostalog videosadržaja. Naime, pod maskom slobode informacija internet, a posebno široka mreža *torrent* stranica, postaje bazom milijuna primjeraka piratskog ilegalnog sadržaja. Osim filmova, tu se mogu potpuno besplatno i bez ograničenja preuzeti i glazba, knjige, stripovi, videoigre te mnogi drugi „umjetnički“ proizvodi. Naravno, prilikom preuzimanja sadržaja, mrežna stranica neće tražiti dob, kao ni upozoriti na eventualne opasnosti. Uz ilegalne

opcije, postoje i one legalne, koje gotovo jednako imaju slabu moć zaštite. Primjerice, streaming platforme poput *Netflixa*, *Amazona Prime* i *HBO-a GO* lako je prevariti s obzirom na dobne kategorizacije sadržaja. Baš se zato sada više nego ikada javlja potreba za istraživanjem, ne samo platformi koje omogućuju širenje takvih sadržaja, već i samog sadržaja.

Uz sve navedeno, filmovi postaju važnim predmetom istraživanja medijskih utjecaja iz kojih nisu izostavljeni ni lik Jokera, kao ni njegov glavni protivnik Batman. Batman, poznat i kao *Vitez tame*, svojim je metodama i ponašanjem nerijetko budio sumnju u status superheroja. Mogli bismo čak i zaključiti da jednako kao Joker više pripada skupini antiheroja. Međutim, ono što ga je do filma *Joker* odvajalo od filmskih negativaca je činjenica da je bio na strani dobra te da se borio isključivo protiv zlih ljudi. Sada je pak lik Jokera u istoimenom filmu postavio novo zanimljivo pitanje: koja je definicija zlog čovjeka te posebno – zlog društva?

Pitanje definicije dobra i zla u filmskom sadržaju posebno je važno u filmovima noira i njegove suvremene inačice – neo-noiru. Naime, produciran kao svojevrsna oda kulturnom filmu *Taksist* Martina Scorsesea, Phillipsov je *Joker* koristio brojne značajke ovoga filmskog pokreta. Iako se kroz četrdeset tri godine, što predstavlja raspon godina između dva spomenuta filma, značajno promijenilo društvo, u *Jokeru* možemo vidjeti brojne poveznice s *Taksistom*.

Prije nego što započnemo s analizom karakteristika filma noir u kontekstu filma *Joker*, u sljedećem ćemo odjeljku predstaviti film noir i neo-noir te ih staviti u političko-društveni kontekst uz pomoću kojeg ćemo obraditi društvene probleme i anksioznost vremena, a definirat ćemo i lik antiheroja.

2.1. Film noir, neo-noir i antiheroji

Iz popularnog američkog kriminalističkog filma sredinom 20. stoljeća razvio se sada već kulturni filmski stil – film noir. Iako svoje korijene vuče iz već definiranih stilskih pravaca, svojim je karakteristikama obilježio jedno cijelo razdoblje američke, a zatim i svjetske kinematografije. Njegove ključne karakteristike, koje možemo primijetiti i u neo-noir filmovima, definirao je Miša Nedeljković u svojoj knjizi *Američki Noar film*. Tako je u uvodu objasnio ovaj filmski stil kroz jednostavnu analizu njegova naziva:

Sam naziv je zapravo francuski: *crni film*. Crni, ne samo zbog toga što je u cjelini obilježen tjeskobnom atmosferom i izrazito pesimističkim tonom, niti zbog toga što doslovno „odražava“ mračno raspoloženje američkog društva iz razdoblja u kojem je ovaj filmski trend nastao i razvijao se, već i zato što je, metaforički

rečeno, u njemu, kao na crnom škriljevcu, kultura modernog doba upisala svoje anomalije, učinivši ga tako trajnim i djelotvornim izvorom katarze (Nedeljković, 2006: 9).

Drugim riječima, jedna od glavnih karakteristika filma noir je njegova uloga da u filmskoj kulturi predstavlja anksioznost vremena te mračnu stranu društva i života.

Koristeći spomenute stilske elemente, u SAD-u je nakon klasičnog razdoblja filma noir nastao pokret poznat pod nazivom neo-noir. U svome radu *The Philosophy of Neo-Noir (The Philosophy of Popular Culture)* Mark T. Conard (2007: 2) definirao je film neo-noira kao svaki koji dolazi nakon razdoblja klasičnog filma noir, a koristi njegove teme i senzibilitet. To bi značilo da ih razlikuje samo razdoblje u kojemu su ti filmovi snimljeni. Međutim, iako koristi teme poput otuđenja, pesimizma i unutarnje podvojenosti, neo-noir uvodi nove teme, likove i društvene probleme. Primjerice, posljednjih se godina ovaj stil nerijetko spaja s novijim, futurističkim temama pa su tako gledatelji, „uživali“ u noir elementima gledajući filmove iz žanra znanstvene fantastike. To su primjerice: *Ex Machina* (2014), *Blade Runner 2049* (2017) i *Početak* (2010). Svejedno, u 21. stoljeću i dalje možemo pronaći „tradicionalne“ neo-noir filmove na temelju kojih možemo lako zaključiti da su nastali pod utjecajem klasičnih noir filmova. To su primjerice: *Ubij ih nježno* (2012), *Motherless Brooklyn* (2019) i *Nightcrawler* (2014).

Između ovih dviju vrsta našao se *Joker* koji, iako na prvi pogled ne odgovara spomenutim stilskim pravcima, zapravo zadovoljava veliki broj njihovih glavnih karakteristika. Jedna od njih je što za protagonista koristi antiheroja.

Među glavnim je karakteristikama filma noir pojava antiheroja u ulozi protagonista. Prema definiciji *Hrvatskog jezičnog portala* (2021) antiheroj je „onaj koji općim dojmom, vanjštinom i pripisanim odlikama predstavlja opreku uobičajenoj predodžbi o junaku ili heroju“. Možemo zaključiti da je s obzirom na atmosferu i ton ovoga filmskog stila bilo očekivano da će protagonista predstavljati mračan i ciničan lik. Međutim, pogrešno je pretpostaviti da zbog svojih korijena u američkom gangsterskom filmu film noir koristi antiheroje jednakih osobina. Štoviše, Nedeljković (2006: 27) tvrdi da antiheroj noira za razliku od gangsterskog antiheroja ne prepoznaje pravdu kao ni nepravdu te da za njega ne postoje viši moralni ciljevi ni interesi svijeta ili zajednice, već se on samo pokušava izvući iz neugodne i nesretne situacije. Nedeljković također dodaje da je antiheroj noira značajno „bliži“ prosječnom gledatelju zato što se „prosječan gledatelj može lako poistovjetiti s njim jer je i on zapravo samo prosječan čovjek kojemu se dogodilo nešto neočekivano“ (2006: 27). Conard (2007: 1) dodaje

da se gledatelji mogu poistovjetiti s antiherojem jer su im „anksioznost i osjećaj otuđenosti neugodno poznati“. Razloge privlačnosti antiheroja u očima gledatelja obradit ćemo u sljedećem poglavlju ovoga rada.

U nastavku ovoga poglavlja predstaviti ćemo glavne karakteristike filma noir pomoću stilske analize filma *Joker*. Također, prikazat ćemo da prethodna definicija antiheroja noira nije nužno prilagodljiva liku Jokera. Naime, iako zadovoljava brojne karakteristike ovoga stila u filmu je prikazano da on svoje postupke poduzima zbog postizanja društvene pravde i ukidanja nepravednog društvenog sustava.

2.2. Karakteristike filma noir u filmu *Joker*

Redatelj i scenarist Todd Phillips prvi je konkretno opisao kako je *Arthur Fleck*¹ prerastao u jednog od najvećih stripovskih negativaca. Svoj je koncept ponajviše razvio na temelju dva američka filma: *Kralj komedije* (1982) i *Taksist* (1976), što je Phillips i službeno potvrdio rekavši da su mu oni služili kao inspiracija (McIntosh, 2020). Štoviše, ne samo da su značajno pridonijeli konceptualizaciji lika nego su i brojne scene iz *Jokera* bile izravna preslika scena iz ova dva spomenuta filma.

Osim odavanja svojevrzne počasti redatelju *Kralja komedije* i *Taksista* Martinu Scorseseu, Phillips je u produkciji koristio i karakteristike filma noir. Njih ćemo prikazati u nastavku i to kroz točke koje je definirao Miša Nedeljković (2006): model antiheroja, naracija, atmosfera prostora i rekviziti noira.

1. Prethodno smo spomenuli da se definicija antiheroja noira razlikuje od opisa Jokera. Međutim, i dalje možemo povezati način karakterizacije likova u navedenome stilskom pravcu s njegovim osobinama. Točnije, Nedeljković (2006: 34) u tipološkoj podjeli modela junaka navodi tri središnje figure noira: istražitelj, žrtva i psihopatska ličnost, te ističe da su druga i treća nerijetko povezane u jednu. Dok *Joker* ne zadovoljava prvu figuru – istražitelja, možemo ga izravno povezati s figurama žrtve i psihopatske ličnosti.

¹ *Arthur Fleck* – pravo ime Jokera u filmu *Joker* (2019.). Njegovo pravo ime nije ujednačeno u svim filmovima ove tematike.

Naime, on je u filmu prikazan kao čovjek odbačen od društva, kojemu je ukinuta psihološka pomoć i kojemu se stalno događaju loše stvari. Kasnije saznajemo i o njegovom traumatičnom djetinjstvu, koje gledateljima humanizira njegov lik i izaziva osjećaj empatije. Za razliku od ostalih filmova s likom Jokera, on u većini filma nije prikazan kao „luđak“, već kao običan čovjek, kojemu su se dogodile loše stvari u životu. Ova se metoda može objasniti sljedećom tvrdnjom:

[...] tip žrtve preuzet iz svakodnevice inspirativniji je od stradalnika koji predstavljaju eksplicitniji tip žrtve, kao što su zatvorenici. Kada se svijet koji publika prepoznaje iz svog okruženja okrene protiv običnog malog čovjeka, onda on postaje pravi noir heroj. Taj tip junaka mnogo je životniji i uvjerljiviji. [...] Dovoljan je samo jedan pogrešan korak i običan čovjek može krenuti krivim putem (Nedeljković, 2006: 50).

Drugim riječima, na početku filma *Joker* zadovoljava karakteristike figure žrtve, dok kasnije poprima i karakteristike psihopatske личности. U nastavku ovoga ulomka usporedit ćemo klasičnu naraciju iz filma noir s onom iz *Jokera*.

2. „Narativni tijek klasičnog noira najčešće je nelinearan, vijugav i konfuzan, u njemu se prepliću odrazi i prividi stvarnosti, a likovi često preuzimaju nekoliko identiteta i nisu lako 'čitljivi', tako da ih moramo polako 'odgonetati'“ (Nedeljković, 2006: 29). U filmu *Joker*, Todd Phillips je razdjelio naraciju filma na dvije polovice: haluciniranu i stvarnu. Točnije, prvi dio filma prikazuje svijet koji se „odigrava“ u glavi Jokera. Gledatelji sve vide iz njegove perspektive i u tom trenutku ne znaju da je to imaginarna stvarnost. Međutim, oni predviđaju da će se nešto loše dogoditi. Wheeler Winston Dickson (2009: 3) to je opisao na sljedeći način: „[...] tama okružuje likove za vrijeme radnje, prijeteci da će ih progutati u bilo kojem trenutku.“

Naracija se mijenja tek na kraju filma, kada Joker doživljava potpuni pad razuma. Scena u kojoj redatelj gledateljima prikazuje da je Jokerova veza sa susjedom *Sophie*, jedinom osobom koja je u filmu bila dobra prema njemu, zapravo bila lažna i potpuno imaginarna, služi kao ključan trenutak filma. Naime, od tog trenutka gledatelji izlaze iz shvaćaju da je Arthur psihički bolesna osoba, potpuno ostavljena i odbačena od društva, koja više nema što izgubiti. Ova scena naglasila je „nevidljivost“ lika unutar društva, koju je Dickson (2009: 73) opisao kao antiherojevu „osobnu“ dimenziju potpuno izoliranu od ostatka društva. Takvom promjenom naracije postaje nam jasno kako je Arthur Fleck postao zloglasni – Joker.

3. Atmosfera prostora vrlo je važna za atmosferu cijeloga filma. Veliki grad ili malo izolirano selo, zatvorena prostorija bez prirodnog svjetla ili velika osvijetljena dvorana za bal. Svaki od navedenih prostora nosi svoje značenje i težinu, a redatelji ih koriste kako bi što bolje prenijeli željenu poruku. Nedeljković (2006: 68) je proširio ovu tvrdnju rekavši sljedeće: „Skućeni iznajmljeni sobičci, neveseli stanovi srednje klase, sobe sa pohabanim namještajem, ali i luksuzni apartmani i vrlo lijepe vile – otkrivaju karaktere onih koji u njima borave“. Zanimljivo je spomenuti kako su upravo ovi primjeri korišteni i u filmu *Joker*. Mali mračni stan *Arthur*a *Fleck*a, u lošem društvenom okruženju *Gothama*, stavlja se u kontrast s velikom vilom obitelji *Wayne*².

Osim spomenutih individualnih prostora, grad *Gotham*³ ima značajnu ulogu u filmu. Smješten u razdoblje kasnih 70-ih ili ranih 80-ih, *Gotham* označava veliki američki grad pun nasilja. Raspadnuti i prljavi vlakovi, opasne uske ulice grada te neonski znakovi barova i striptiz klubova gledateljima pružaju pozadinu lošeg života srednje klase. Takav prikaz grada često se javlja u noir filmovima, a Alain Silver i James Ursini (2005: 122) opisuju ga kao „mjesto u kojemu tama i korupcija lako pobjeđuju.“

Uz navedeno, jedan od elemenata filma noir je da koristi sliku grada u početnoj i završnoj sceni kako bi naglasio da je dramski sukob urbanog karaktera (Nedeljković, 2006: 71). Conard (2007: 92) dodaje da korištenje urbanih lokacija daje filmu noir „autentičnost“. To je također korišteno i u filmu *Joker*, u kojemu su na početku i na kraju filma prikazane gotovo jednake scene. Međutim, u njima je protagonist bio u sasvim drukčijoj poziciji, time naglašavajući odvajanje dviju suprotnih ličnosti: *Arthur*a *Fleck*a i *Jokera*. Jedan od primjera ove tvrdnje je možda i najpopularnija scena u filmu – ples na stepenicama.

Naime, nakon što *Arthur*a fizički ozljede u početku filma, on se visokim stepenicama mračne ulice vraća kući. Njegovu tugu i bol prati plava boja slike, koja se u ovome filmu javlja kada se protagonistu događa nešto loše (Höhnelt, 2019). Naravno, zvuk prati sliku te u ovoj sceni prenosi depresiju trenutka. Međutim, na kraju filma on se istim stepenicama spušta, ovaj put plešući. Glavne boje su sada crvena koja u filmu predstavlja dobrotu i pozitivna iskustva te žuta koja predstavlja gubitak razuma i kontrole, ali i njegovu snagu (Höhnelt, 2019). Atmosferu ponovno

² Obitelj *Wayne* odnosi se na fiktivnu obitelj iz stripova o Batmanu. Nju čine *Thomas*, *Martha* i *Bruce Wayne*.

³ *Gotham* – fiktivni grad iz stripova o Batmanu.

prati zvuk te u pozadini svira *Rock and Roll Part 2* Garryja Glittera. Iako je navedena pjesma potaknula kontroverzu zbog kriminalne povijesti izvođača, sasvim je sigurno upotpunila atmosferu scene.

Konačno, Nedeljković (2006: 71) navodi da mračne i opasne ulice noir gradova vrebaju nedužne građane i stavljaju ih u situaciju iz kojih se oni ne mogu izvući. Odnosno, jedini način da se iz njih izvuku je takav da „ostavi dubok i neizlječiv trag na duši“ (Nedeljković, 2006: 71). Upravo je to napravio Arthur Fleck postavši Jokerom.

4. Jednako kao prostor, boja i zvuk, i sami rekviziti korišteni u filmu mogu utjecati na atmosferu te prenijeti određenu poruku. Nedeljković (2008: 88), kaže da su najčešći rekviziti u filmu noir sljedeći: satovi, ogledala, stepenice, prozori, zavjese i cigarete. Od spomenutih rekvizita, gotovo je svaki imao jednako značenje i u *Jokeru*. Međutim, najveću su ulogu imala ogledala i cigarete, pa ćemo stoga u nastavku objasniti baš ta dva.

- a) Ogledalo ima važnu funkciju u filmovima i izvan filma noir, budući da označava „konfuziju identiteta“ (Nedeljković, 2008: 89). Geoff Mayer i Brian McDonnell (2007: 74) također navode da česte scene s ogledalom mogu u isto vrijeme ukazivati na narcizam i podvojenost. Upravo je ta podvojenost lika i konfuzija identiteta bila temeljna u *Jokeru*. Upravo se zato ogledalo javlja u više scena tijekom cijeloga filma, a posebno prije ili nakon ključnih trenutaka u radnji. Ono, naime, naglašava unutarnji sukob Arthura i Jokera. Primjerice, u početnoj sceni filma Arthur sebe tjera na smijeh pomicanjem ruba usana i gledajući se u ogledalo. Uz navedenu scenu, ples pred ogledalom odvija se nakon pucnjave u podzemnoj željeznici, dok na ogledalu prije poznate scene ubojstva na *talk showu* piše: „Nasmij se“ („*Put on a happy face*“). Stoga možemo zaključiti da je ogledalo u filmu *Joker* imalo značajnu ulogu, jednako kao i dim cigarete.
- b) Usprkos širokoj zabrani prikazivanja duhanskih proizvoda u medijima, u filmskoj i TV industriji one su čest rekvizit. Jednako tako, nerijetko se koriste i u filmu noir te naravno neo-noiru, a prema Mayeru i McDonnellu (2007:76) predstavljaju „propadanje, pokvarenost i očaj“. Film *Joker* nije bio izuzetak. Međutim, za razliku od nekih filmova cigarete u *Jokeru* nisu korištene samo u svrhu plasmana proizvoda, već da pomognu u postavljanju vremenskog razdoblja te da naglase Arthurovu i Jokerovu „tamu“.

Naime, tek 1994. godine Zajednička komisija za akreditaciju zdravstvenih ustanova Sjedinjenih Američkih Država (JCAHO) dovela je do zabrane pušenja u

bolničkim prostorijama (Longo et al., 1998: 47) . Kako je film *Joker* snimljen ranije u njemu je još uvijek normalno da *Arthur* puši u bolnici i u ostalim poslovnim prostorima.

Nadalje valja reći da prema istraživanju američkog Državnog instituta za zlouporabu droge (*National institute on drug abuse*) osobe s mentalnim poremećajima i stanjima puše čak dva do četiri puta više od ostatka populacije (2020). Zato u filmu možemo vidjeti da *Arthur* puši u najgorim trenucima, odnosno u onima kada najviše gubi svoju ličnost te postepeno postaje Joker.

U prethodnom smo poglavlju stavili film *Joker* u kontekst filmskog stila noir i neo-noir. U sljedećem ćemo poglavlju analizirati više teorija, koje mogu objasniti zašto gledatelje privlače antiheroji.

3. Psihologija privlačnosti i simpatije prema antiherojima

Industrija zabave oduvijek je privlačila pojedince različitih nacionalnosti, rasa, kultura, socio-ekonomskih statusa, zanimanja i interesa. Jennings Bryant i Peter Vorderer (2006: 27) su objasnili to u svojem radu *Psihologija zabave* kroz motivacijsku teoriju samoodređenja tvrdeći da korištenje medija, a posebno zabavnog medijskog sadržaja, zadovoljava temeljne psihološke potrebe: kompetencije, autonomije i povezanosti.

U svome su radu Jasminka Sabol i Denis Bratko (2006: 697) opisali potrebu za kompetentnošću na sljedeći način:

Kompetencija se odnosi na potrebu da se osjećamo uspješni (efikasni) i da imamo kontrolu u odnosu na okolinu. Podržavaju je optimalni izazovi i konstruktivna, na uspjeh usmjerena povratna sprega. [...] Suprotno tome, osjećaj da ponašanje ne dovodi do željenih ishoda može voditi osjećaju bespomoćnosti i beznadnosti s brojnim negativnim posljedicama.

U kontekstu industrije zabave, a posebno filmske industrije, pod zadovoljavanjem potrebe za kompetentnošću misli se na korištenje naizgled jednostavnije tematike i manju potrebu za kognitivnom aktivnošću u odnosu na, primjerice, književnost. Odnosno, prema Bryantu i Vordereru (2006), industrija zabave često se opisuje kao aktivnost koja ne zahtijeva previše truda, već zahtijeva optimalnu količinu kako bi se u isto vrijeme zadovoljile potrebe za kompetentnošću, ali i kako se ne bi izgubio osjećaj uspjeha. Drugim riječima, „prezahtevn“ sadržaji često uzrokuju gubitak interesa njihove publike zbog jednostavne ljudske potrebe za uspjehom. Jedan od dokaza navedene ideje je činjenica da „zahtjevan“ filmski sadržaj nerijetko publika loše prihvata, premda zadovoljava filmske kriterije.

Uz potrebu za kompetentnošću, Sabol i Bratko (2006: 697) definirali su i drugu temeljnu potrebu, onu za autonomijom: „Potreba za autonomijom ukazuje na poželjno iskustvo da voljno i samostalno podržavamo svoje aktivnosti“. To se primarno odnosi na osjećaj samostalnosti i slobode izbora, odnosno na potrebu za osjećajem da mi upravljamo svojim životom, a ne netko drugi. U prilagodbi ove definicije na industriju zabave, Bryant i Vorderer (2006: 28) spomenuli su prividno stvaran osjećaj da mi sami odabiremo medijski sadržaj, ne uzimajući u obzir da smo u stvarnosti pod utjecajem poznanika ili, primjerice, medijskih stručnjaka. Sami odabiremo ono što je ponuđeno i time stvaramo lažni osjećaj samostalnosti.

Konačno, treća temeljna ljudska potreba je ona za povezivanjem. Nju Sabol i Bratko (2006: 697) opisuju kao potrebu za povezivanjem s drugim ljudima i društvenim skupinama, a budi osjećaj sigurnosti, važnosti, ljubavi i topline. U kontekstu suvremene filmske i televizijske industrije, ovo je možda i najvažnija potreba koja se treba zadovoljiti sadržajem. Naime, Bryant i Vorderer (2006: 28) smatraju da prilikom odabira zabavnog sadržaja, u ovom slučaju filmskog i televizijskog, gledatelji nerijetko biraju upravo onaj s čijim su se likom ili glumcem povezali. Dalje navode da takva povezanost, opisana u teoriji *parasocijalnih odnosa*, daje gledatelju prividan osjećaj da nisu sami, a u velikom broju slučajeva je i među glavnim razlozima afiniteta prema određenom medijskom sadržaju.

Teorija o parasocijalnim odnosima samo je jedna od teorija kojom ćemo se baviti u ovome poglavlju. Kako bismo što detaljnije objasnili razloge zbog kojih gledatelji prihvaćaju i veličaju antiheroje, a specifično Jokera, uz parasocijalne odnose analizirat ćemo sljedeće teorije i koncepte: *mračna trijada osobnosti*, *teorija afektivne dispozicije*, *teorija uma* i *retribucijsko pravo*.

3.1. Parasocijalni odnosi

„Nemoj govoriti kao da si jedan od njih, jer nisi. Čak i ako želiš biti. Njima si samo nakaza, kao i ja. Sad te trebaju, ali kad više neće, odbacit će te“⁴ (Nolan, 2008). U možda i najpoznatijem citatu iz filma *Vitez tame*, Joker je junaku Batmanu naglašavao i objašnjavao lošu stranu društva, a u toj specifičnoj sceni obraćao se i publici. Mario Rodriguez u svojem je članku *Physiognomy and Freakery: The Joker on Film* (2014) ukazao na zanimljivost vezanu za prihvaćanje sebe kao nakaze. Prema njegovom shvaćanju, ono automatski stvara podjelu u

⁴ Eng.: Don't talk like one of them. You're not! Even if you'd like to be. To them, you're just a freak, like me! They need you right now, but when they don't, they'll cast you out, like a leper!”

dvije grupe te određuje suparničke kategorije kao kategorije „drugih“. U toj je situaciji Joker iz *Viteza tame* sebe postavio kao vođu i glasnogovornika potlačena naroda, kojeg čini srednja klasa, kritizirajući elitu koja djeluje protiv njega i svih ljudi koje on predstavlja. Na svoj je način ova podjela, kao i nepravda u društvu, prikazana i u drugim filmskim naslovima s Jokerom. Međutim, do filma *Joker* ona nijednom nije bila prikazana iz perspektive tog lika, što je značajno utjecalo na relativizaciju nasilja, humanizaciju i glorifikaciju lika te empatiju i identifikaciju publike s njime.

Qing Tian i Cynthia A. Hoffner (2010: 251, prema: Baumeister i Leary, 1995) navode da ljudi imaju temeljnu potrebu stvaranja odnosa s drugim ljudima, a nerijetko te odnose usmjere ka likovima u filmovima i televizijskim serijama. Prilikom formiranja takva odnosa stvaraju se tzv. *parasocijalni odnosi*. Prema definiciji Tian i Hoffner (2010: 251, prema: Horton i Wohl, 1956), termin se odnosi na psihološki odnos, kojeg doživljava publika u posredovanim susretima s medijskim figurama u masovnim medijima, a posebno na televiziji. Naravno, redovitim pojavljivanjem na ekranu, likovi i figure u televizijskim serijama i emisijama podložniji su stvaranju parasocijalnih odnosa. Međutim, filmski likovi, a posebno oni s više pojavljivanja, također postaju predmetom povezivanja.

Konkretno, članovi publike stvaraju odnos s onim likovima u kojima vide sebe ili s kojima dijele određene karakteristike. Tu se postavlja pitanje zadržavaju li taj odnos samo tijekom gledanja sadržaja ili ga održavaju i nakon toga. Točnije, mogu li likovi ili medijske figure imati toliki utjecaj na gledatelja da ga inspiriraju za daljnje životne postupke? Prema Tian i Hoffner (2010: 266) navedeno je moguće. U svome su istraživanju potvrdile da uočene sličnosti s likom ili figurom mogu ukazati gledatelju da je moguće i prihvatljivo postati više kao oni, a samim time i djelovati kao oni. Ovo je posebno zabrinjavajuće ako uzmemo u obzir da se parasocijalni odnosi ne moraju nužno stvarati s pozitivnim likovima, već i neutralnim te negativnim. Prilikom stvaranja takvoga odnosa, gledatelji su podložni promjeni ponašanja te najbitnije –počinju oponašati. U više su slučajeva tako zabilježeni zločini koji su bili izravno inspirirani filmskim likovima. Samo neki, vjerojatno i najpopularniji su Micky i Mallory Knox iz *Rođenih ubojica* (eng. *Natural Born Killers*), Travis Bickle iz *Taksista* (eng. *Taxi Driver*) te Joker iz *Viteza tame* (eng. *The Dark Knight*). No, to su ekstremi za koje se izravno zna da su služili kao inspiracija zločinima u stvarnome svijetu, a postoje i mnogi manje poznati primjeri.

U svrhu dokazivanja parasocijalnih odnosa s negativnim likovima, Tian i Hoffner (2010: 266) u svom su istraživanju, provedenom na temelju televizijske serije *Izgubljeni* (eng. *Lost*), potvrdile ideju da fiktivni likovi, čak i negativni, mogu utjecati na mišljenje i ponašanje

gledatelja. U tom kontekstu, naglašavaju opasnosti takvog medijskog utjecaja, a svoje su rezultate objasnile na sljedeći način:

Iako definirana kao jednostrana, imaginarna veza, parasocijalni odnos može biti jako utjecajan. Ne samo povećavajući užitak gledanja medijskog sadržaja, već i utjecanjem na identitet, životni stil, stav i ponašanje izvan samog gledateljskog iskustva. Ti utjecaji mogu biti pozitivni i negativni, ovisno o prirodi figure te poruci koja se prenosi. Dakle, brige roditelja i edukatora o negativnim medijskim utjecajima na djecu i mlade nisu u potpunosti neutemeljeni. Glavni izazov društva zato postaje shvatiti kako se suprotstaviti negativnim utjecajima te kako iskoristiti snagu medijskih figura u dostavljanju pozitivne i prodruštvene poruke njenim gledateljima.⁵

Nakon prihvaćanja navedenih mišljenja, postavlja se važno pitanje: zašto gledatelji, koji su nerijetko „normalni“ članovi društva prihvaćaju stavove i ponašanje negativnih likova te ih ukomponiraju u svoje stavove i djelovanje? Odgovor se može pronaći u jednostavnom postupku empatije i identificiranja. Odnosno, prema Tian i Hoffner (2010: 252), tijekom gledanja medijskog sadržaja publika se u potpunosti stavlja u poziciju medijske figure i u tom trenutku gubi svoj identitet. Ona gleda svijet i društvo kroz tuđe oči i zamišlja sebe u toj situaciji. U najčešćim slučajevima postupak identifikacije s medijskim figurama prestaje u trenutku prekida sadržaja. Međutim, u posebnim slučajevima on i dalje ostaje te može imati ozbiljne posljedice.

Iako je u prethodnom tekstu navedeno da publika može stvoriti parasocijalnu vezu s negativnim likovima i medijskim figurama, vrijedi napomenuti da se to događa rjeđe nego s pozitivnim i neutralnim likovima. Međutim, do toga svakako dolazi. U prethodno spomenutoj situaciji u filmu *Vitez tame* samoidentifikacija Jokera kao nakaze razdvojila je ljude na dvije skupine: potlačeni narod u eksploatacijskom društvu – „nakaze“ te skupinu onih „drugih“, koji ih iskorištavaju za svoj profit i stvaranje bogatstva. U toj situaciji, gledatelj se barem na trenutak stavlja u poziciju prve skupine jer druga predstavlja zlu društvenu „elitu“.

Iako je u *Vitezu Tame* Joker i dalje prikazan kao negativac, svejedno je stekao mnogo obožavatelja. I to ne samo zbog impresivne glume Heatha Ledgera, već i zbog ideja koje je lik predstavljao. Već u tom nastavku Joker je prikazan kao heroj, ali ne na tako očit i zabrinjavajući način kao u filmu *Joker*.

⁵ Eng.: „Although defined as an one-sided, imaginary relationship, parasocial interaction can be very influential, not only by increasing audience members’ enjoyment of media content while viewing but also by affecting their identities, lifestyles, attitudes, and behavior beyond the viewing situation. The effects could be positive or negative, depending on the nature of the character and the message. Therefore, parents and educators’ concerns about media’s negative influence on children and young people are not baseless. The challenge facing society is how to counteract negative effects and utilize the powerful media personalities to deliver positive, prosocial messages to audience.”

3.2. Mračna trijada osobnosti

Zašto u vrijeme suvremene demokracije prihvaćamo i podupiremo filmsko nasilje, društveni raspad i anarhiju? Fulvio Šuran (2017: 1652) citira Slavoj Žižeka (2002) koji tvrdi:

[...] unutar našeg društva prethodnih [se] godina izgubila svaka povezanost sa stvarnošću, što postmodernizam i dokazuje. Ona odražava unutarnju potrebu iskušenja boli u stvarnom osjećaju koji se izražava u sklonosti prema katastrofalnim događajima ili nezdravom hiperrealizmu. Stvarnost se manifestira kroz fizički kontakt, u sukobu prsa o prsa, što nestaje iz modernih ratova, što filmovi mogu pružiti, naročito oni epskog karaktera.

Jednako tako, Jerko Valković u svojem je članku *Oblici i utjecaji televizijskog nasilja* (2010: 74) naveo da se nasilje u fiktivnom programu ne mora nužno shvatiti kao negativno, budući da ono može dovesti do junačkog čina ili ostvariti plemeniti cilj. Uzevši ove dvije teze u obzir, jasnije shvaćamo zašto ljudi ponekad podržavaju medijsko nasilje, društveni raspad i anarhiju, a u stvarnosti nisu dijelom toga. Međutim, i dalje ostaje pitanje: zašto konkretno podržavamo lik Jokera?

Mračna trijada osobnosti je koncept kojeg su osmislili Delroy Paulhus i Kevin Williams, a sastoji se od tri crte ličnosti: *makijavelizma*, *narcizma* i *psihopatije* (Brcković, 2018: 81). Paulhus i Williams smatraju da se te crte ličnosti nerijetko pojavljuju zajedno, a kako navodi Vlado Brcković (2018: 81) one predstavljaju koristan izvor informacija o individualnim razlikama u ličnosti. Iako su na prvi pogled ove crte ličnosti u društvu nepoželjne, nerijetko se u filmovima i televizijskim serijama pojavljuju likovi koji svojim ponašanjem ispunjavaju mračnu trijadu. Štoviše, oni postaju glavnim likovima te konačno – antiherojima.

U filmskoj i televizijskoj industriji likove možemo podijeliti u dvije kategorije: a) oni koji zadovoljavaju „svijetlu trijadu osobnosti“ te oni koji zadovoljavaju „mračnu trijadu osobnosti“. Svijetla trijada prema Scottu Barryju Kaufmanu (2019), uključuje sljedeće tri ljudske osobnosti: *Kantovu filozofiju*, *humanizam* i *vjeru u čovječanstvo*. Točnije, pod Kantovom se filozofijom primarno misli na kategorički imperativ i na to da je ljude potrebno tretirati kao cilj, a ne kao sredstvo. Kao druga osobina svijetle trijade osobnosti, humanizam opisuje vrednovanje dostojanstva i vrijednosti svakog pojedinca, dok treća osobina – vjera u čovječanstvo – postavlja ideju da su ljudi u biti dobri (Kaufman, 2019). Iako su ove navedene tri osobine u teoriji prihvatljivije, u filmskoj praksi ne moraju nužno biti. Odnosno, zbog određenih karakteristika pripadnika navedene tri osobine, publika će nerijetko radije „navijati“ za suparnike. To se može objasniti i rezultatima istraživanja Kaufmana (2019), koji su pokazali da za razliku od mračne trijade karakteristike svijetle trijade nisu bile u korelaciji s važnim i

privlačnim osobinama poput hrabrosti i samopouzdanja. Ovo je jedan od više mogućih razloga zašto se sve češće javljaju antiheroji, koji mogu služiti i kao sinonim pripadnika mračne trijade osobnosti.

Prema Crysel i suradnicima (2012: 192) najpoznatiji likovi koji zadovoljavaju sve tri karakteristike mračne trijade osobnosti, a koji su našli „put do srca“ gledatelja su sljedeći: *Dr. Gregory House (Dr. House)*, *James Bond* i *Batman*. Uzevši u obzir da je od objavljivanja njihovog znanstvenog članka prošlo oko devet godina, i dan danas navedena tri lika spadaju među najpoznatije antiheroje. Međutim, ono što je posebno zabrinjavajuće, a što je i povod ovog istraživanja, činjenica je da su se njima pridružili još mnogi likovi koji zadovoljavaju osobnosti makijavelizma, narcizma i psihopatije. Očekivano, tu se našao i Joker. U nastavku ćemo analizirati kako je on već u *Vitezu tame*, a posebnu u *Jokeru*, postao najboljim predstavnikom mračne trijade osobnosti.

Prva je osobina mračne trijade osobnosti – makijavelizam. Nju je najjednostavnije opisati kroz maksimu „cilj opravdava sredstvo“, a Vlado Brcković (2018: 81) opisao ju je citirajući druge autore:

Osobe s izraženim makijavelističkim karakteristikama manipulativne su, sklone obmanjivanju i iskorištavanju drugih, imaju ciničan stav prema moralnosti i usmjerene su prema vlastitom interesu (Furnham, Richards i Paulhus, 2013). Naziv potječe od talijanskog renesansnog diplomata i pisca Machiavellija koji u svojoj knjizi *Il Principe* (Vladar) piše o umijeću vladanja savjetujući vladarima kako ostati na vlasti koristeći nerijetko okrutne i nemoralne metode poput ubojstva političkih rivala (Muris, Merckelbach, Otgaar i Meijer, 2017).

U kontekstu filma *Joker*, ali i *Viteza tame*, Joker je smatrao da jedino nasiljem i stvaranjem kaosa može srušiti okrutnu elitu i spriječiti još veći rast korupcije i nasilja u *Gothamu*, a onda i u svijetu. Njegova makijavelistička karakteristika posebno dolazi do izražaja u sceni pri kraju filma u kojoj Joker u razgovoru s TV voditeljem opravdava trostruko ubojstvo i poticanje nasilnog pokreta na sljedeći način:

Jeste li vidjeli kako je tamo vani, Murray? Napuštate li Vi zapravo ikad studio? Svi samo vrište i deru se jedni na druge. Nitko se više ne ponaša civilizirano. Nitko ne misli kako je to biti onaj drugi. Mislite li da ljudi poput Thomasa Waynea, ljudi bez ijedne brige, ikad pomisle kako je biti čovjek poput mene? Biti bilo tko osim njih samih? Ne pomisle. Oni smatraju da ćemo svi mi samo sjediti i sve trpjeti kao dobri mali dječaci. Da se nećemo pretvoriti u vukodlake i podivljati (Phillips, 2019).⁶

⁶ Eng.: “Have you seen what it’s like out there, Murray? Do you ever actually leave the studio? Everybody just yells and screams at each other. Nobody’s civil anymore! Nobody thinks what it’s like to be the other guy. You think men like Thomas Wayne ever think what it’s like to be someone like me? To be somebody but themselves? They don’t. They think that we’ll just sit there and take it, like good little boys! That we won’t werewolf and go wild!”

Prema njegovom shvaćanju, ali i shvaćanju brojnih gledatelja, nasilni postupci koji su prethodili, ali i oni koji su uslijedili, opravdani su – u čast većeg dobra. Sredstvom nasilja i ubojstva dolazi se do cilja jednakosti i pravednosti u društvo. Ova ideja je došla blizu ostvarenju i u filmu *Vitez tame*, no zajedničkim djelovanjem ljudi i međusobnim povjerenjem Joker ipak nije uspio, a jednako tako nije ni uspio do kraja provesti svoju makijavelističku ideju. Međutim, u filmu *Joker* u tome je uspio.

Druga osobina mračne trijade je narcizam, definiran kao „osjećaj osobne grandioznosti, superiornosti i dominantnosti nad drugima“ (Brecković, 2018: 81, prema: Furnham, Richards i Paulhus, 2013), a nerijetko se uz njega vežu i karakteristike poput nedostatka empatije te potrebe za pozornošću (Crysel et al., 2012: 194). Dok su makijavelizam i psihopatija u filmu *Joker* izraženije osobine, narcizam se pojavljuje tek kasnije u radnji filma te dolazi do svog vrhunca na samom kraju, kada usred velikog nereda na ulicama *Gothama* Joker stojeći na automobilu sebe uzdiže u odnosu na svoje pratitelje. Takvim postupkom pokazuje superiornost unutar svoga pokreta, a plesom i povlačenjem „krvavog osmijeha“ ispunjava i kriterij grandioznosti.

Posljednja, a ujedno i najmračnija osobina mračne trijade je psihopatija. Nju je Brecković (2018: 81, prema: Furnham, Richards i Paulhus, 2013) opisao kao „[...] nedostatak empatije i osjećaja srama, krivnje i grižnje savjesti [...] uz visoku impulzivnost i traženje uzbuđenja“. U slučaju lika Joker, psihopatija je značajnije izražena u prethodnim filmovima *Vitez tame* i *Batman*. Naime, iako bezosjećajnim ubojstvima većeg broja ljudi Joker pokazuje znakove psihopatije, ta ubojstva su u filmu *Joker* u većini radnje minorizirana. Primjerice, tri „*Wallstreetovca*“ u podzemnoj željeznici fizički su napala Jokera te se on „samo branio“, čak i u trenutku kada je pratio jednoga i upucao ga u leđa. Uz navedeno, osobina psihopatije posebno se izbjegavala u sceni u kojoj Joker nakon zastrašujućeg i bezosjećajnog ubojstva poštedi drugog lika jer je jedini bio dobar prema njemu, time pokazujući minimum empatije. Međutim, kasnijim ubojstvima, a posebno onim na samom kraju filma postalo je jasnije da se radi o psihopatskim osobinama.

Nakon svega navedenog, vrijedi postaviti sljedeće pitanje: zašto je Todd Phillips, kao redatelj i jedan od scenarista, čekao do kraja filma da Jokera prikaže kao predstavnika mračne trijade osobnosti? Već smo spomenuli da je on u filmu *Joker* prikazan kao žrtva lošeg društva te kao rezultat ignoriranja i nedovoljne pomoći pacijentima s mentalnim poremećajima. Baš u trenutku kad mu se već ionako nesretan život počeo rušiti, ostao je bez državne psihološke pomoći. Zbog toga, nije mu preostalo ništa drugo nego da krene u novi život – onaj pun nasilja

i kaosa. Tom odlukom lik dolazi do vrhunca: Arthur Fleck umire, a rađa se „Agent kaosa“ i „Princ zločina“ – Joker.

Ovakvim razvojem radnje, za razliku od ostalih filmova iz DC svemira⁷, Joker kao predstavnik mračne trijade osobnosti postaje humaniziran. Prikazana je njegova priča i uzrok postajanja negativca, koji je takvim načinom opravdan. Navedeno ne bi bilo toliko zabrinjavajuće da ono ostaje samo unutar fiktivnih granica. Međutim, kako smo pokazali u odlomku o parasocijalnim odnosima, to nije uvijek slučaj. Naime, prema Crysel i suradnicima (2011: 197), osobine mračne trijade nerijetko su viđene i u stvarnome svijetu, a oni koji pripadaju toj skupini mogu biti opasna prijetnja društvu. Paulhus i Williams, tvorci pojma mračne trijade osobnosti, čak su tvrdili i da se ona pojavljuje u svakome čovjeku. Točnije, da svaka osoba ima barem malo makijavelizma, narcizma i psihopatije u sebi (Kaufman, 2019). Razlike se, naravno, javljaju u snazi tih osobina, društvenom okruženju te odabiru postupaka.

Ako prihvatimo tu teoriju, jednostavnije shvaćamo zašto gledatelji nerijetko odabiru antiheroje kao svoje najdraže likove pa čak i uzore. Kao i u slučaju parasocijalnih odnosa, gledatelji u filmskom ili televizijskom liku kroz mračne osobine vide sebe, svoju priču ili vlastito društveno okruženje. Štoviše, kako je Šuran u svome radu *S one strane dobra i zla: BATMAN* (2017) opisao antiheroje: „Tamna strana njihove ličnosti čini ih stvarnijima i bližima publici“.

U prethodna smo dva ulomka predstavili prve dvije teorije koje objašnjavaju zašto gledatelje privlače antiheroji. U sljedećem ćemo ulomku analizirati teoriju koja nudi objašnjenje uživanja različitih medijskih naracija – teoriju afektivne dispozicije.

3.3. Teorija afektivne dispozicije

Ako se gledatelju sviđa lik iz filma ili TV serije podržavat će većinu, a nerijetko i sve njegove postupke. To nam govori teorija afektivne dispozicije, kojoj je temelj – moral (Shafer i Raney, 2012: 1029, prema: Raney, 2011). Odnosno, gledatelji uživaju u medijskom sadržaju kada se na temelju vlastite procjene povežu s nekim likom, kada s istim prolaze kroz uspjehe i padove te kada on na kraju ima sretan završetak. Budući da u ovoj teoriji moral služi kao temelj, afektivna dispozicija se primarno javlja kod povezivanja s pozitivnim likovima. Međutim, sve su češće ti „pozitivni likovi“ upravo antiheroji. Štoviše, antiheroji, nerijetko okarakterizirani

⁷ Odnosi se na fiktivni svijet likova DC Comicsa, koji su uz Marvel najpopularnija izdavačka kuća stripova u svijetu.

osobinama mračne trijade, postaju protagonistima koji se nemoralnim načinima bore za „dobro“. Zašto dolazi do toga?

Borba dobra protiv zla nerijetki je tijekom radnje filmova, TV serija, knjiga, stripova i drugih medijskih sadržaja. U gotovo svakoj popularnoj filmskoj franšizi moguće je pronaći ovaj sukob - od *Gospodara prstenova* i *Harryja Pottera* do *Ratova zvijezda* i *Batmana*. Međutim, prema Raneyju i Shafer (2012: 1029), tradicionalne naracije se mijenjaju te naizgled nemoralni likovi staju na stranu dobra. To su opisali na sljedeći način:

Kao protagonist, antiheroj pokazuje kvalitete i heroja i negativca (prema: Lott, 1997) tako što djeluje na moralno dvosmislen i ponekad neprihvatljiv način, čak i ako je za neki plemeniti cilj. Ove karakteristike mogu biti predstavljene uz različite naracije. Ponekad su antiheroji samotnjaci u potrazi za osvetom, koji varaju i ismijavaju autoritet (West, 2001).⁸

Upravo je takav tip antiheroja i protagonista Joker u istoimenom filmu. Iako je u prethodnim pojavljivanjima prikazivao sličnu ideologiju i ponašanje, u kontrastu s Batmanom on je tada i dalje imao ulogu negativca. Filmom *Joker* to se promijenilo. Batman, odnosno Bruce Wayne, tada je još dijete, a njegov otac Thomas Wayne predstavljen je kao vođa elite koja podcjenjuje i ponižava „male ljude“. Nadalje, *Gotham* je okrutno mjesto puno zlih ljudi, zločina i korupcije, s društvom koje se ne brine o srednjoj klasi niti o mentalno nestabilnim osobama. U takvom kontekstu, bez Batmana u ulozi herojskog protagonista, Joker prelazi iz glavnog negativca u antiherojskog protagonista. Prema Johannesu Schlegelu i Franku Habermannu (2011: 33), ovakva izmjena nije neobična u filmskoj industriji. Oni smatraju da dobro i zlo nemaju konačan status, već ovise o naraciji, odnosno pričanju priče. Takav utjecaj promjene naracije na gledateljevu procjenu morala najbolje možemo prikazati kroz tradicionalne načine prikazivanja superheroja u stripovima, filmovima i TV serijama. Naime, Richard Reynolds u svojem je radu *Super Heroes: A Modern Mythology* (1992: 16) analizirao načine na koje je gotovo svaki superheroj prikazan u stripovima. Dalje je Vincent M. Gaine (2011: 113) prilagodio navedeni obrazac te ga povezao s filmskim i televizijskim superherojima. U nastavku ćemo spomenutih pet načina prikazivanja superheroja povezati s prikazivanjem antiheroja Jokera u istoimenom filmu:

⁸ Eng.: „As protagonists, antiheroes display qualities of both heroes and villains (Lott 1997); acting in morally ambiguous, and at times unjustifiable ways, if even to reach noble goals. These characteristics can be embodied in a variety of ways across narratives. Sometimes antiheroes are revenge-seeking loners who thumb their noses at authority (West, 2001).”

- a) „Heroj je izdvojen iz društva, a često odrasta bez odnosa s roditeljima“⁹. U slučaju filma *Joker*, antiheroj je odrastao bez poznavanja svog oca, kasnije shvaćajući da mu je majka cijeli život lagala, time narušavajući ionako neugodan odnos majke i sina.
- b) „Herojeva predanost pravdi nadglasava njegovu predanost zakonu“¹⁰. Joker se, s ciljem ostvarenja pravde i jednakosti u *Gothamu*, okreće nasilju i zločinu. Pokreće nered na ulicama, time ugrožavajući zakon i red, a sve naizgled u svrhu napretka društva.
- c) „Izvanrednost heroja u kontrastu je s prosječnošću njegova okruženja“¹¹. Pokušavajući nasmijati sugrađane, oni ostaju ozbiljni i bezvoljni. Također, tek nakon što je Joker pokrenuo svojevrсни pokret, ostali građani su odlučili dignuti glas i izboriti se za svoju pravdu.
- d) „Jednako tako, izvanrednost heroja u kontrastu je sa svakodnevnom prirodom njegova alter-ega“¹². Joker nakon počinjenja ubojstva tri zla „Wallstreetovca“ u vlaku i teatralnog izvođenja plesa, dolazi u svoj dom i ulazi u ulogu običnog građanina koji se brine o svojoj majci i pošteno zarađuje novac za život.
- e) Konačno, „iako djeluju iznad zakona, heroji mogu zadovoljavati karakteristike patriotizma i osjećaja moralne dužnosti prema državi, no ne nužno kroz pridržavanje njenih zakona“¹³. Iako podiže revoluciju, Joker to radi s ciljem obrane „malih ljudi“, koji zaslužuju jednakost u društvu. On smatra da je društvu potreban kaos kako bi ga popravio.

U prethodnom smo odjeljku prikazali kako je antiheroj u filmu *Joker* predstavljen jednako kao i superheroji u stripovima, filmovima i TV serijama. Odnosno, prikazali smo da je promjenom naracije određene priče moguće negativca prikazati kao heroja. Do sada gledatelji nisu znali priču o postanku lika te je on uvijek bio suprotstavljen superheroju *Batmanu* ili detektivu *Jamesu Gordonu*¹⁴, koji su služili kao dobro u odnosu na njegovo zlo. Sada su gledatelji upoznati s njegovom tužnom i okrutnom pričom te se tako povežu s njime. Oni prate njegove padove u obliku ponižavanja od strane zlog društva, „uspjehe“ kad se

⁹ Eng.: “The hero is marked out from society. He often reaches maturity without having a relationship with his parents.”

¹⁰ Eng.: “The hero’s devotion to justice overrides even his devotion to the law.”

¹¹ Eng.: “The extraordinary nature of the superhero will be contrasted with the ordinariness of his surroundings.”

¹² Eng.: “Likewise, the extraordinary nature of the hero will be contrasted with the mundane nature of his alter-egos.”

¹³ Eng.: “Although ultimately above the law, superheroes can be capable of considerable patriotism and moral loyalty to the state, though not necessarily to the letter of its laws.”

¹⁴ Slučaj TV serije *Gotham*

ubijanjem obranio od napada tri zla čovjeka te svjedoče njegovom sretnom završetku: teatralnom plesu na automobilu dok se uzdiže nad svojim mnogobrojnim pratiteljima.

Filmovi o stripovskim superherojima često prikazuju fizičko nasilje. Međutim, kao što smo prethodno spomenuli gledatelji ga ne moraju nužno shvatiti kao negativno (Valković, 2010:74). U sljedećem ulomku definirat ćemo retribucijsko pravo te ga povezati s relativizacijom nasilja u filmu *Joker*.

3.4. Retribucijsko pravo i nasilje

U uvodnoj sceni filma *Robin Hood* (Scott, 2010) na starom pergamentu piše sljedeće: „U vrijeme tiranije i nepravde, dok zakon ugnjetava narod, odmetnik nalazi svoje mjesto u povijesti.“¹⁵ *Robin Hood, Bonnie i Clyde, Batman* i brojni drugi likovi iz moderne kinematografije pridružuju se tradicionalnim odmetnicima u filmskoj industriji – revolverašima s Divljeg zapada. Svi su oni u očima gledatelja pozitivni likovi, iako prkose zakonu i nerijetko moralu. Ovu pojavu objasnio je Mark Schmitt (2019: 153) analizirajući britanske filmove *Outlaw* i *Kill List*. On navodi da ova dva filma predstavljaju tradiciju britanske kinematografije 21. stoljeća, koja odmetnike prikazuje kao osobe koje su „uzele stvar u svoje ruke“ kako bi nadvladale deficite u politici i pravosuđu. Prema Schmittu (2019: 153) ti likovi, a samim time i njihova publika, shvatili su da je jedini put ka etičkim standardima u nepravednoj zajednici upravo onaj odmetništva i retribucijskog nasilja.

Bartul Marušić u svome je radu *Teorijski prijedori oko opravdanosti smrtne kazne* (2016: 77) definirao retribucijsko pravo na sljedeći način: „Retribucija je teorija prava koja smatra da je kazna, ako je odmjerena i ograničena, moralno prihvatljiv odgovor za zločin“. To bi u praksi značilo, primjerice, da je smrtna kazna opravdana za osobu koja je počinila ubojstvo. U korelaciji s nasiljem, ova „teorija kazne“ odnosila bi se na osvetničko nasilje u kojem bi prvotni agresor bio kažnjen na jednak način kao njegova žrtva. U spomenutim britanskim filmovima iz 21. stoljeća, retribucijsko nasilje prikazano je na gotovo jednak način kao i ono u filmu *Joker*. Naime, *Joker* kao rezultat moralno lošeg društva počinje s ubijanjem zlih likova koji su ga fizički napali te je njegovo prvo nasilje prikazano kao samoobrana. Dalje, ubija bivšeg kolegu zbog kojeg je ostao bez posla i koji je tijekom filma prikazivan kao nasilnik, dok poštedi

¹⁵ Eng.: “In Times of Tyranny and Injustice, when Law Oppresses the People, The Outlaw Takes His Place In History.”

onog koji je bio dobar i pošten prema njemu. Konačno, ubija zlog voditelja, koji ga je ismijavao te postaje vođom društvene revolucije. „Oni su zli, zaslužuju patiti“ – najčešće je opravdanje podupiranja retribucijskog nasilja u filmovima. A u očima Jokera upravo je retribucijsko nasilje rješenje kriminala i zla u *Gothamu*.

Šuran (2017: 1649) je opisao Jokera iz *Viteza tame* kao „oličenje nerazumnog zla, bez samilosti i poštovanja“ te je dodao sljedeće: „Njegova je funkcija prikazati najgoru stranu junaka: ekstremno nasilje“. U suprotnosti tome, Phillipsov Joker prikazan je kao osvetnički mentalno bolestan (anti)junak i odmetnik, kojega je društvo uništilo, ali koji i dalje prikazuje milost i poštovanje. Ono je najistaknutije u prethodno spomenutoj sceni kad, nakon što okrutno i nemilosrdno ubije svog neprijatelja, poštedi jedinog lika koji je bio dobar prema njemu.

Navedena scena, ali i cijeli film, služi kao svojevrsni etički eksperiment. U isto vrijeme gledatelj može osjećati empatiju prema Jokeru, vjerujući da je onaj drugi zaslužio kaznu, no zgražajući se na oblik tog osvetničkog retribucijskog nasilja. Točnije, iako ubojstvo kao kazna za laganje i loše ponašanje ne odgovara definiciji retribucijskog prava, gledatelji ju mogu shvatiti kao takvu i time opravdati sam čin nasilja.

U prethodnom smo odjeljku analizirali ulogu retribucijskog prava i nasilja u shvaćanju lika Joker. Također smo predstavili više teorija koje mogu objasniti prihvaćanje antiheroja. U sljedećem ćemo poglavlju analizirati načine prikazivanja Jokera u istoimenome filmu. Odnosno, predstaviti ćemo kojim su sve tehnikama filmaši glorificirali spomenutog antiheroja.

4. Način prikazivanja Jokera u istoimenom filmu

U prethodnom smo poglavlju predstavili više teorija iz područja psihologije, psihologije medija, politike i prava, koje mogu objasniti zašto gledatelji podupiru nemoralno i protuzakonito ponašanje antiheroja. U narednom ćemo poglavlju predstaviti načine, tehnike i metode kojima se koriste redatelj, scenarist, filmski skladatelj te ostali filmaši, kako bi antiheroja prikazali primamljivim i zabavnim.

Već smo spomenuli da gledatelje privlače likovi koji zadovoljavaju osobine mračne trijade te da definicija dobra i zla nije konačna, već ovisi o naraciji. Međuodnos ove dvije stavke bolje ćemo razumjeti kroz analizu filmskih metoda i tehnika korištenih u filmu *Joker*. Od scenografije i koreografije do glume, Joker je u filmu Todda Phillipsa glorificiran, a njegovo je nasilje minimizirano.

4.1. Estetika krvi i nasilja

U uvodu ovoga rada spominjali smo brisanje granica, koje su neprimjereni sadržaj držale podalje od djece i maloljetnika. Tako, primjerice, Pravilnik o kategorizaciji audiovizualnih djela u Republici Hrvatskoj ili rangiranje filmova po sustavu Američke filmske asocijacije u SAD-u imaju sve manje utjecaja. Iako na *streaming* platformama poput *Netflixa*, *HBO-a GO* i *Amazona Prime* postoji roditeljska zaštita, ona je lako zanemariva, dok na *torrent* stranicama čak i ne postoji. Ako uzmemo u obzir sve veće korištenje internetskog sadržaja u mladim generacijama, ovo postaje zabrinjavajuće. Naime, prema istraživanju provedenom u Velikoj Britaniji 2020. godine, čak 95 % ispitanika od 16 do 24 godine koristi video sadržaj putem interneta (Johnson, 2020). Iako je u većini slučajeva taj sadržaj vjerojatno primjeren za njih, postoji i onaj koji nije.

U svome su radu Igor Kanižaj i Lana Ciboci (2011: 11) upozorili na nedovoljnu količinu provedenih istraživanja o utjecaju medijskog nasilja te naglasili njihovu potrebu i važnost. To su objasnili podacima iz istraživanja Davida Trenda (2007), koji navode sljedeće: „Jedna [će] mlada osoba do svoje osamnaeste godine preko medija vidjeti 200.000 simuliranih nasilnih djela i više od 16.000 dramatiziranih ubojstava.“ Ako ove podatke povežemo s prethodno spomenutim istraživanjem, odnosno razvojem *streaming* i *torrent* stranica, javlja se još veći problem nego što je to bilo u vrijeme Trentovog istraživanja. Odnosno, gledatelji danas jednostavnije dolaze do sadržaja, koji nije nužno prigodan za njih.

U predgovoru svoje knjige *Filozofija zla* Lars Fr. H. Svendsen (2011: 7) navodio je razloge odabire te teme. Jedan od glavnih razloga njegova ispitivanja tematike zla je činjenica da je posljednjih godina ona doživjela „renesansu“. Dokaz koji prilaže tome je da se zlo sve češće pojavljuje u različitim umjetnostima, a posebno u filmovima i TV serijama. Međutim, ono se pojavljuje na nešto drugačiji način u odnosu na starija kršćanska i mitološka shvaćanja. Svendsen (2011: 7) je to objasnio na sljedeći način:

Ne ističe se samo kao čisti predmet fascinacije nego i kao ozbiljan problem. Ta „fascinacija“ nije manje povezana s time što je zlo u velikoj mjeri postalo *estetski* predmet, a ne moralni. Zlo se ističe kao nešto *drugo* i kroz to treba djelovati kao protusila dosadnoj svakodnevici. Sve češće se prikazuju ekstremne scene u filmovima i drugdje, ali to je zlo koje ne pripada u prvom redu nekoj *moralnoj* kategoriji. Zlo se – poput većine toga u našoj kulturi – estetiziralo.

Drugim riječima, iako u filmovima gledatelji zlo shvaćaju kao zlo, ono i dalje služi u funkciji estetike, ali i zabave. Svendsen (2011: 8) je to objasnio citirajući francusku filozofkinju Simone Weil (1997: 120): „Imaginarno zlo je romantično i raznoliko; pravo zlo je tmurno, monotono, pusto, dosadno“ te je dodao sljedeće: „Kad to estetiziranje postane dominantno, gubimo iz vida *ono strašno*. Za čisto estetski pogled ne postoji žrtva.“ Zbog spomenute estetike zla, u filmovima nerijetko nailazimo na korištenje nasilja i krvi u svrhu zabave, a glorificiraju se scene nasilja, ponekad i ekstremnog. Redatelji poput Quentina Tarantina, Martina Scorsesea i Larse von Triera čak su i poznati po korištenju nasilja i krvoprolića u gotovo svim svojim djelima. Međutim, u nekim scenama postoji ključna zajednička komponenta – nasilje i krvoproliće je u filmovima spomenutih redatelja uvijek „opravdano“ nekim „višim razlogom“ ili motivom. Točnije, počinjeno je nad negativcima ili onima koji su to „zaslužili“. Primjerice, u Tarantinovom filmu *Nemilosrdni gadovi* okrutno nasilje je počinjeno nad nacistima, dok u Scorseseovom *Taksistu* ratni veteran pomaže maloljetnoj prostitutki. „Opravdano“ nasilje je ključno jer bi ga inače gledatelji u filmu shvaćali na potpuno drugačiji način. Ovo je opisao Svendsen u *Filozofiji zla* (2011: 101) referirajući se na javna smaknuća u povijesti:

Takvo zanimanje možemo protumačiti na dva načina: fascinacijom, možda i radošću, što se vidi nekoga da pati i biva ubijen, i radošću što se vidi kako je pravda zadovoljena. Netko može smatrati da je naivno misliti da je ovo drugo očito. Ali jedva da bi netko volio vidjeti smaknuće nesumnjivo nedužnih ljudi. Jer da bi se radovalo nasilju mora ono u normalnim okolnostima biti opravdano (ili kao fikcija), jer bi u suprotnom suviše vrijeđalo naš osjećaj za pravdu. [...] Smatram da je zloradost najčešće motivirana time što mislimo da je patnja zaslužena – jer je neka osoba učinila neko zlo, bila nepromišljena ili nešto slično.

Uz „opravdano“ nasilje, za tehniku estetike nasilja i krvi Todd Phillips je u filmu *Joker* koristio i druge elemente: atmosferu prostora, glazbu, svjetlost, humor i neverbalnu komunikaciju. Kako bismo što jednostavnije predstavili na koji je način glorificirano nasilje u navedenom filmu, analizirat ćemo četiri različite scene:

1. Prvo ubojstvo u mračnom *Gothamu* – Prema riječima autora *Batman* stripova Dennisa O'Neila (1994.) atmosfera *Gothama* inspirirana je „Manhattanom ispod ulice *Fourteenth street*, jedanaest minuta nakon ponoći, najhladnije noći u studenome“¹⁶. Iako se kasnije ova atmosfera mijenjala, *Gotham* je ostao „[...] mračan grad, pun kriminala i korupcije“¹⁷ (Gotham City, 2021). Kontekst prvog Jokerovog nasilja upravo je bio takav. U *Gothamskoj* podzemnoj željeznici njega psihički i fizički napadnu tri alkoholizirana „*Wallstreetovca*“ te ih on ubija iz samoobrane. U ovoj su sceni navedena tri zla lika demonizirana korištenjem glazbe i svjetla. Naime, Todd Phillips od svojeg je tima za montažu i obradu zvuka tražio da stvore „glasna, napeti *Gotham* Jokerovog svijeta“ (Enhanced Media, 2019, kurziv umetnut). Oni su u tome uspjeli na sljedeći način:

Nakon što ih bolje pogledate, primjetno je da svaka scena započinje s određenim stupnjem normalnosti koji je u interakciji s Phoenixovim intenzivnim prikazom lika, što u konačnici gradi napetost i omogućuje publici da „probavi“, pa čak i osjeti kroz što lik prolazi. To je sasvim osnovna premisa filma kada je riječ o dodavanju i stvaranju zvučnih elemenata (Enhanced Media, 2019).¹⁸

U ovoj specifičnoj sceni, takva glasna, napeta i donekle neugodna glazba demonizirala je napadače i prikazala *Gotham* kao nesigurno i opasno mjesto, u kojemu ti nitko neće pomoći, već moraš uzeti „stvar u svoje ruke“. Kako bi Phillips dodatno pojačao ovu ideju, prilikom napada svjetla su se u vlaku naizmjenice gasila i palila, čime se povećavala neugoda i napetost scene. Takvom demonizacijom „zlih“ likova, gledatelj je mogao osjećati zadovoljstvo prilikom Jokerove obrambene pucnjave, umjesto da osjeća neugodu zbog počinjenog trostrukog ubojstva.

2. Humor nakon okrutnog ubojstva – Humor prije, za vrijeme i nakon nasilja čest je u akcijskim, a posebno superherojskim filmovima. Filmovi poput *Deadpoola*¹⁹ čak su i prepoznatljivi po tome. Prema Cynthiji M. King, (2006: 5), korištenje humora u nasilnim scenama pronalazi cilj u ublažavanju nasilja, a njegov utjecaj na publiku može se opisati teorijom afektivne dispozicije, koja je analizirana u prethodnom poglavlju. Jednaki je cilj ova tehnika imala u filmu *Joker*, a posebno u sceni Jokerovog ubojstva Rendalla. Nakon scene ekstremnog nasilja s rezultatom okrutnog ubojstva, Phillips

¹⁶ Eng.: “Manhattan below Fourteenth Street at eleven minutes past midnight on the coldest night in November.”

¹⁷ Eng.: “[...] dark and foreboding place rife with crime, grime, and corruption.”

¹⁸ Eng.: “After taking a closer look, it is noticeable that each scene starts with a certain degree of normalcy that interacts with Phoenix’s intense portrayal of the character, which ultimately builds tension and allows the audience to digest and even feel what the character is going through. That is quite the film’s basic premise when it comes to the addition and the creation of sound elements.”

¹⁹ Superherojski film iz X-Men franšize Marvel stripova.

scenu pokušava ublažiti crnim humorom. Naime, Joker okrutno ubija Rendalla, ali drugog lika, Garyja, poštedi uz objašnjenje da je jedino on bio dobar prema njemu (Phillips, 2019). Gary, koji je osoba patuljastog rasta, zatim pokušava pobjeći, no ne uspijeva jer je lokot od vrata previsoko postavljen. Do „humorističnog“ dijela dolazi kada je Gary prisiljen zamoliti Jokera, koji je upravo masakrirao Rendalla pred njegovim očima, da mu otključa vrata jer je on prenizak da to uradi sam. Ovakvo korištenje crnog humora ublažilo je prethodnu scenu ekstremnog nasilja, otpustivši negativne emocije koje bismo inače držali u sebi. Ovo je Richard Jackson Harris (2004: 47) opisao na sljedeći način: „Humor se često uzima kao zdrav i društveno prihvatljiv način za nošenje s našim mračnim osjećajima“²⁰ te je dodao da u medijima ono služi kao *katarza* – oslobađanje od negativnih osjećaja.

3. Retorika na *Talk showu* – Scena u kojoj Joker ubija voditelja Murrayja tijekom TV prijenosa uživo postaje možda i najvažnijom scenom u filmu, ne samo zbog same radnje već i zbog utjecaja kojeg je imala na gledatelje. Nakon velikog i snažnog govora o lošem društvu i zlim ljudima, Joker tijekom pričanja još jednog „vica“ vadi pištolj i puca u glavu najpoznatijeg televizijskog lica i to samo zato što mu se rugao. U bilo kojoj drukčijoj situaciji, ovakav događaj bi bio šokantan i tretiran kao nemoralan i užasan. Međutim, u filmu *Joker* ova scena je imala uznemirujući učinak, a sve zbog načina na koji je prikazana. U *podcastu* za *The Empire Film* poznati filmski redatelj Quentin Tarantino komentirao je spomenutu scenu i naglašavao njenu društvenu problematiku. Komentirajući snagu scene, rekao je sljedeće:

Subverzija na najvećoj mogućoj razini. Ono što je temeljno je sljedeće: nije samo neizvjesna, nije samo zadivljujuća i uzbudljiva. Redatelj osvaja publiku. Joker je ludak, De Nirov Murray nije filmski negativac. Nije ništa veći negativac od Davida Lettermana. On ne zasluhuje umrijeti. Svejedno, dok gledatelji u kinu gledaju *Jokera*, žele da Joker ubije Murrayja. [...] Naveli su publiku da razmišlja kao ludak i da žele da Arthur ubije Murrayja. I lagat će o tome! Oni će reći „ne, nisam želio da se to dogodi!“, ali lagat će, htjeli su da se to dogodi (Prosser, 2021, autoričin prijevod *podcasta*, kurziv dodan).

O razlozima zašto su gledatelji tako razmišljali govorili smo u drugome poglavlju. Sada postavljamo pitanje – kako ih je redatelj naveo na takvo razmišljanje?

Schmitt (2019: 163, prema: Kendrick, 2009) tvrdi da se gledateljevo shvaćanje nasilja ponajviše odnosi na semiotiku žanra. Odnosno, da dekodiranje filmskog nasilja ovisi o kontekstu i atmosferi scene. U ovoj specifičnoj sceni Joker je bio prisutan jer ga

²⁰ Eng.: “Humor is often seen as a healthy and socially acceptable outlet for dealing with some of our darker feelings.”

je Murray pozvao kako bi mu se nastavio rugati, kao što je bio slučaj i u ostatku filma. Iz tog razloga, već dok se *Joker* pripremao u *backstageu* gledatelji su pretpostavili da će nešto poći po krivu i da je on prešao granice razuma. Nadalje, postepeno se tijekom scene intervjuja pojačavala glazba dok je Murray sve više ponižavao Jokera i prekidao njegov govor, sve dok nije došlo do vrhunca – pucnjave. Također, Jokerovom promjenom tona i jačine glasa, kao i njegovim pokretima tijela, mogli smo predvidjeti da će ova scena završiti ubojstvom Murrayja. Takvim nagovještajem ubojstva uz pomoć pozadinskog zvuka i neverbalne komunikacije Jokera, sama jačina nasilja je imala manje negativan utjecaj, nego što bi imala da ga nismo očekivali.

4. Ubojstvo u umobolnici *Arkham* – U završnoj sceni filma, Joker prvi put ubija osobu koja mu nije izravno učinila zlo. Zato je zanimljivo spomenuti na koji je način prikazana navedena scena. Naime, za razliku od ostalih činova nasilja, ovo ubojstvo jedino nije prikazano na ekranu, već se o njemu može zaključiti iz drugih *hintova*. Točnije, nakon što ga psihologinja/inspektorica²¹ pita čemu se smije, Joker odgovara da ona „ne bi razumjela“²² (Phillips, 2019). Nakon ove rečenice, koja je vrlo brzo postala viralni hit u obliku *mema*, u središte pozornosti dolazi glazba, točnije pjesma *That's Life* Franka Sinatre. Joker u ritmu ove pozitivne i motivirajuće pjesme izlazi iz prostorije ostavljajući krvave otiske na bijelom sterilnom podu umobolnice i počinje plesati. Zatim, on počne bježati od zaštitara u stilu britanske TV komedije *The Benny Hill Show*. Ovakvim senzacionalističkim prikazom još je jednom umanjena okrutnost ubojstva kojeg je počinio Joker te ga se još jednom u ovom filmu glorificira, tom scenom možda do sad i najviše. Štoviše, Phillips je ovom scenom dokazao Svedsenovu kritiku (2011: 96) koja kaže sljedeće: „Moral se podređuje estetici, a dobro i zlo postaju primarno estetske kategorije“.

Kao što smo naveli u ova četiri kratka analitička pokušaja, redatelj i scenarist filma Todd Phillips uz pomoć glazbe, svjetla, atmosfere, humora i retorike uspio je „nagovoriti“ publiku da podržava Jokera i s njime suosjeća. U sljedećem odjeljku ovoga poglavlja prikazat ćemo kako je Todd Phillips iskoristio retoriku *populizma* da bi glorificirao Jokerove postupke.

²¹ Nije definirano u filmu.

²² Eng.: “You wouldn’t get it”.

4.2. Populizam u *Jokeru*

Definicija *populizma* kao ideologije i dalje je predmet rasprava. Kada se u politici nekoga proglasi populistom, njega ili nju se opisuje kao osobu koja daje lažna obećanja, širi nerealne ideje i nudi jednostavna, ali neostvariva, rješenja te posebno kao osobu koja širi mržnju i obmanjuje javnost (Tašev, 2019).

Unutar društvenih znanosti, populizam ima nešto drukčiju definiciju. Točnije, prema Ivanu Balabaniću (Tašev, 2019) ima dva različita istraživačka pristupa:

[...] može se reći da su se u okviru politologije i sociologije iskristalizirala dva središnja istraživačka pristupa fenomenu populizma. Jedan koji na populizam gleda kao na stil političke komunikacije ili retorički stil političara i drugi koji na populizam gleda kao na svojevrsnu »tanku« ideologiju koja u središtu ima ideju društva u kojem postoje dvije antagonističke grupe, pošten narod i korumpirana elita te na temelju te ideje razrađuje sve društvene fenomene.

U ovome ćemo se odjeljku primarno baviti potonjim pristupom jer se upravo takav oblik populizma koristi u glorifikaciji Jokera u istoimenom filmu. Već smo u ulomku o *parasocijalnim odnosima* spomenuli razdvajanje društva na „potlačeni narod“ i „društvenu elitu“. Ono je bilo prisutno i u prethodnim filmovima sa spomenutim likom, čak i kada je on imao ulogu antagonista. Primjerice, Randolph Lewis (2011: 44) tvrdi da u *Vitezu tame* Joker nije bio samo vrag, već i „postmoderni Mesija“. Odnosno, da je on bio „[...] izbavitelj od autoritarnog poretka kasnog potrošačkog kapitalizma u kojemu su marke i propisi pomračili dušu“²³ (Lewis, 2011: 44). Međutim, budući da je sada priča prikazana iz njegova kuta gledanja, u filmu se koristio jači populizam nego prije. Kako bismo najbolje prikazali korištenje spomenute ideologije kao jedne od tehnika glorifikacije Jokera, u nastavku ćemo analizirati pojedine likove iz filma, prema kojima je populizam bio najistaknutiji, a radi se o najčešćim pripadnicima zle „elite“. Spomenute skupine definirao je Balabanić (Tašev, 2019), a to su: „istaknuti pojedinci iz područja politike, financija, kulture i medija“.

1. Kao kandidat za gradonačelnika *Gothama*, Thomas Wayne je u *Jokeru* služio kao glavni predstavnik političke elite. Dok je većinu radnje bio prisutan samo na vijestima, njegovo prvo pojavljivanje bilo je upravo u sceni s Jokerom i to, naravno, iz perspektive samoga Jokera. Naime, budući da ga je majka u to uvjerila, on je bio siguran da mu je Thomas Wayne otac, ali da su to prikrili kako bi izbjegli skandal i diskreditiranje. Iako kasnije gledatelji saznaju da je Joker zapravo bio posvojen, i dalje nisu sto posto sigurni radi li

²³ Eng.: “[...] messiah who inveighs against the discreetly authoritarian order of late consumer capitalism in which brands and regulations have eclipsed the soul.”

se stvarno o tome ili je slučaj samo jako dobro prikriven. Redatelj zaključak prepušta gledateljima. Međutim, u sceni sučeljavanja Jokera s Thomasom Wayneom u toaletu dvorane za dobrotvorne priredbe, Wayne konstantno govori uzvisujući se nad njim, ponižava ga, a u konačnici i fizički udara. Ova scena predstavlja i svojevrsnu prekretnicu u filmu jer nakon nje Joker odluči saznati više o događajima iz svoga djetinjstva, a ono što sazna u potpunosti ga uništi. Osim spomenute scene, Thomas Wayne postao je predmetom Phillipsova i Jokerova populizma u još jednoj značajnoj sceni. Već smo prethodno spomenuli važnost scene *talk show* intervjua, no ona je također bila i glavni oslonac retorike populizma, budući da su u njoj obuhvaćeni svi akteri koje ćemo spomenuti u analizi ovoga dijela rada. Među njima je bio i Thomas Wayne. Točnije, na početku svoga govora Joker je komentirao kako je život lagan i jednostavan za ljude poput njega te kako njih nije briga za ostale (Phillips, 2019). Također je naveo kako ta bogata elita želi da se svi ostali potlačeni ljudi ponašaju ispravno „[...] kao dobri mali dječaci“²⁴ (Phillips, 2019), te da trpe sve loše čimbenike društva. Joker je ovakvo razmišljanje i ponašanje predstavio kao glavni uzrok društvene nepravde i nejednakosti, a samim time i Thomasa Wayne kao predvodnika takvog društva.

2. U filmu *Joker*, istaknuti pojedinci iz područja financija za koje se također koristi retorika populizma, bila su tri „*Wallstreetovca*“. Čak i potpuno odvojeni od konteksta ovoga filma, brokeri s *Wall Streeta* imaju negativan imidž u javnosti. Primjerice, jedan od poznatijih populističkih pokreta upravo je bio povezan s financijskom nejednakošću, a radilo se o pokretu *Zauzmimo Wall Street* koji je nastao u vrijeme financijske krize (Müller, 2017: 17). Iako je pokret nastao još 2011. godine, aktivan je i danas. Upravo zbog toga „*Wallstreetovce*“ nije bilo teško okarakterizirati kao negativne likove, pa ih čak i dehumanizirati. U sceni smještenoj u podzemnoj željeznici, koju smo već prethodno analizirali, Phillips je korištenjem zvuka i svjetlosti demonizirao tri „*Wallstreetovca*“. Međutim, prije toga prikazao ih je kao bezobrazne egoiste i seksiste. Uz navedeno, prikazan je i kontrast života potlačenog naroda i okrutne elite: dok se Joker nakon nezaslužena otkaza vraća svome tužnome životu, oni uživaju u svojoj moći te uznemiravaju i zlostavljaju ljude oko sebe, vjerujući da im oni neće uzvratiti. Upravo je takvim načinom prikazivanja Phillips „nagovorio“ gledatelje da stanu na stranu Jokera, koliko god to inače bilo nemoralno i nelogično.

²⁴ Eng.: “[...] like good little boys.”

3. *Tabloidizacija i senzacionalizam* više nisu novi pojmovi u medijima. Iako čitatelji i gledatelji nerijetko tvrde da su protiv takvog oblika novinarstva, tabloidi i senzacionalistički mediji ostvaruju sve veću čitanost i gledanost. Primjerice, prema podacima *DataReportala* iz 2020. godine (Kemp, 2021), u Republici Hrvatskoj druga po redu web stranica s najvećim prometom bila je *Index.hr*, dok su na trećem, četvrtom i šestom mjestu bili *Jutarnji.hr*, *24 sata* i *Net.hr*. Svaki od spomenutih medija je poznat po tabloidnom i senzacionalističkom sadržaju. Kao i u navedenom slučaju informativnih medija, zabavni mediji se isto tako okreću senzacionalizmu u kreiranju i prijenosu sadržaja, a *talk show*, posebno kasnovječernji (eng. *late-night show*), nije iznimka. Međutim, u kontekstu *talk showa*, javljaju se i drugi potencijalni problemi: ismijavanje i trivijalizacija osobnih poteškoća, psihičkih i fizičkih. Utjecaj navedene medijske prezentacije mogli smo vidjeti u dokumentarnom filmu *The New York Times Presents: Framing Britney Spears*, u kojem su prikazani neetički postupci medija, a primarno američkih *talk showova*. U slučaju filma *Joker*, upravo je u tome bila riječ: brisanje granica između smijanja i ruganja. Naime, u lošem životnom trenutku Jokerov „junak“ i uzor u životu, TV voditelj Murray osramoti ga pred cijelim svijetom rušeći njegove snove o tome da će postati komičar. Naravno, na svaku šalu *Murrayja*, koliko god ona bila neumjesna, publika se smijala. Kasnije, prilikom sučeljavanja s njime, Joker daje relevantan komentar na takvo ponašanje publike, te kaže sljedeće: „Komediya je subjektivna, Murray, ne kažu li tako? Svi vi, sustav koji toliko puno zna, vi odlučujete što je dobro, a što nije. Jednako kao što odlučujete što je smiješno, a što nije“²⁵ (Phillips, 2019). Dakle, jednako kao što je Thomas Wayne postao predstavnikom političke elite, kao što su tri „*Wallstreetovca*“ predstavljali financijsku nejednakost između elite i potlačenog naroda, tako je i Murray postao simbolom medijske elite.

Zaključno treba reći da smo u ovome dijelu rada prikazali na koji je način redatelj i scenarist Todd Phillips glorificirao Jokera uz pomoć *populizma*. U sljedećem potpoglavlju bavit ćemo se matricom koju scenaristi nerijetko koriste u suvremenim filmovima – *herojskim putovanjem*.

²⁵ Eng.: Comedy is subjective, Murray, isn't that what they say? All of you, the system that knows so much: you decide what's right or wrong the same way you decide what's funny or not.

4.3. Antiherojevo putovanje

Priča protagonista, a posebno njegov rast i napredak, ima važnu ulogu u praćenju filma ili TV serije. Jedan od dokaza tome je primjer negativnih reakcija obožavatelja popularne TV serije *Igra prijestolja*. Naime, možda i glavni uzrok nezadovoljstva na kraju serije bila je činjenica da je pozitivan napredak pojedinih likova bio uzaludan. Povezano s time, Amaresh Jha (2019: 613) u svome radu navodi sljedeće: „Uspjeh akcijskog filma ovisi o putovanju glavnog junaka, poruci moralnog prijestupa koju daje glavni junak, utvrđivanju dobra i zla te načinima na koji je prikazano nadvladavanje zla.“²⁶

U tom kontekstu, naracija filma ključna je u filmskoj produkciji. Šuran (2017: 1640) u svome radu tvrdi da scenarij sadrži osnovne elemente priče, koje se često povezuju s matricom legende Josepha Campbella iz njegove knjige *Junak s tisuću lica*, a posebno s prilagođenom matricom Christophera Voglera. Naime, Campbell je u spomenutoj knjizi proučavao priče i mitove o junacima te otkrio da svi imaju istu priču, samo ispričanu na drugačiji način (Šuran, 2017: 1637). Na temelju toga je izradio matricu od 19 stupnjeva i definirao ih kao *junakovo* ili *herojsko putovanje*. Istu matricu je Vogler skratio u 12 etapa te tako stvorio podlogu za brojne suvremene filmove. Kako ne bismo analizirali svih 12 etapa, u nastavku ćemo usporediti četiri najistaknutije s određenim trenucima u filmu *Joker*.

1. Običan svijet – „Junak je opisan i prikazan u svom uobičajenom svijetu, u svojoj svakodnevici, kako bi se stvorio snažan kontrast s novim nadnaravnim svijetom, u koji će brzo morati ući ili upasti“ (Šuran, 2017: 1640). U filmu *Joker*, uvodna scena filma prikazana je kao dnevna rutina protagonista. Priprema se za posao klauna, strada radeći ga, vodi razgovor s nezainteresiranom socijalnom radnicom, vozi se doma u lošem autobusu te se depresivno uspinje stepenicama lošeg susjedstva. Na samom kraju filma prikazana je identična scena, samo u potpunom emocionalnom kontrastu.
2. Prijelaz prvoga praga – „Tu je junak u potpunosti posvećen izazovu, on prevladava strah i počinje djelovati. To je korak koji se mora učiniti u vjeri, što dovodi junaka u nadnaravni neuobičajeni svijet priče iz kojeg nema povratka“ (Šuran, 2017: 1641). U prethodnim smo poglavljima više puta spominjali scenu prvog ubojstva tri „Wallstreetovca“. U toj se sceni Joker prvi put brani od napada i to pucanjem iz pištolja.

²⁶ Eng.: The success of action film depends on the journey of the protagonist, the moral transgression message given by the protagonist, establishment of good and bad and the ways portrayed for overcoming the bad.”

Međutim, nakon što jedan od napadača počne bježati, Joker ga prati i hladnokrvno upuca u leđa. U tom trenutku radnje, on postupno počinje gubiti identitet Arthura Flecka te prelazi u svijet Jokera.

3. Uskrsnuće – „Predstavlja vrhunac filma, prikazuje junakovu obnovu koja se odvija posredstvom posljednje probe, prije povratka u običan svijet. Junak dokazuje svoj preobražaj u novo biće imuno na bilo koju napast koja ga je prethodno zarobila“ (Šuran, 2017: 1641). Nakon okrutnog ubojstva u TV prijenosu uživo, koje je uzrokovalo anarhiju na ulicama *Gothama*, Joker se vozi u policijskom automobilu gledajući nered s osmijehom na licu. U tom trenutku se prosvjednici sudare s automobilom te vade naizgled beživotnog Jokera polegnuvši ga na poklopac motora. On se zatim budi te uzdiže nad mnogobrojnim pratiteljima. U tom trenutku, gledatelji su svjedočili smrti Arthura Flecka i rađanju Jokera.
4. Povratak s *eliksirom* – „Junak se vraća u običan svijet noseći sa sobom neko blago ili učenje iz nadnaravnog svijeta“ (Šuran, 2017: 1641). U završnoj sceni filma gledatelji po prvi put vide protagonista da se iskreno smije. Odnosno, da njegov smijeh nije samo simptom poremećaja. Dodatno, za odjavnu pjesmu Phillips je koristio popularnu pjesmu Franka Sinatre *That's Life*, naglašavajući da je Joker prihvatio stvarnost svijeta te shvatio kako pobijediti okrutno društvo.

Prethodnim smo dijelom rada objasnili da je Jokerova priča imala jednaku matricu naracije kao i ona klasičnih heroja, što je moglo utjecati na pozitivno prihvaćanje gledatelja. U nastavku rada predstaviti ćemo kako je Todd Phillips iskoristio trenutni globalni pokret anti-stigmatizacije mentalnih poremećaja i stanja u svrhu humanizacije Jokera i relativizacije njegovih zločina.

4.4. Anti-stigma mentalnih poremećaja i stanja

Budući da je Joker tijekom povijesti uvijek služio kao zrcalo društva te „[...] utjelovio različite vrste kolektivnih strahova i zla u različitim razdobljima [...]“²⁷ (Rodriguez, 2014: 1), to se nastavilo i u filmu *Joker*. Već u samom početku filma možemo zaključiti u kojem će

²⁷ Eng.: „[...] comes to embody different kinds of collective fears and evils in different eras [...]“

smjeru teći radnja. Joker, koji u tom trenutku radi poštenu posao klauna, pretučen je u maloj ulici opasnog *Gothama* (Phillips, 2019). Tijekom filma saznajemo da se bori s mentalnim poremećajem, no da ne dobiva pravu pomoć te je napušten od cijeloga društva. Upravo je ta borba bila ključna u stvaranju empatije s Jokerom i samim time u stvaranju parasocijalnog odnosa.

Naime, u svim je prijašnjim filmovima Joker stigmatizirano prikazan kao „luđak“, bez ujednačene „priče o postanku“, što je u to vrijeme bila uobičajena medijska pojava. Ovo je objasnio Naveed Saleh (2020) u svom članku *How the Stigma of Mental Health Is Spread by Mass Media*:

Nakon nesavjesnog čina nasumičnog nasilja, mnogi su ljudi skloni počinitelja proglasiti "ludim". Iako kriminalac može imati mentalnu bolest, automatsko dodjeljivanje oznake "lud" čini veliku štetu ljudima koji svakodnevno žive s mentalnim bolestima. U stvarnosti je mnogo vjerojatnije da će netko s mentalnom bolešću biti žrtva - a ne počinitelj - nasilja. Nazivanje nasilnog počinitelja "ludim" širi opasni stereotip i krivo prezentira složeni odnos između kriminaliteta i mentalnih bolesti.²⁸

Povezano s time, posljednjih se godina u medijskom prostoru sve češće javlja tema mentalnog zdravlja. U sklopu ovog pokreta, pripadnici različitih zajednica javno razgovaraju o svojim problemima i mentalnim poremećajima ili stanjima, time razbijajući stigmatizaciju mentalnih bolesti u gotovo svim područjima života: od profesionalnog sporta sve do korporacijskog poslovnog okruženja. Prateći ovaj pokret, u medijskom se prostoru, a samim time i u filmskoj industriji, pažljivije spominju i opisuju mentalni poremećaji i stanja. Budući da je, kao što smo prethodno spomenuli, Joker oduvijek služio kao zrcalo društva, upravo je u tom smjeru krenuo i Todd Phillips u svome filmu. U njemu je gledateljima predstavio tužnu priču mentalno bolesnog Arthura Flecka koji postane „luđakom“ nakon što mu se oduzme psihološka pomoć. Međutim, iako je tako započeo priču, Phillips ju nije tako i završio. Štoviše, u konačnici je završio priču na jednak način kao i mnogi drugi stigmatizirani sadržaji.

Objedinjujući dva različita načina medijskog prikazivanja mentalnih bolesnika, Phillips je značajno ublažio Jokerove postupke. Odnosno, iako je u konačnici počinio višestruko ubojstvo i pokrenuo nered na ulicama *Gothama*, Joker je većinu filma prikazan kao žrtva. Štoviše, prikazan je kao osoba s mentalnim poremećajem, kojoj se, ne samo nije pružila prava pomoć, već ga je društvo dodatno uništilo i pretvorilo u „nakazu“. Phillips je time ostvario

²⁸ Eng.: » In the aftermath of an unconscionable act of random violence, many people are inclined to label the perpetrator “crazy”. Although the criminal may have a mental illness, automatically assigning the label “crazy” does a great disservice to people who live with mental illness every day. In reality, somebody with mental illness is much more likely to be a victim—rather than a perpetrator—of violence. Calling a violent offender “crazy” spreads a dangerous stereotype and belies the complex relationship between criminality and mental illness. «

poznati Jokerov citat iz filma *Vitez tame*: „Ludilo je kao gravitacija. Potrebno je samo malo guranja“²⁹ (Nolan, 2008).

Zanimljivo je spomenuti kako u ovom pokušaju senzibiliziranja publike Todd Phillips nije ni pokušao biti spontan. U svome je scenariju tako u jednoj rečenici posebno istaknuo da je Joker rezultat lošeg društva, koje mentalnim bolesnicima ne pruža pomoć. U sceni koja prethodi ubojstvu TV voditelja Murraya, Joker kaže sljedeće: „Može još jedna šala, Murray? Što dobiješ kad usamljenog mentalnog bolesnika spojiš s društvom koje ga napusti i tretira kao smeće?! Reći ću ti što dobiješ! Dobiješ ono što j***** zaslužuješ!“³⁰ (Phillips, 2019, cenzura umetnuta). Tom „jednostavnom“ rečenicom scenarist nam je približio lika i naveo gledatelje na pitanje: može li se to i nama dogoditi?

Naravno, uspoređivanje sebe s Jokerom je ekstrem. Međutim, puno manji ekstrem nego što je to bilo u prethodnim filmovima. Primjerice, u *Batmanu* i *Vitezu tame* nismo bili upoznati s izravnim uzrokom njegova „nemira“, a viktimizacija samog sebe shvaćena je kao njegova sociopatska karakteristika. Suprotno tome, u *Jokeru* smo dobili objašnjenje toga kaosa i što je najgore – shvatili ga te čak podupirali. Ovakvo shvaćanje tuđe perspektiva bez dijeljenja osobina ili iskustva objasnio je i Harris (2004: 43) referirajući se na poznatu mini-seriju *Roots* o generacijama afroameričkih obitelji u ropstvu. Naime, proučavajući gledatelje serije, primijetio je da, iako oni nisu imali sličnosti s likovima, i dalje su se poistovjećivali s njima. Prema shvaćanju autora, njihove osnovne ljudske osobine su bile prikazane na tako dobar način da su se gledatelji s njima povezali, čak i ako nisu imali slična iskustva (Harris, 2004: 43). U filmu *Joker*, ljudske osobine Jokera su zbog impresivne glume Joaquina Phoenixa upravo tako i prikazane.

Međutim, u bijegu od sentimentalnosti i prema senzacionalizmu, koji je prema shvaćanju Arwe Haider (2018) čest u filmskom prikazivanju mentalnih poremećaja i stanja, Phillips je zbog estetike nasilja i krvi završio svoj film jednako stigmatizirano kao i njegovi prethodnici.

U ovome smo poglavlju predstavili tehnike kojima se scenarist i redatelj Todd Phillips koristio u prikazu lika Jokera. U sljedećem poglavlju predstaviti ćemo predmet provedenog

²⁹ Eng.: “As you know, madness is like gravity...all it takes is a little push.”

³⁰ Eng.: „How 'bout another joke, Murray? What do you get when you cross a mentally ill loner with a society that abandons him and treats him like trash? I'll tell you what you get! You get what you fuckin' deserve!“

istraživanja te njegove ciljeve i hipoteze. Zatim ćemo definirati metodu istraživanja i izložiti rezultate. U zadnjem dijelu poglavlja donosimo raspravu rezultata istraživanja.

5. Istraživanje

5.1. Predmet istraživanja

Predmet ovog istraživanja je percepcija filmskih antiheroja prikazana na slučaju filma *Joker*. Istraživanjem se žele utvrditi mišljenja i stavovi mladih prema filmskom prikazivanju antiheroja te analizirati njihove navike gledanja filmskog sadržaja.

Polazeći od ovako definiranog predmeta istraživanja, svrha ovog rada je steći uvid u utjecaj glorifikacije antiheroja na gledatelje, kao i utjecaj gledanja nasilnog sadržaja na relativizaciju nasilja i ubojstva. Kako bismo došli do spomenutih uvida, postavili smo sljedeće ciljeve istraživanja.

5.2. Ciljevi i hipoteze istraživanja

Za ovo smo istraživanje postavili sljedeća tri cilja:

1. Saznati utječe li veća navika gledanja filmskog i TV sadržaja na mišljenje o prikazu antiheroja.
2. Saznati utječe li veća navika gledanja nasilnog sadržaja na relativizaciju nasilja u filmu *Joker*.
3. Spoznati kakvu ulogu imaju *parasocijalni* odnosi u percepciji antiheroja.

Polazeći od tih ciljeva, postavljene su sljedeće istraživačke hipoteze:

1. Gledatelji koji češće gledaju filmove i televizijske serije imali su pozitivnije mišljenje o prikazu Jokera u istoimenom filmu od onih koji rjeđe gledaju filmove i televizijske serije.
2. Gledatelji s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja i žanra češće smatraju da Joker nije bio prikazan previše nasilno od onih koji imaju naviku rjeđeg gledanja filmova.
3. Gledatelji koji se češće emocionalno povezuju s fiktivnim likovima imali su pozitivnije mišljenje o prikazu Jokera u istoimenom filmu od onih koji se rjeđe emocionalno povezuju.

5.3. Metoda istraživanja

Goran Milas (2005: 395) anketu je definirao kao „poseban oblik ne-eksperimentalnog istraživanja koje kao osnovni izvor podataka koristi osobni izraz o mišljenjima, uvjerenjima, stavovima i ponašanju, pribavljen odgovarajućim standardiziranim nizom pitanja“. Upravo smo zato u ovome istraživanju koristili kvantitativnu metodu ankete. Ovu smo metodu odabrali kako bismo saznali što ljudi misle o specifičnom fenomenu, u ovome slučaju o prikazu antiheroja Jokera u istoimenome filmu. Također, ova metoda je odabrana za bolje utvrđivanje korelacija koje smo naveli u hipotezama istraživanja.

Budući da se kvantitativna metoda ankete provodi „samo na uzorku, a ne na cijeloj populaciji“ (Fowler, prema Milas, 2005: 397), prije početka provođenja odredili smo uzorak populacije, o kojemu pišemo u nastavku rada.

5.4. Uzorak

U uvodu ovoga rada spomenuli smo da slaba kontrola medijskog sadržaja na ilegalnim *torrent* stranicama, ali i legalnim *online streaming* stranicama, može utjecati na sve veću konzumaciju nasilnog sadržaja kod mladih. Iz tog smo razloga odabrali skupinu koja je prema posljednjim podacima *DataProta* (Jugović Spajić, 2021) najčešći korisnik ilegalnih *streaming* i *torrent* stranica. Tu skupinu od 25 do 34 godine smo zatim proširili kako bismo uključili i mlade ispitanike. Konačno, u istraživanju su sudjelovale osobe koje su pogledale film *Joker* te su u dobi od 21 do 35 godina. Prvi kriterij postavljen je zato što je istraživanje bilo primarno na slučaju spomenutog filma, dok je drugi kriterij postavljen na temelju prethodno spomenutog razloga.

5.5. Provedba istraživanja

Online anketa „Percepcija filmskih antiheroja: Slučaj filma *Joker*“ kreirana je u Google obrascima. Otvorena je 27. ožujka u 13:36 te zatvorena 9. travnja u 20:00 sati. Podijeljena je na 5 manjih Facebook grupa, na osobnom Facebook i Instagram profilu te je dijeljena putem Messengera i WhatsAppa. U ovome razdoblju skupljeno je ukupno 214 odgovora, od kojih je 7 u početku odbijeno jer su na prvome pitanju odgovorili da nisu pogledali film *Joker*, dok ih

je dodatnih 6 odbačeno jer nisu pripadali definiranoj dobnoj skupini. Dakle, rezultati ovoga istraživanja temelje se na odgovorima 201 ispitanika.

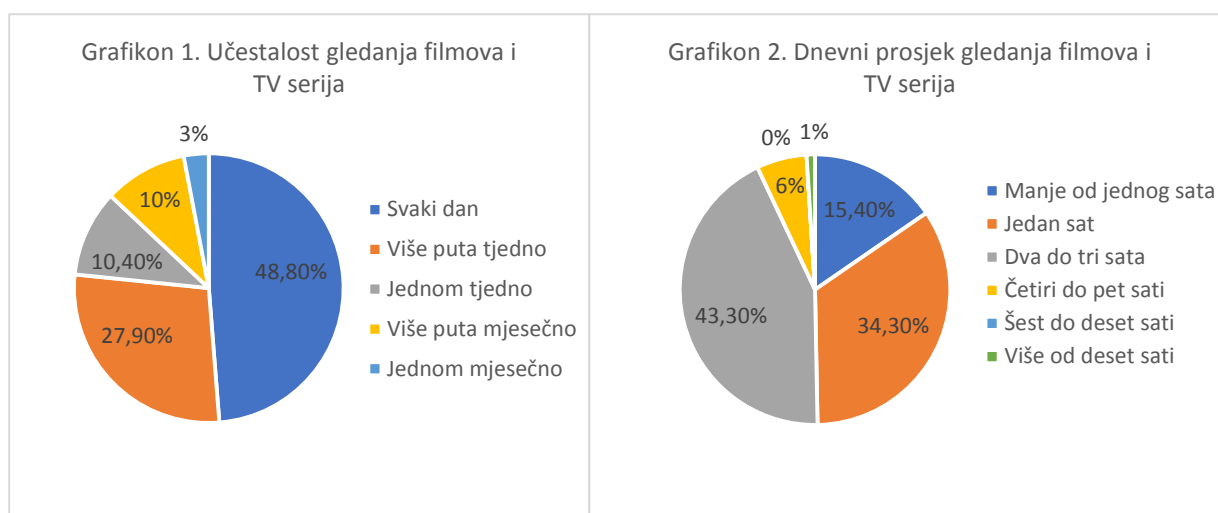
6. Rezultati istraživanja

U anketi o percepciji filmskih antiheroja na temelju slučaja filma *Joker* sudjelovao je 201 ispitanik, od kojih je 68.65 % (138) žena i 30.34 % (61) muškaraca, dok se 1 % (2) nije htio izjasniti. Iako je uzorak obuhvaćao i osobe od 21 i 35 godina, njih je bilo ukupno 9 (8 osoba od 21 godine te jedna od 35). Od ukupnog broja ispitanika, najzastupljeniji su oni rođeni između 22 i 27 godina. Naime, oni čine 77.11 % ispitanika. U tom kontekstu, najviše sudionika imalo je 24 godine te oni čine 28.85 % od ukupnog broja ispitanika.

6.1. Navike gledanja filmova i TV serija

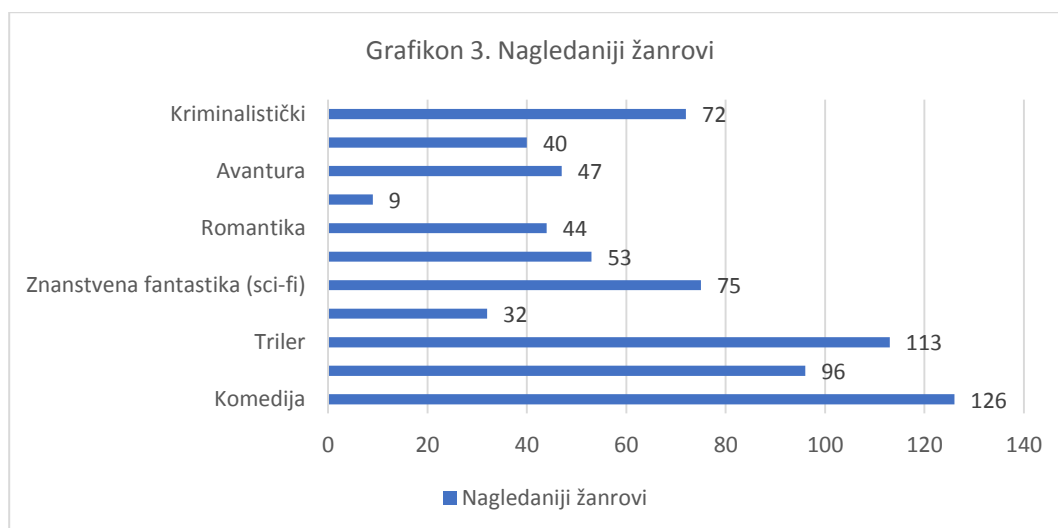
U sklopu ankete dana je uputa sudionicima da odgovore prema vlastitoj procjeni. Tako su u prvom dijelu ankete trebali odrediti koliko često gledaju filmove i TV serije. Ovi su nam podaci pomogli u potvrđivanju ili opovrgavanju prve hipoteze.

Rezultati istraživanja pokazali su da većina ispitanika ima veću naviku gledanja filmova i TV serija. Naime, 27.9 % ispitanika gleda filmove i TV serije svaki dan, dok ih 48.8 % gleda više puta tjedno (Grafikon 1). Najmanji broj ispitanika - njih 3 % - gleda filmove i TV serije samo jednom mjesečno. Prilikom procjene dnevne navike gledanja, čak 48.8 % ispitanika odgovorilo je da u prosjeku gleda filmove i TV serije 2 do 3 sata dnevno, dok 34.4 posto gleda u prosjeku 1 sat dnevno (Grafikon 2). Zanimljivo je spomenuti da je 6 % ispitanika odgovorilo da u prosjeku gleda filmove i TV serije 4 do 5 sati dnevno, dok dva ispitanika gledaju čak više od 10 sati dnevno.

Grafikon 1 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafik 2 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

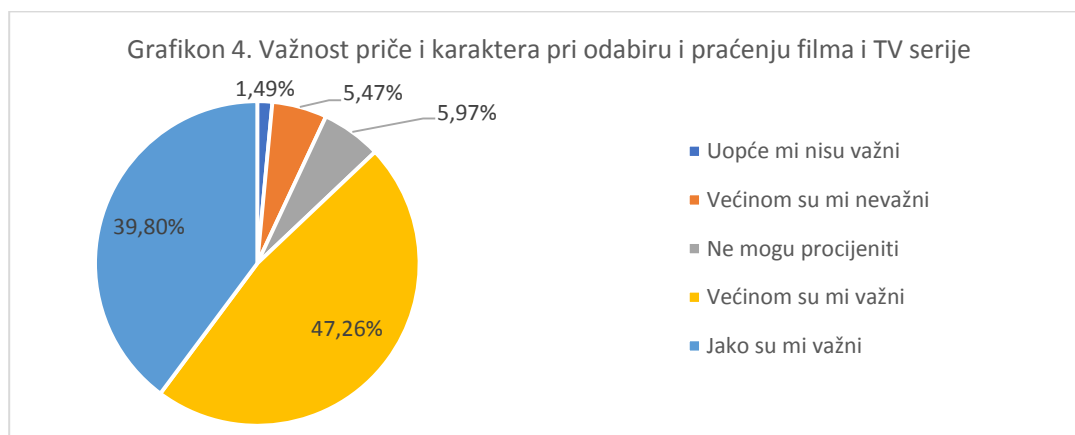
Prilikom definiranja najgledanijih žanrova, ispitanici su trebali odabrati tri najgledanija od ukupno jedanaest ponuđenih. Najveći broj ispitanika (62.7 %) u svoja tri žanra stavio je komediju, dok je najmanje „popularan“ bio mjuzikl sa 4.5 % (Grafikon 3). Uz komediju, najviše ispitanika odabralo je triler (56.2 %), dramu (47.8 %) i kriminalističke filmove (35.8 %). Uz mjuzikl, najmanje ispitanika odabralo je animirani film (19.9 %) te horor (15.9 %).

Grafikon 3 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Nadalje, kako bismo potvrdili ili opovrgnuli drugu hipotezu, postavljena su pitanja o odnosima koje ispitanici stvaraju s likovima i njihovim pričama u filmovima i TV serijama. Zbog toga smo ispitanike pitali da procijene važnost karaktera i priče lika prilikom odabira i praćenja filma ili TV serije. Istraživanje je pokazalo da su sudionicima karakter i priča važni

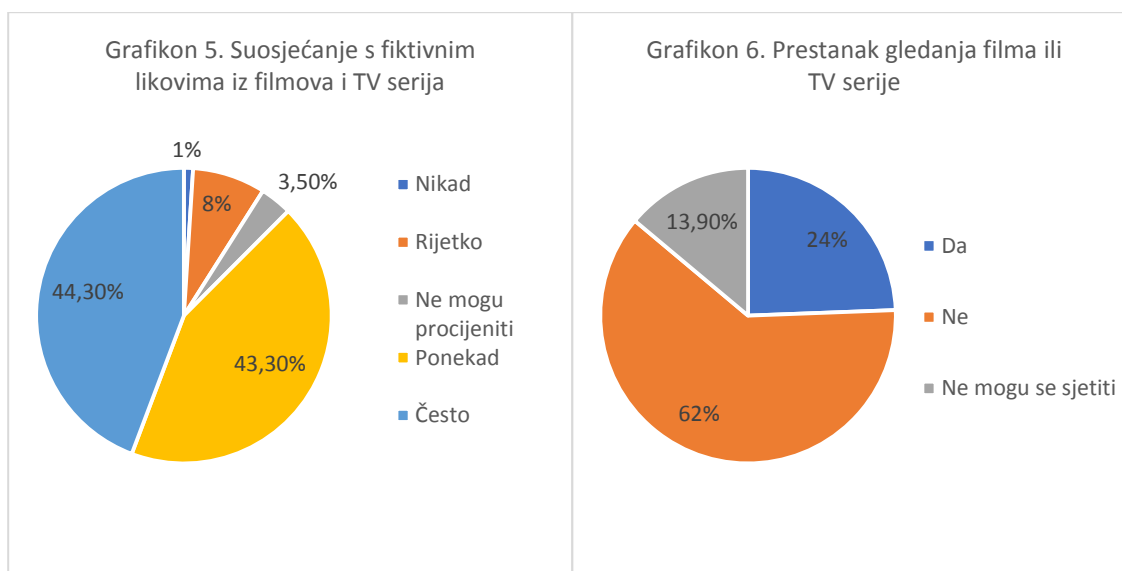
(Grafikon 4). Naime, 39.8 % ispitanika reklo je da su im priča i karakter jako važni prilikom odabira i praćenja filma i TV serije, dok je 47.26 % reklo da su im većinom važni. Dakle, čak 87.06 % ispitanika tvrdilo je da su im karakter i priča lika važni prilikom odabira i praćenja filma ili TV serije.

Grafikon 4 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Uz navedeno, ispitanici su trebali procijeniti koliko često suosjećaju s fiktivnim likovima iz filmova i TV serija. Od ukupnog broja ispitanika, njih 44.3 % reklo je da često suosjećaju (Grafikon 5). Ovo je ujedno i prva opcija u ponuđenim odgovorima. Također, 43.3 % ih je navelo da ponekad suosjeća s fiktivnim likovima. Nasuprot tom rezultatu 8 % ispitanika je navelo da rijetko suosjećaju s fiktivnim likovima, dok ih 1 % nikad ne suosjeća.

Uzevši ove rezultate u obzir, na pitanje „jeste li ikada prestali gledati film ili TV seriju nakon smrti ili nepravедnog tretiranja omiljenog lika?“, samo 24.4 % reklo je da su prestali (Grafikon 6), dok ih je 61.7 % tvrdilo da nisu prestali gledati film ili TV seriju, a 13.9 % njih nije se moglo sjetiti.

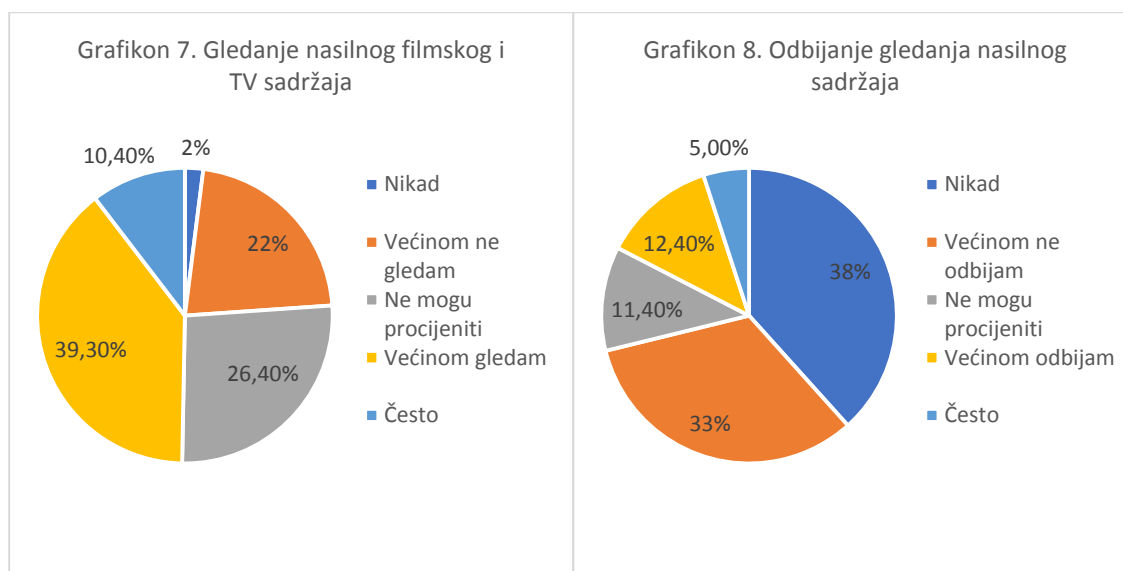
Grafikon 5 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Grafikon 6 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

6.2. Navike gledanja nasilnog sadržaja

Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli drugu hipotezu ovoga rada, u anketi smo istražili navike gledanja nasilnog sadržaja. Na uvodno pitanje: „Koliko često gledate nasilan filmski ili TV sadržaj?“ najveći broj ispitanika odgovorio je da većinom gleda nasilan sadržaj (39.3 %), dok ih je 10.4 % reklo da ga gleda često (Grafikon 7). U suprotnosti, 21.9 % ispitanika navelo je da većinom ne gleda nasilan sadržaj, dok ih je najmanje (2 %), reklo da nikada ne gleda.

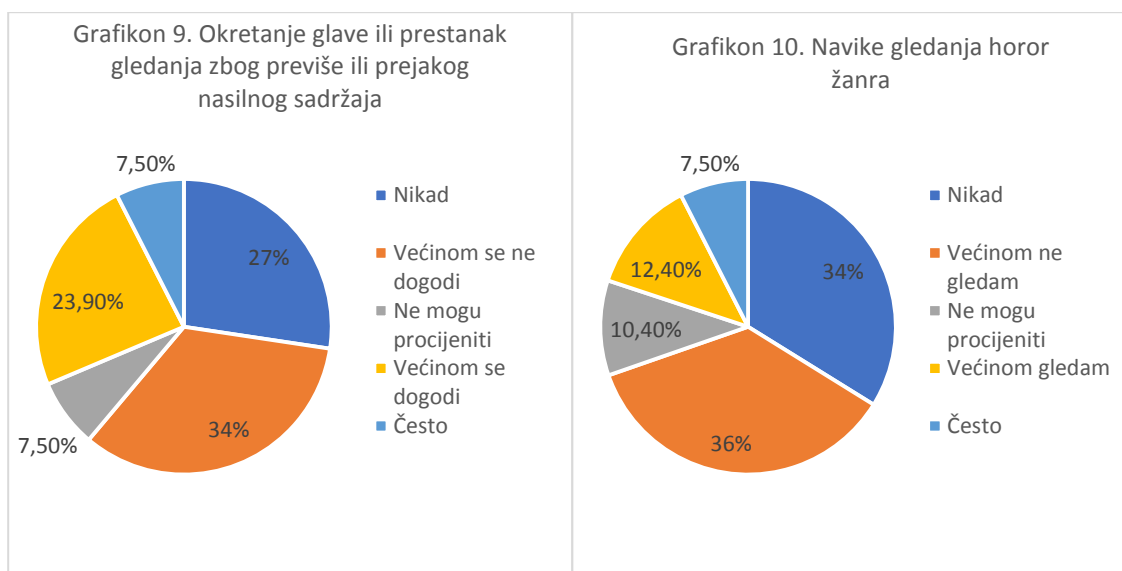
Nadalje, ispitanici su trebali procijeniti koliko često odbijaju pogledati film ili TV seriju jer predviđaju da će sadržavati previše nasilja. Najveći broj ispitanika (38.3 %), odgovorilo je da to nikad ne radi, dok ih je tek 5 % reklo da često odbija pogledati film ili TV seriju jer predviđa da će sadržavati previše nasilja (Grafikon 8). Sveukupno, više ispitanika (71.1 %) odgovorilo je da, više-manje, ne odbija gledati sadržaj zbog potencijalno jakog nasilja.

Grafikon 7 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafik 8 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

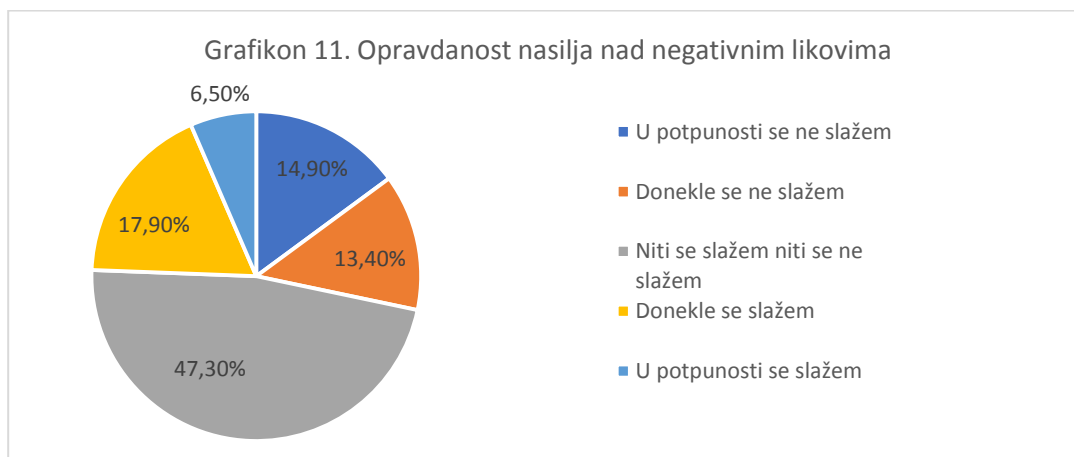
Uz navedeno, sudionicima je postavljeno i sljedeće pitanje: „Prema vašoj procjeni, koliko vam se često dogodi da tijekom gledanja nasilnog sadržaja okrećete glavu ili prestajete gledati sadržaj zbog previše ili prejakog nasilja?“ Najveći broj ispitanika (33.8 %), reklo je da im se to većinom ne dogodi, dok ih je čak 27.4 % reklo da im se to nikada ne dogodi (Grafikon 9). Samo 7.5 %, što je 15 od ukupno 201 ispitanika, odgovorilo je da im se često dogodi da tijekom gledanja nasilnog sadržaja okreću glavu ili prestaju gledati sadržaj.

Dodatno, u ovom su segmentu istraživanja ispitane i navike gledanja horor žanra, budući da je on jedan od glavnih predstavnika ekstremno nasilnog sadržaja. Najviše ispitanika reklo je da većinom ne gleda sadržaje iz horor žanra (35.8 %), dok ih je 33.8 % odgovorilo da nikad ne gledaju spomenute sadržaje (Grafikon 10). Suprotno tome, samo 7.5 % ispitanika često gleda horor filmove i TV serije, dok ih nešto više (12.4 %) većinom gleda. Ovi su rezultati zanimljivi s obzirom na to da se u prethodnim pitanjima pokazalo da ispitanici većinom gledaju nasilan, pa čak i jako nasilan sadržaj.

Grafikon 9 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafikon 10 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Konačno, u svrhu potvrde ili opovrgavanja druge hipoteze postavljeno je sljedeće pitanje: „U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da je filmsko nasilje opravdano ako je izvršeno nad negativnim likovima?“ Očekivano, odgovori su bili podvojeni. Najveći broj ispitanika (47.3 posto) odgovorio je s „niti se slažem niti se ne slažem“ (Grafikon 11). Svoje je slaganje s tvrdnjom izrazilo 24.4 % ispitanika, dok ih se 28.3 % nije slagalo.

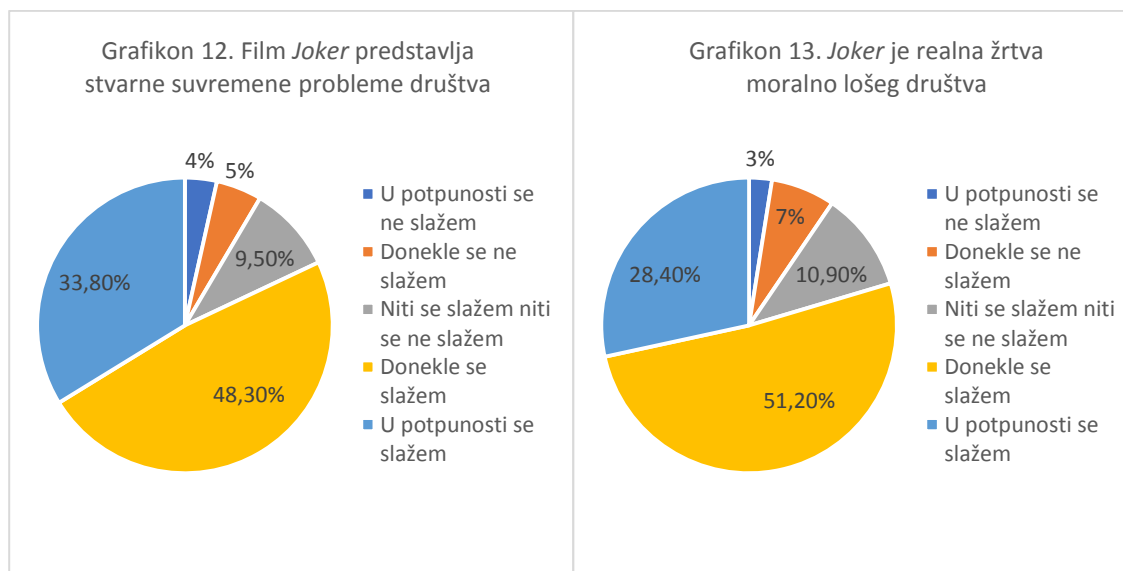

Grafikon 11 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

6.3. Mišljenje gledatelja o liku i filmu

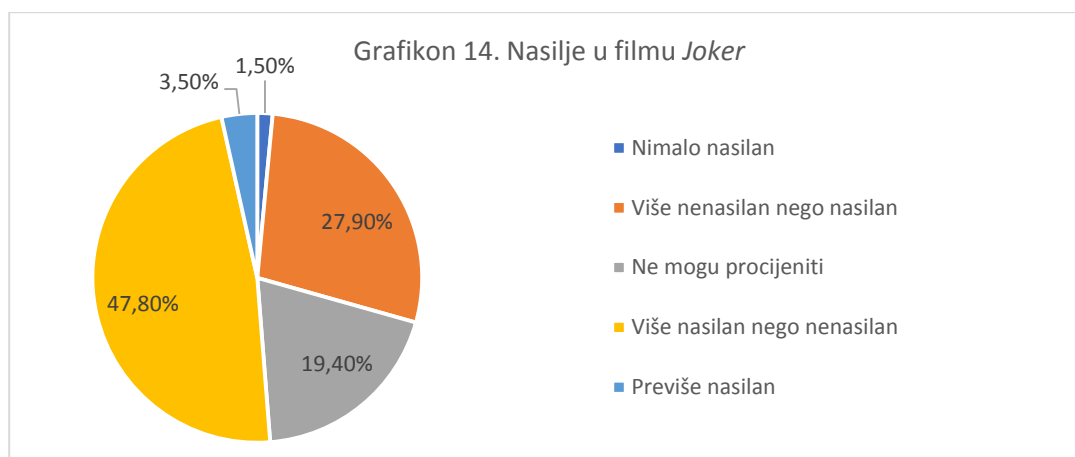
Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli svaku od tri hipoteze ovoga istraživanja, ispitanicima smo postavili pitanja njihovog osobnog mišljenja o filmu, liku te prikazu lika u filmu. Prvo pitanje bilo je sljedeće: „U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da film *Joker* predstavlja stvarne suvremene probleme našeg društva?“ Čak 82.1 % ispitanika reklo je da se u određenom stupnju slaže s ovom tvrdnjom, dok je samo 8.5 % odgovorilo da se u određenom stupnju ne slaže (Grafikon 12).

Kao dodatak ovome pitanju, od ispitanika se tražilo da prema vlastitom mišljenju odgovore je li lik Jokera realna žrtva moralno lošeg društva. Prema očekivanjima, čak 79.6 % ispitanika odgovorilo je da se s time slaže u određenom stupnju, dok ih se samo 9.5 % ne slaže (Grafikon 13).

Grafikon 12 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafikon 13 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Kako bismo došli do rezultata povezanih uz drugu hipotezu, ispitanike smo pitali za osobno mišljenje o nasilnosti filma *Joker*. Najveći broj ispitanika odgovorio je da je film više nasilan nego nenasilan (47.8 %), iako ih je samo 3 % reklo da je previše nasilan (Grafikon 14). Nasuprot tome, samo 1.5 % ispitanika smatralo je da film nije nimalo nasilan, dok je 27.9 % odgovorilo da je *Joker* više nenasilan nego nasilan.

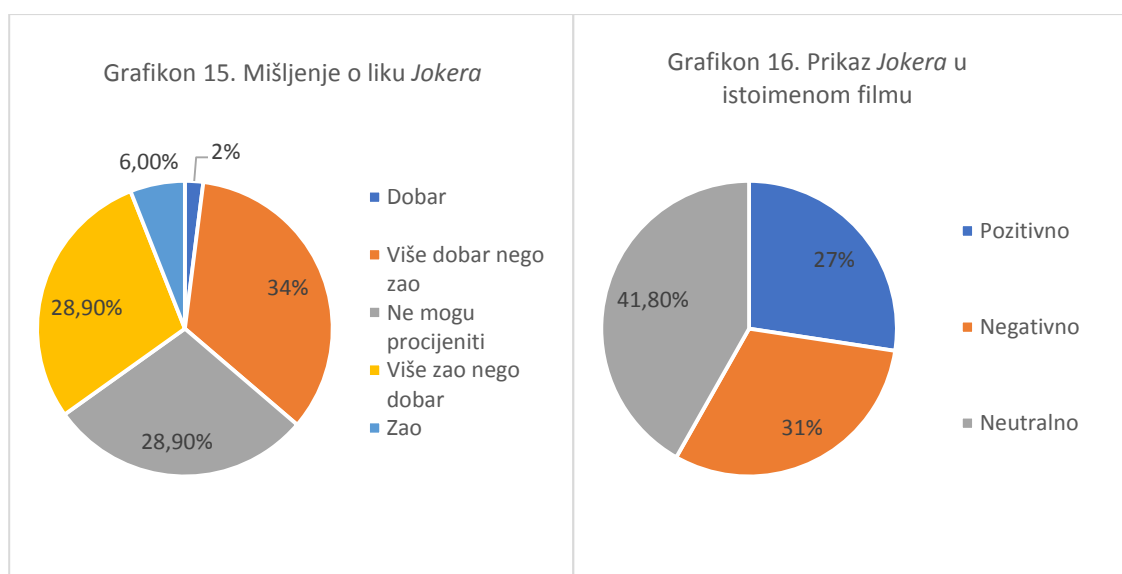

Grafikon 14 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Nadalje, kako bismo saznali mišljenje ispitanika o liku Jokera, kao i njegovom prikazu u istoimenome filmu, postavili smo sljedeća dva pitanja: „Prema vašoj procjeni, koji opis najviše pristaje liku Jokera?“ i „Na koji je način, prema vašem mišljenju, bio prikazan lik Jokera?“

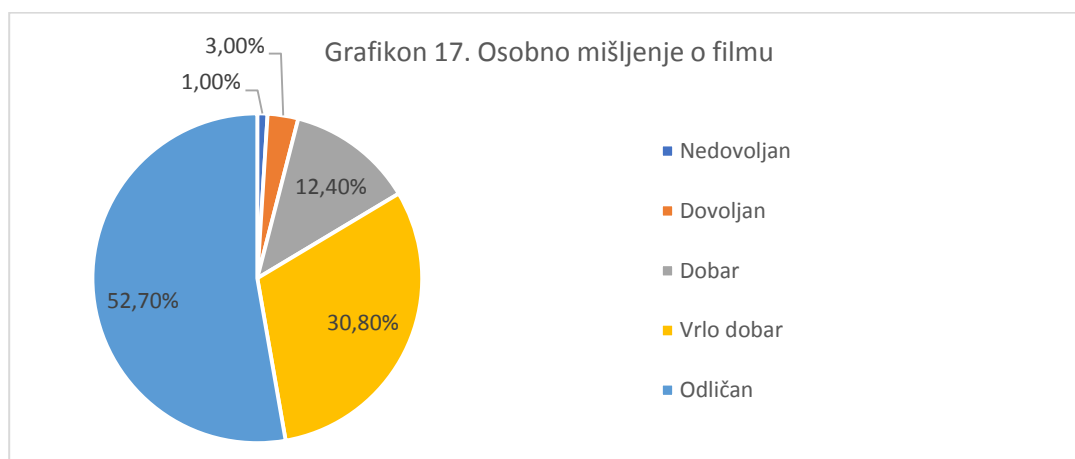
Na prvo pitanje, većina ispitanika (34.3 %) odgovorila je da je Joker više dobar nego zao lik. Suprotno tome, 28.9 % ispitanika reklo je da je on više zao nego dobar, a isti se broj ispitanika nije mogao odlučiti (Grafikon 15). Važno je napomenuti da se jako mali broj ispitanika odlučio na odgovore „dobar“ (2 %) i „zao“ (6 %).

Na drugome pitanju, najveći broj ispitanika smatrao je da je lik Jokera prikazan neutralno (41.8 %). Uz to, 30.8 % smatralo je da je on prikazan negativno, dok je 27.4 % smatralo da je prikazan kao pozitivan lik (Grafikon 16).

Grafikon 15 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201 N=100% Grafikon 16 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201 N=100%

Posljednje pitanje ove ankete odnosilo se na osobno mišljenje o kvaliteti filma. Odnosno, od ispitanika smo tražili da školskom ocjenom izraze koliko im se svidio film *Joker*. Čak 52.7% ispitanika dalo je najvišu ocjenu – izvrstan 5 (Grafikon 17). Nešto manje ispitanika (30.8 %) ocijenilo je film s vrlo dobrim 4, a 12.4 % dalo je prosječnu ocjenu – dobar 3. Samo 4% ispitanika, *Jokeru* je dalo ispodprosječnu ocjenu.

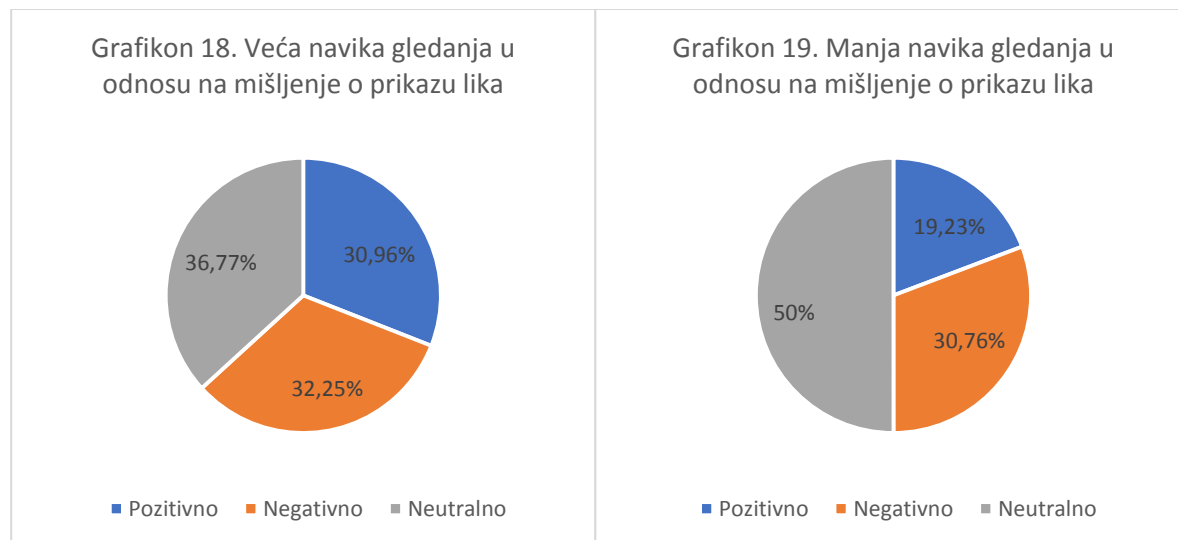
Grafikon 17 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201 N=100%

6.4. Rezultati istraživanja prve hipoteze

Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli prvu hipotezu: „Gledatelji koji češće gledaju filmove i televizijske serije imali su pozitivnije mišljenje o prikazu Jokera u istoimenom filmu od onih koji rjeđe gledaju filmove i televizijske serije“, usporedno smo analizirali odgovore na specifična pitanja.

Za početak, usporedili smo učestalost gledanja filmova i TV serija s mišljenjem na koji je način *Joker* prikazan u filmu – pozitivno, negativno ili neutralno. Pod kategoriju učestalije navike gledanja uvrstili smo odgovore: „svaki dan“ i „više puta tjedno“, dok su za naviku rjeđeg gledanja odabrani „jednom tjedno“, „više puta mjesečno“ i „jednom mjesečno“. Istraživanje je pokazalo da gledatelji koji češće gledaju filmove i TV serije češće smatraju da je *Joker* bio prikazan pozitivno, u odnosu na one koji gledaju rjeđe. Naime, 30.96 % gledatelja s češćom navikom gledanja odgovorilo je da je *Joker* prikazan pozitivno, dok je 21.42 % gledatelja s navikom rjeđeg gledanja reklo isto (Grafikon 18). Međutim, čak 50 % gledatelja s navikom rjeđeg gledanja filmova i TV serija smatralo je da je *Joker* prikazan neutralno, dok je isti odgovor dalo 36.77 % gledatelja s navikom učestalijega gledanja. Jednako tako, gledatelji koji u prosjeku provedu više od dva sata dnevno gledajući filmove i TV serije u većem su postotku

odgovorili da je Joker prikazan pozitivno - njih 29.41 % u odnosu na 26 % onih koji gledaju manje od dva sata.

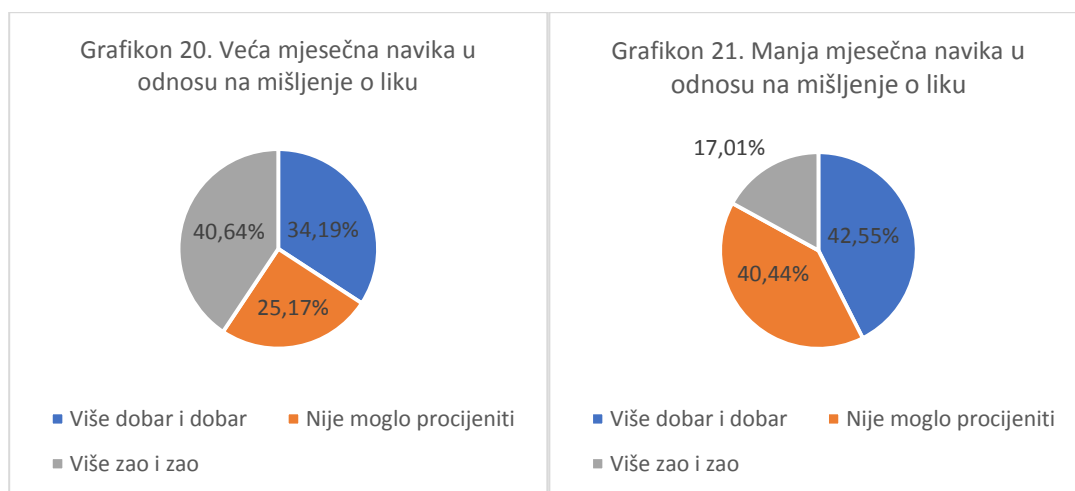

Grafikon 18 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

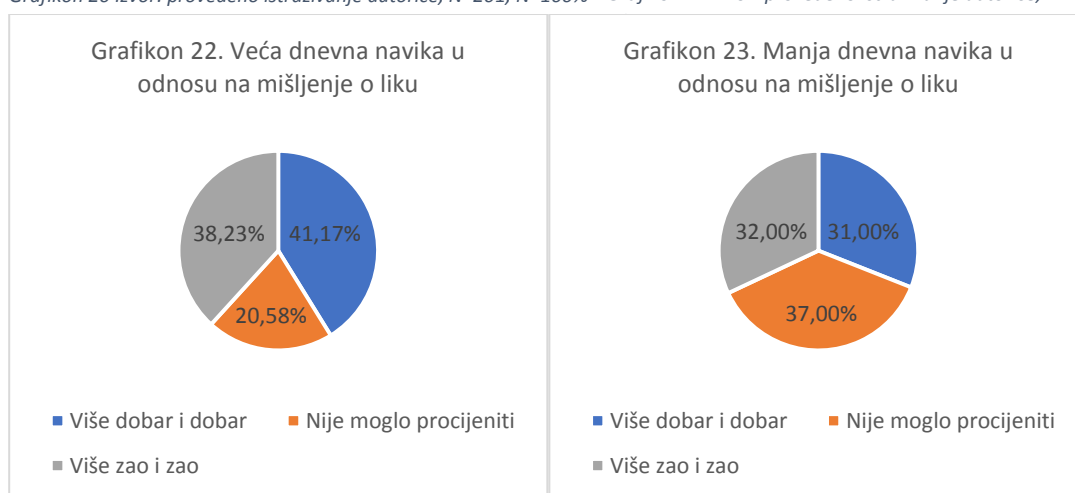
Grafikon 19 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Sljedeće pitanje koje smo analizirali u odnosu na naviku gledanja filmova i TV serija, bilo je da gledatelji odaberu opis koji najviše pristaje Jokeru. Opcije odgovora i rezultate ovoga pitanja prikazali smo u Grafikonu 15. U istraživanju smo prvo usporedili mjesečnu naviku gledanja s opisom Jokera, a nakon toga smo analizirali i dnevnu naviku. Nakon ove analize, podaci su pokazali neočekivane rezultate.

Naime, gledatelji s većom mjesečnom navikom gledanja filmova i TV serija imali su negativnije mišljenje o liku Jokera, u odnosu na one s manjom navikom (Grafikon 21). Konkretno, čak 40.64 % gledatelja s većom mjesečnom navikom smatralo je da je Joker više zao nego dobar ili da je u potpunosti zao, dok je iste odgovore dalo samo 17.02 % osoba s manjom navikom (Grafikon 20). Jednako tako, 38.23 % ispitanika koji gledaju filmove i TV serije više od dva sata dnevno reklo je da je Joker više zao nego dobar ili u potpunosti zao, dok je isti odgovor dalo nešto manje, 32 %, ispitanika koji gledaju manje od dva sata dnevno (Grafikon 23). Suprotno tome, gledatelji s većom dnevnom navikom više su puta odgovorili da je Joker više dobar nego zao, nego oni s manjom dnevnom navikom (Grafikon 22). Moguće objašnjenje ove razlike je činjenica da je veliki broj ispitanika s manjom mjesečnom i dnevnom navikom gledanja odgovorio da ne može procijeniti koja osobina najviše odgovara liku.

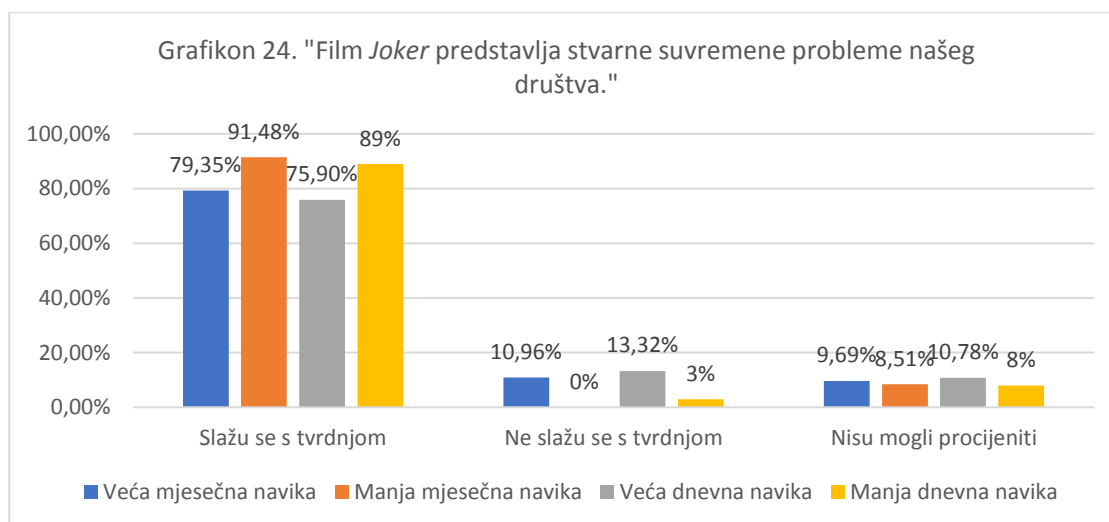
Grafikon 20 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafikon 21 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

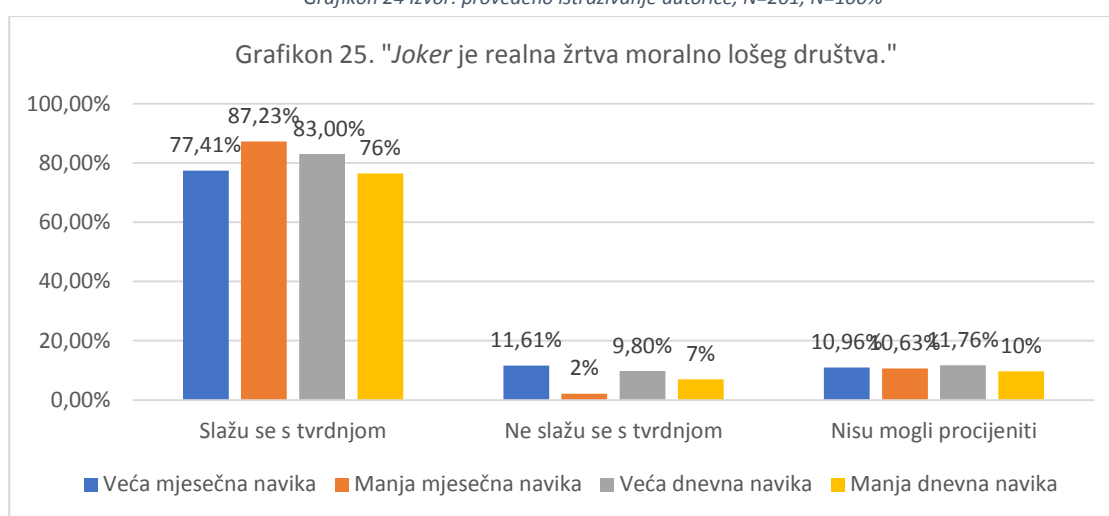
Grafikon 22 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafikon 23 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Konačno, kako bismo dobili dodatne informacije u sklopu ove hipoteze, ispitanike smo pitali o slaganju sa sljedećim tvrdnjama: a) Joker je realna žrtva moralno lošeg društva te b) Film *Joker* predstavlja stvarne suvremene probleme našeg društva. Za razliku od prethodnih pitanja, ova dva su imala usuglašene rezultate. Međutim, i u ovom slučaju oni su bili iznenađujući. Naime, čak 91.48 % gledatelja s manjom mjesečnom navikom i 89 % s manjom dnevnom navikom gledanja filmova i TV serija u određenom je stupnju smatralo da *Joker* predstavlja stvarne suvremene probleme društva (Grafikon 24). Isti odgovor dalo je manje gledatelja s većom navikom: 79.35 % i 75.9 %.

Prateći ove rezultate, istraživanje je pokazalo da gledatelji s manjom mjesečnom i dnevnom navikom više smatraju da je Joker realna žrtva moralno lošeg društva, u odnosu na one s većom navikom (Grafikon 25).

Grafikon 24 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

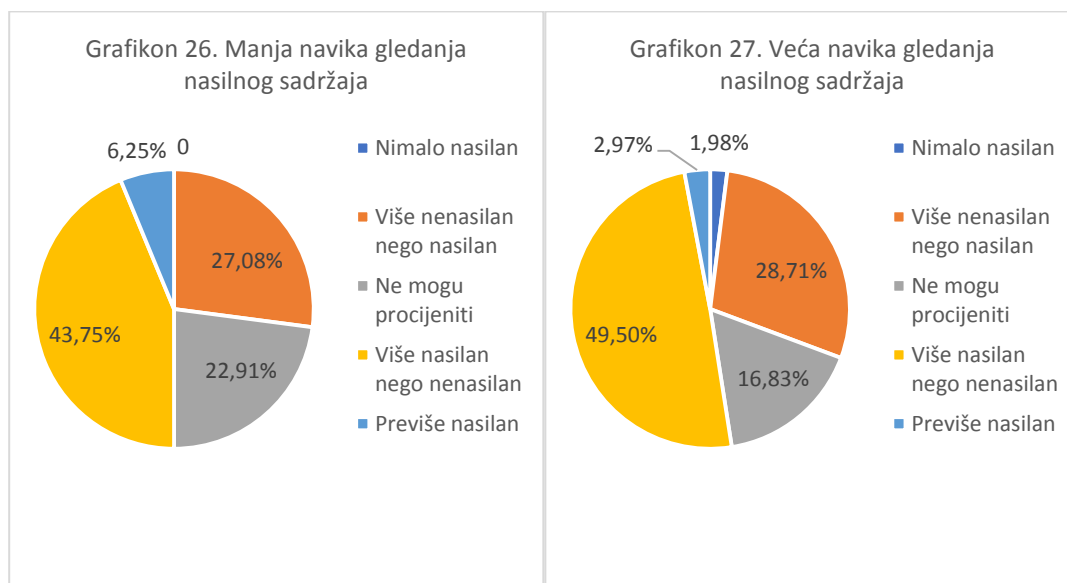
Grafikon 25 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

6.5. Rezultati istraživanja druge hipoteze

U sklopu druge hipoteze istražili smo navike gledanja nasilnog sadržaja te ih usporedili s percepcijom nasilja u filmu *Joker*. Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli hipotezu: „Gledatelji s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja i žanra češće smatraju da *Joker* nije bio prikazan previše nasilno od onih koji imaju naviku rjeđeg gledanja filmova“ analizirali smo ukupno 6 pitanja.

Prvo smo postavili pitanje: „Koliko često gledate nasilan filmski ili TV sadržaj?“, koje smo onda usporedili s pitanjem: „Prema vašoj procjeni, koliko nasilan je bio film *Joker*?“ Samo 27.08 % od ukupnog broja ispitanika s manjom navikom gledanja nasilnog sadržaja (dalje u tekstu: prvi) odgovorilo je da je film u određenom stupnju bio nenasilan, dok je isto reklo 30.69

posto ispitanika s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja (Grafikon 26). Međutim, veći broj prvih odgovorio je da je film u određenom stupnju nasilan – njih 52.47 %, dok je isto odgovorilo 50 % drugih (Grafikon 27). Svejedno, samo 2.97 % prvih odgovorilo je da je film bio previše nasilan, dok je isto odgovorilo 6.25 % drugih.

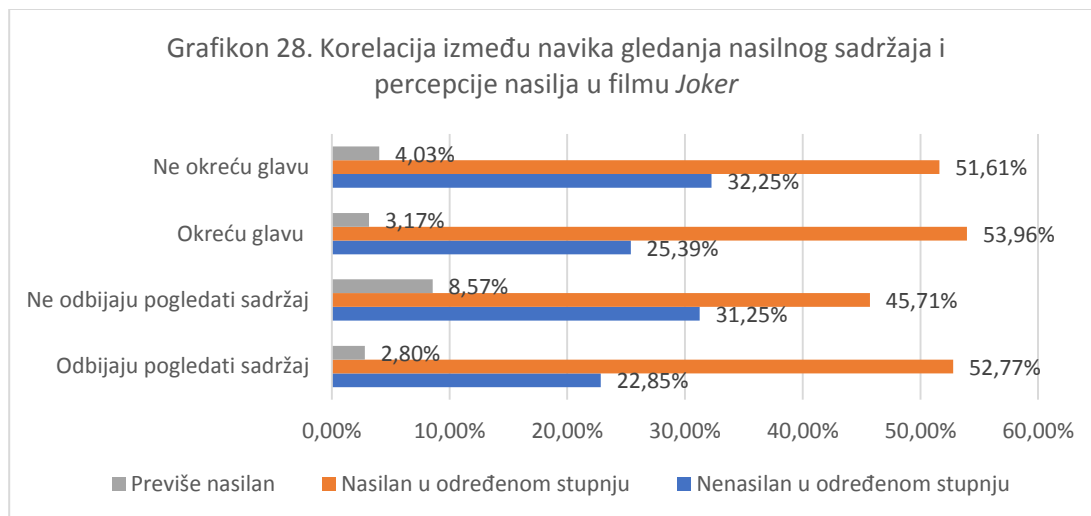

Grafikon 26 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100% Grafikon 27 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Nadalje, od ispitanika smo tražili da procijene koliko često odbijaju pogledati film ili TV seriju jer predviđaju da će sadržavati previše nasilja. Dobivene odgovore smo zatim usporedili s percepcijom nasilja u filmu *Joker* te dobili sljedeće rezultate: gledatelji koji nikad ili većinom ne odbijaju pogledati navedeni sadržaj (dalje u tekstu: prvi) češće su smatrali da je *Joker* u određenom stupnju bio nenasilan – njih 31.25 %, u usporedbi s gledateljima koje većinom ili često odbijaju (dalje u tekstu: drugi) – 22.85 %. Slično kao i u prethodnoj analizi, veći broj prvih (52.77 %), odgovorilo je da je *Joker* u određenom stupnju nasilan, dok je isto odgovorilo 45.71 % drugih. Međutim, samo 2.08% prvih odgovorilo je da je film previše nasilan, dok je isto odgovorilo 8.57 % drugih (Grafikon 28).

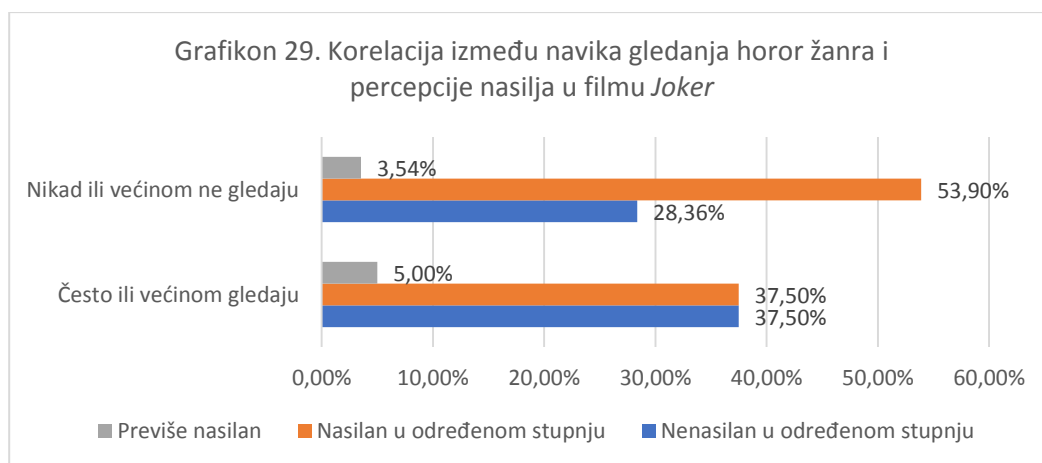
Prateći ovo pitanje s percepcijom nasilja u filmu *Joker* usporedili smo i sljedeće pitanje: „Prema vašoj procjeni, koliko vam se često dogodi da tijekom gledanja nasilnog sadržaja okrećete glavu ili prestajete gledati sadržaj zbog previše ili prejakog nasilja?“ Ovo pitanje je postiglo slične rezultate kao prethodna dva. Međutim, veći broj osoba kojima se često ili većinom dogodi da okreću glavu ili prestaju gledati nasilan sadržaj (dalje u tekstu: prvi) smatralo je da je film u određenom stupnju nasilan, u odnosu na one kojima se to rijetko ili

većinom ne dogodi (dalje u tekstu: drugi). Jednako tako, veći broj prvih smatralo je da je film prenasilan, u odnosu na druge.

Grafikon 28 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

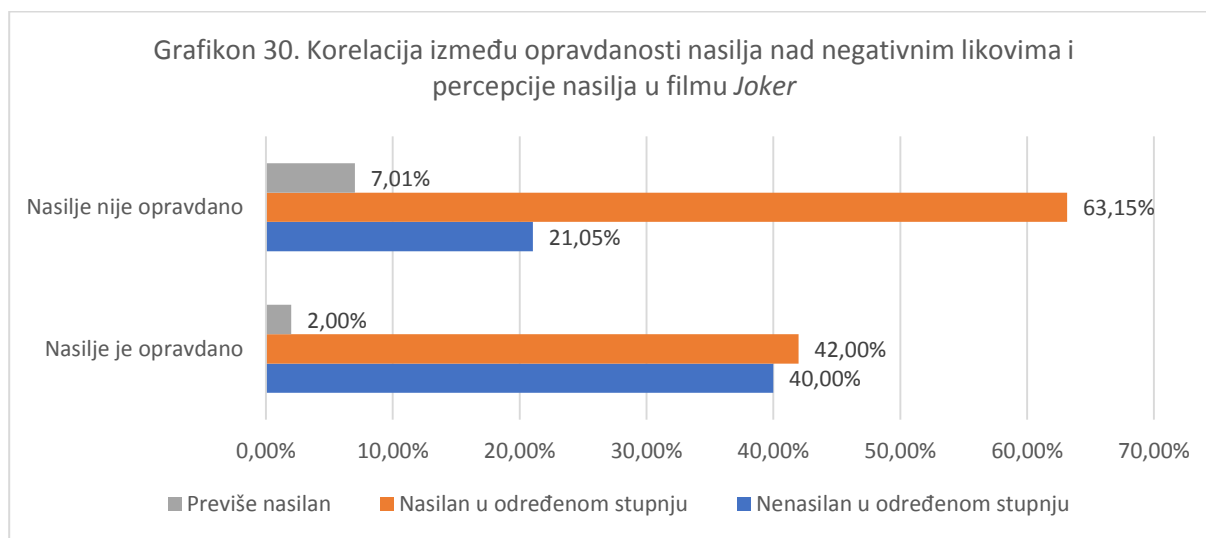
Uz prethodno spomenuta pitanja, percepciju nasilja smo istražili i na temelju navika gledanja horor žanra, kojeg se često uzima kao žanr s čestim ekstremnim nasiljem. Rezultati su pokazali da gledatelji koji češće gledaju horor filmove i TV serije češće smatraju da je *Joker* bio u određenom stupnju nenasilan, u odnosu na one s manjom navikom gledanja spomenutog žanra. Također, manje ih smatra da je film bio u određenom stupnju nasilan ili previše nasilan, dok ih više smatra da je bio previše nasilan (Grafikon 29).

Grafikon 29 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Konačno, u posljednjem smo pitanju istražili korelaciju između mišljenja o „zaslužnom nasilju“ i percepciji nasilja u filmu *Joker*. U teorijskom smo djelu rada spomenuli termin *retribucijsko pravo* kao ono koje navodi da je kazna moralno prihvatljiv odgovor za zločin. Iz

tog smo razloga pitali ispitanike u kojem se stupnju slažu s tvrdnjom da je filmsko nasilje opravdano ako je izvršeno nad negativnim likovima. Njihove odgovore smo zatim usporedili s mišljenjem o nasilju u filmu *Joker* te smo dobili zanimljive rezultate. Naime, čak 40 % gledatelja koji u određenom stupnju smatraju da je nasilje u filmu opravdano ako je izvršeno nad negativnim likovima (dalje u tekstu: prvi) smatralo je da je *Joker* u određenom stupnju nenasilan, dok je isti odgovor dalo samo 21.05 % gledatelja koji smatraju da takvo nasilje nije opravdano (dalje u tekstu: drugi). Jednako tako, 42 % prvih reklo je da je film u određenom stupnju nasilan, dok je isto odgovorilo čak 63.15 % drugih (Grafikon 30). Uz to, manji broj prvih (2 %), tvrdilo je da je *Joker* previše nasilan, u odnosu na druge (7.01 %).

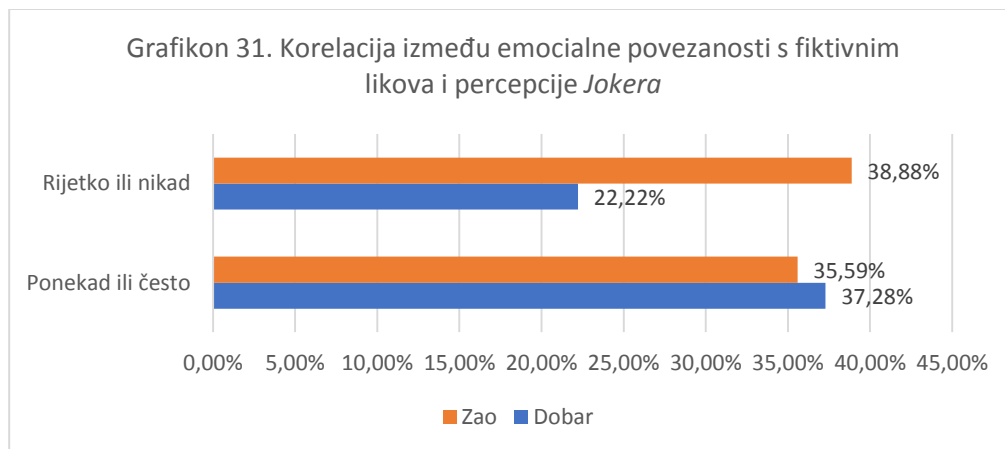
Grafikon 30 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

6.6. Rezultati istraživanja treće hipoteze

Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli treću hipotezu: „Gledatelji koji se češće emocionalno povezuju s fiktivnim likovima imali su pozitivnije mišljenje o prikazu Jokera u istoimenom filmu od onih koji se rjeđe emocionalno povezuju“, istražili smo navike koje gledatelji imaju prilikom stvaranja odnosa s fiktivnim likovima.

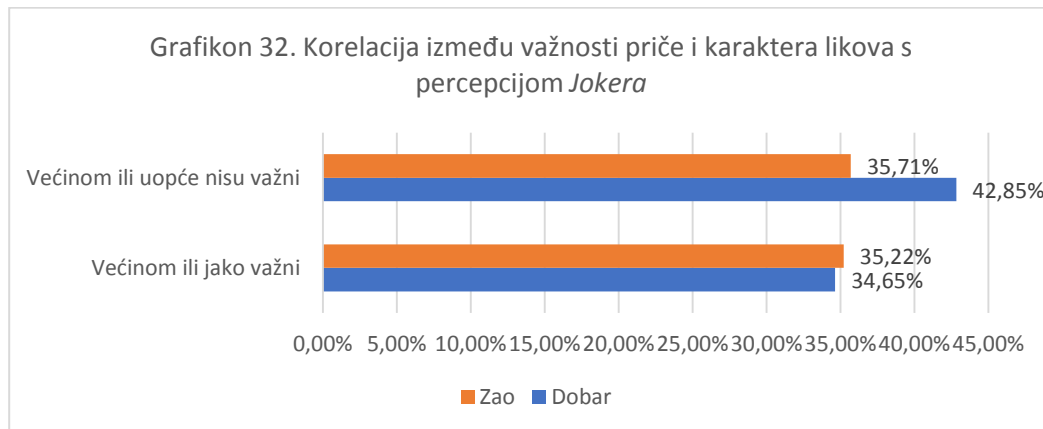
U prvome pitanju smo tako usporedili naviku stvaranja emocionalne povezanosti s likovima iz filmova i TV serija u odnosu na percepciju Jokera u istoimenome filmu. Rezultati su pokazali da su gledatelji, koji se ponekad ili često emocionalno povezuju (dalje u tekstu: prvi), više smatrali da je *Joker* u određenom stupnju dobar lik, nego što su to smatrali gledatelji koji se rijetko ili nikad povezuju (dalje u tekstu: drugi). Točnije, to je smatralo 37.28 % prvih

te 22.22 % drugih (Grafikon 31). Uz navedeno, 35.59 % prvih odgovorilo je da je Joker u određenom stupnju zao lik, dok je isto odgovorilo 38.88 % drugih.

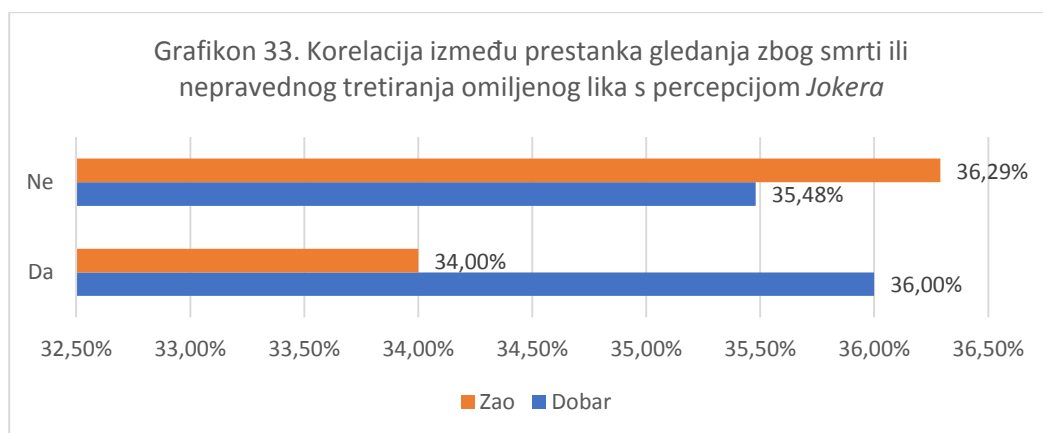
Grafikon 31 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Drugo pitanje: „Koliko su vam važni karakter i priča pojedinog lika pri odabiru i praćenju filma ili TV serije?“, dalo nam je drukčije rezultate. Naime, više gledatelja kojima karakter i priča nisu važni odgovorilo je da je Joker više dobar nego zao, u odnosu na gledatelje kojima je navedeno važno. Detaljnije rezultate moguće je proučiti u Grafikonu 32.

Grafikon 32 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201, N=100%

Konačno, u posljednjoj smo korelaciji usporedili odgovore na pitanje: „Jeste li ikada prestali gledati film ili TV seriju nakon smrti ili nepravednog tretiranja omiljenog lika?“ s mišljenjem o *Jokeru*. Rezultati su pokazali da je više onih koji su rekli „da“ (36 %) smatralo da je Joker u određenom stupnju dobar, u odnosu na 35.48 % gledatelja koji su odgovorili „ne“. Uz to, 34 % onih koji su rekli „da“ smatralo je da je Joker u određenom stupnju zao, dok je isti odgovor dalo 36.29 % onih koji su rekli „ne“ (Grafikon 33).

Grafikon 33 Izvor: provedeno istraživanje autorice, N=201,

6.7. Rasprava

Cilj ovog istraživanja bio je saznati utječe li navika gledanja filmskog i TV sadržaja na mišljenje o prikazu antiheroja, spoznati međuodnos navike gledanja nasilnog sadržaja s relativizacijom nasilja u filmu *Joker* te spoznati kakvu ulogu imaju parasocijalni odnosi u percepciji antiheroja.

Za početak smo istražili navike ispitanika. Istraživanje je pokazalo da većina ispitanika ima veću naviku gledanja filmskog i TV sadržaja te da imaju veću naviku gledanja nasilnog sadržaja. Ako uzmemo u obzir sve veću dostupnost sadržaja, kao i rastući trend *streaming* platformi u odabranoj su grupi ispitanika ovi rezultati očekivani. Međutim, usprkos većoj navici gledanja nasilnog sadržaja, mali je broj ispitanika odgovorio da većinom ili često gleda izrazito nasilan sadržaj horor žanra. Uzevši to u obzir, istraživanje je pokazalo da najveći broj ispitanika gleda sljedeća tri žanra: komediju, triler, dramu i kriminalističke filmove.

Za potrebe potvrđivanja ili opovrgavanja prve i treće hipoteze ispitanike smo pitali o mišljenju kako je prikazan lik Jokera. Najveći broj ispitanika odgovorio je da je on u filmu prikazan neutralno, zatim negativno te na kraju pozitivno. Ako uzmemo u obzir načine na koje je prikazana priča Jokera, a koje smo obradili u četvrtom poglavlju, ovi rezultati su jednako tako očekivani. Naime, uz pomoć senzibilizacije i humanizacije lika te relativizacije njegovih nasilnih djela, u filmu su Jokerovi zločini umanjeni.

Kako bismo potvrdili ili opovrgnuli prvu hipotezu, usporedili smo navike gledanja filmova i TV serija s mišljenjem o prikazu Jokera. Suprotno od očekivanja, rezultati su pokazali da veća navika gledanja filmova i TV serija nije utjecala na pozitivnije mišljenje o antiheroju – Jokeru. Štoviše, gledatelji s manjom navikom gledanja filmskog i TV sadržaja imali su pozitivnije mišljenje o liku Jokera, dok su oni s većom navikom smatrali da je on više negativan lik. Međutim, gledatelji s većom navikom više su smatrali da je Joker prikazan pozitivno, dok su oni s manjom navikom smatrali da je prikazan neutralno. U tom kontekstu, gledatelji s većom navikom manje su smatrali da je Joker realna žrtva moralno lošeg društva te su jednako manje smatrali da film *Joker* predstavlja stvarne suvremene probleme društva, sve u odnosu na gledatelje s manjom navikom gledanja filmova i TV serija. Dakle, iako su rezultati opovrgavali hipotezu da veća navika gledanja filmova i TV serija utječe na pozitivnije mišljenje o prikazu lika Jokera, isto su tako pokazali da gledatelji s većom navikom više uviđaju postupak glorifikacije antiheroja. Odnosno, da s većim oprezom podupiru njihove postupke.

Povezano s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja, istraživanje je pokazalo da manji broj ispitanika odbija gledati određeni sadržaj, iako znaju da će sadržavati previše ili prejakog nasilja. Jednako tako, ispitanicima se rijetko događa da okreću glavu ili prestaju gledati previše nasilan sadržaj. Spomenuti rezultati ukazuju na utjecaj koji gledanje nasilnog sadržaja može imati u desenzibilizaciji prema žrtvama nasilja. Ovo, prema teoriji o navikavanju, može utjecati na „povećanje tolerancije prema nasilju i smanjenje praga sputanosti da sami budemo nasilni“ (Kanižaj, Ciboci, 2011: 17, prema: Kunczik, Zipfel, 1998: 224).

Navike gledanja nasilnog sadržaja pomogle su nam u potvrđivanju ili opovrgavanju druge hipoteze. Iako rezultati svih pitanja u ovome segmentu nisu bili usuglašeni, ipak su pokazali da veća navika gledanja nasilnog sadržaja može utjecati na relativizaciju nasilja u filmu *Joker*, odnosno na mišljenje da film u određenom stupnju nije bio previše nasilan. Naime, gledatelji s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja više su smatrali da film u određenom stupnju nije bio previše nasilan, u odnosu na one s manjom navikom gledanja nasilnog sadržaja. Međutim, veći broj gledatelja s većom navikom jednako je mislio i da je film više nasilan nego nenasilan, u odnosu na one s manjom navikom. Slične rezultate dali su i odgovori na pitanja u kojima se utvrđivala „pasivnost“ prema nasilju. Točnije rečeno, gledatelji kojima se rjeđe događa da okreću glavu ili prestaju gledati nasilan sadržaj, zatim gledatelji koji ne odbijaju gledati sadržaj, iako predviđaju da sadrži previše ili prejakog nasilja te gledatelji s većom navikom gledanja horor žanra više su smatrali da film u određenom stupnju nije bio previše nasilan, u odnosu na gledatelje sa suprotnim navikama.

Svejedno, najzanimljivije rezultate ponudili su odgovori na pitanje: „U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da je filmsko nasilje opravdano ako je izvršeno nad negativnim likovima?“ Naime, rezultati ovoga pitanja isticali su neodlučnost ispitanika kada je u pitanju retribucijsko nasilje. Najviše ispitanika odgovorilo je da ne može odrediti, dok ih je podjednak broj mislio da je opravdano, odnosno da nije opravdano. Nakon što smo odgovore stavili u korelaciju s mišljenjem o nasilju u filmu *Joker*, rezultati su pokazali da čak 40 % ispitanika koji su odgovorili da se slažu da je nasilje nad negativnim likovima opravdano smatralo je da film u određenom stupnju nije bio previše nasilan, dok je isto odgovorilo 21.05 % ispitanika koji se ne slažu s tom tvrdnjom. Takvi rezultati najbolje opisuju moralni sukob, koji se javlja prilikom miješanja pravde i nasilja, a možemo ga povezati s retribucijskim pravom. Više o tome govorili smo u trećem poglavlju ovoga rada.

Dakle, ovi rezultati potvrdili su drugu hipotezu, time što su pokazali da veća navika gledanja nasilnog sadržaja utječe na mišljenje da film *Joker* nije bio previše nasilan. Međutim,

jednako tako pokazuju i da su gledatelji s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja i dalje percipirali nasilje kao takvo. Svejedno, najizraženiji rezultat bio je taj da je retribucijsko nasilje imalo najveći utjecaj na relativizaciju nasilja u filmu. Odnosno, mišljenje da je nasilje opravdano ako je izvršeno nad negativnim likovima, najviše je utjecalo na percepciju nasilja u filmu *Joker*.

Uz navike gledanja nasilnog sadržaja, u ovome smo istraživanju analizirali i navike uspostavljanja veza s fiktivnim likovima. Rezultati su pokazali da najveći broj ispitanika često suosjeća s fiktivnim likovima. Uz to, prema očekivanjima, najvećem broju ispitanika u određenom su stupnju važni karakter i priča lika prilikom odabira i praćenja filma i TV serije. Uzevši sve to u obzir, najveći broj ispitanika ipak je rekao da, usprkos smrti ili nepravednom tretiranju najdražeg lika, nije prestao gledati film ili TV seriju.

Kako bismo ustanovili koliki utjecaj ima emocionalno povezivanje s fiktivnim likovima na percepciju antiheroja, i time potvrdili ili opovrgnuli treću hipotezu, usporedili smo odgovore na tri prethodno spomenuta pitanja. Također, analizirali smo i mišljenje o prikazu Jokera u filmu. Rezultati su pokazali da su ispitanici koji često ili većinom suosjećaju s fiktivnim likovima imali pozitivnije mišljenje o liku Jokera u odnosu na one koji nikad ili većinom ne suosjećaju. Jednako tako, gledatelji koji su prestali gledati film ili TV seriju zbog smrti ili nepravednog tretiranja najdražeg lika više su smatrali da je Joker u određenom stupnju dobar, u odnosu na one koji nisu prestali gledati. Suprotno tome, gledatelji kojima su karakter i priča lika važni prilikom odabira i praćenja filma ili TV serije rjeđe su smatrali da je Joker u određenom stupnju dobar lik, u odnosu na one kojima to nije važno. Uz sve navedeno, gledatelji koji češće suosjećaju s fiktivnim likovima rjeđe su smatrali da je Joker u filmu prikazan pozitivno u odnosu na one koji rjeđe suosjećaju. Oni su češće smatrali da je prikazan neutralno te zatim negativno. Možemo zaključiti da je češće emocionalno povezivanje, odnosno suosjećanje s fiktivnim likovima iz filmova i TV serija imalo utjecaj na pozitivnije mišljenje o antiheroju Jokeru.

Uz sve navedeno, na kraju ankete analizirali smo mišljenja ispitanika o liku i filmu *Joker*. Rezultati su pokazali da se većina ispitanika slaže da je Joker realna žrtva moralno lošeg društva te da film *Joker* predstavlja stvarne suvremene probleme našeg društva. Prethodno smo spomenuli da veća navika gledanja filmova i TV serija nije imala utjecaj na takvo mišljenje. Uz navedeno, od ispitanika smo tražili da procijene koliko nasilan je bio film *Joker*. Najviše ispitanika odgovorilo je da je film bio više nasilan nego nasilan. Međutim, istraživanje je

pokazalo da gledatelji s većom navikom gledanja nasilnog sadržaja više smatraju da film *Joker* u određenom stupnju nije bio previše nasilan, u odnosu na gledatelje s manjom navikom.

Nadalje, prilikom karakteriziranja Jokera, najveći broj ispitanika odgovorio je da je on više dobar nego zao, dok je jednak broj ispitanika rekao da ne može procijeniti te da je više zao nego dobar. Ovakvi rezultati ukazuju na utjecaj glorifikacije i humanizacije antiheroja, odnosno na stvaranje moralnog sukoba kod gledatelja. Naime, sudeći prema priloženim komentarima na kraju ankete, ispitanicima je bilo teško odrediti je li ovaj lik dobar ili zao, ponajviše zbog naracije filma.

Povezano s navikama gledatelja, veća navika gledanja filmova i TV serija nije imala značajan utjecaj na pozitivnije mišljenje o liku. Međutim, istraživanje je pokazalo da su gledatelji koji češće suosjećaju s fiktivnim likovima imali pozitivnije mišljenje o liku, u odnosu na one koji rjeđe suosjećaju.

Zaključno, ovim smo istraživanjem potvrdili dvije od tri hipoteze. Odnosno, prva hipoteza je opovrgnuta. Pokazali smo da veća navika gledanja filmova i TV serija nema značajan utjecaj na percepciju antiheroja, barem ne u slučaju filma *Joker*. Suprotno tome, potvrdili smo da veća navika gledanja nasilnog sadržaja ima utjecaj na relativizaciju nasilja u filmu *Joker*, no da gledatelji i dalje percipiraju nasilje kao takvo. Također, potvrdili smo i hipotezu da gledatelji koji se češće emocionalno povezuju s fiktivnim likovima imaju pozitivnije mišljenje o antiheroju, u ovome slučaju – Jokeru, u odnosu na one koji se rjeđe povezuju.

S obzirom na to da je ovo istraživanje obuhvatilo 201 ispitanika te da je uzorak bio ograničen na osobe koje su pogledale film *Joker* i imale su između 21 i 35 godina, važno je napomenuti da se dobiveni rezultati ne mogu generalizirati na ukupnu populaciju. Međutim, istraživanje pruža dobre smjernice za provođenje daljnjih istraživanja na temu glorifikacije antiheroja u modernoj kinematografiji.

7. Zaključak

Film je u svojoj povijesti postao značajan medij. S jedne strane, filmske preporuke i omiljeni sadržaji povezuju ljude pa čak i stvaraju prijateljstva. Filmovi nas mogu nasmijati, a mogu nas i rasplakati; mogu čak i probuditi nostalgiju za vremenom, u kojemu možda nismo ni bili rođeni. S druge strane, oni mogu imati značajan utjecaj na naše razmišljanje, stavove i ponašanje. Ponekad takav utjecaj može imati pozitivan ishod. Primjerice, obiteljski film nas može potaknuti na održavanje dobrih odnosa u obitelji, dok nas dokumentarni film o štetnosti otpada može inspirirati da se pridružimo određenom pokretu ili da počnemo reciklirati. Međutim, film jednako tako može imati i značajan negativan utjecaj na gledatelja.

Utjecaj nasilja u filmu, kao i u drugim medijima, već je dulje vrijeme predmet istraživanja. To je postalo posebno važno u 21. stoljeću, ponajprije zbog neograničenog širenja filmskog sadržaja na različitim „piratskim“ mrežnim stranicama, ali i sve češćim korištenjem *streaming* platforma. Naime, na navedenim stranicama kontrola sadržaja je značajno slabija u odnosu na onu u kinodvoranama. Također, tehnološkim razvojem filma, nasilje u filmu postaje učestalije i „stvarnije“, ali s manjim stvarnim posljedicama. Zbog toga se javljaju slučajevi u kojima su gledatelji, nerijetko djeca, pokušali imitirati određenu scenu te ozbiljno nastradali. Međutim, usprkos tome, u filmovima možemo vidjeti sve više nasilnog sadržaja.

Uz glorifikaciju nasilja, u filmovima se nerijetko glorificiraju i negativni likovi, a u određenim slučajevima čak i serijski ubojice. S obzirom na to da se gledatelji često emocionalno povezuju s fiktivnim likovima, utjecaj glorifikacije negativnih likova može imati ozbiljne posljedice. Ova problematika došla je u središte pozornosti nakon masovne pucnjave u kinodvorani u američkom gradu Aurora 2012. godine na projekciji filma *Vitez tame: Povratak*. No, postoje i brojni drugi slučajevi u kojima je prikaz lika iz filma izravno utjecao na počinjeni zločin. Svejedno, većina provedenih istraživanja na temu glorifikacije u filmu nije se odnosila na onu negativnih likova, već se odnosila na glorifikaciju rata. Zato se pojavila potreba za istraživanjem negativnih, odnosno nemoralnih, likova u filmu. U ovome radu to su bili – antiheroji.

Antiheroji su prema definiciji *Hrvatskog jezičnog portala* oni koji općim dojmom, vanjštinom i pripisanim odlikama predstavljaju opreku uobičajenoj predodžbi o junaku ili heroju. U filmu je njihova najčešća karakteristika uporaba nemoralnih metoda radi postizanja pravde. Često je ta metoda nasilje, a ponekad čak i ekstremno nasilje. Antiheroj kao glavni lik

nerijetko se koristi u filmskom pravcu film noir te, očekivano, i u njegovoj suvremenoj inačici – neo-noiru. Upravo je taj filmski pravac imao značajan utjecaj na stvaranje antiheroja – Jokera, kojeg smo odabrali za glavnog predmeta ovoga rada.

Vrlo brzo nakon početka emitiranja film *Joker* (2019.) postao je predmetom rasprava. Naime, jedan od najpoznatijih filmskih negativaca napokon je dobio svoju priču o postanku. Ono što je zabrinulo mnoge je to da su Jokerovi nemoralni i nasilni postupci glorificirani te da su opravdani demonizacijom ostalih likova. Naime, korištenjem metoda poput estetike krvi i nasilja, populizma, herojskog putovanja i anti-stigmatizacije mentalnih poremećaja i stanja, redatelj Todd Phillips odredio je naraciju Jokerove priče, koja je antiheroja humanizirala i glorificirala. Takva naracija utjecala je na gledateljevo shvaćanje lika.

Zašto podržavamo nasilnika i ubojicu u filmu? Zašto uživamo u postupcima, koje inače u stvarnosti ne bismo radili niti podržavali? Postoji više teorija ovakvoga ponašanja. Teorija o parasocijalnim odnosima govori da gledatelji stvaraju emotivni odnos sa stvarnim ili fiktivnim medijskim figurama te da te figure ne moraju nužno biti pozitivne. Uz nju, mračna trijada osobnosti, koju čine makijavelizam, narcizam i psihopatija, govori nam da slične vrijednosti i osobine gledatelji ne moraju nužno pronaći samo u pozitivnim likovima. Nadalje, teorija afektivne dispozicije objašnjava da, ako se gledateljima sviđa lik, podržavat će sve njegove postupke bez obzira kakvi oni bili. Konačno, prema retribucijskoj pravdi, gledatelj će smatrati da je nasilje opravdano ako je žrtva to zaslužila. Ovo su samo neke od teorija koje nam mogu objasniti zašto gledatelji podržavaju nemoralne postupke antiheroja, a u ovome slučaju – Jokera.

U ovome radu provedeno je istraživanje o percepciji antiheroja, koje je temeljeno na slučaju filma *Joker*. Zaključili smo da je emocionalna povezanost s fiktivnim likovima utjecala na percepciju antiheroja Jokera te da je navika gledanja nasilnog sadržaja utjecala na percepciju nasilja u filmu *Joker*. Konačno, možemo reći da smo istraživanjem potvrdili dvije od tri hipoteze.

Zbog vrste uzorka, dobiveni podaci u provedenome istraživanju ne mogu se generalizirati na ukupnu populaciju. Međutim, ovo istraživanje i rad mogu poslužiti u svrhu daljnjeg istraživanja glorifikacije antiheroja u filmu.

8. Popis literature

1. Baumeister, R., Leary, M. (1995.) The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation, *Psychological Bulletin*, Vol. 117 (3): 497–529.
2. Bazin, A., Gray, H. (1967). *What is cinema?*, Berkeley: University of California Press.
3. Bosch, B. (2016.) "Why So Serious?" Threat, Authoritarianism, and Depictions of Crime, Law, and Order in Batman Films, *Criminology, Criminal Justice Law, & Society*, vol. 17 (1): 37–54.
4. Brcković, V. (2018.) Mračna strana ljudske ličnosti - mračna trijada, *Psychē*, vol. 1 (1): 81–84.
5. Bryant, J., Vorderer, P. (2011.) *Psychology of entertainment*, New York i London: Routledge.
6. Cavender, G. (2004). Media and crime policy: A reconsideration of David Garland's "the culture of control.", *Punishment & Society*, vol. 6 (3): 335–348.
7. Conard, M.T. (2007.) *The Philosophy of Neo-Noir (The Philosophy of Popular Culture)*, Lexington: The University Press of Kentucky.
8. Crysel, L., Jonason, P.K., Li, N.P., Schmitt, D.P., Webster, G.D. (2012.) The Antihero in Popular Culture: Life History Theory and the Dark Triad Personality Traits, *Review of General Psychology*, vol. 16 (2): 192–199.
9. Furnham, A., Richards, S. i Paulhus, D. (2013.) The dark triad: A 10-year review, *Social & Personality Psychology Compass*, vol. 7: 199–216.
10. Gaine, V.M. (2011.) „Genre and Super-Heroism: Batman in the New Millennium“, u: Gray, R.J., Kaklamanidou, B. (ur.) *The 21st Century Superhero: Essays on Gender, Genre and Globalization in Film*, Jefferson NC: McFarland, str. 111–129.
11. Hagan, J. L. (2010.) *Who are the criminals? The politics of crime policy from the age of Roosevelt to the age of Reagan*, Princeton: Princeton University Press.
12. Harris, R. J. (2004.) *A Cognitive Psychology of Mass Communication*, 4. izdanje, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
13. Hoffner, C., Cantor, J. (1991). "Perceiving and responding to mass media characters", u: Bryant, J., Zillmann, D. (ur.) *Communication, Responding to the screen: Reception and reaction processes*, Lawrence Erlbaum Associates, Inc., str: 63–101.

14. Tian, Q., Hoffner, C. A. (2010.) Parasocial Interaction With Liked, Neutral, and Disliked Characters on a Popular TV Series, *Mass Communication and Society*, vol. 13 (3): 250–269.
15. Horton, D., Wohl, R. R. (1956.) Mass communication and para-social interaction, *Psychiatry: Journal for the Study of Interpersonal Processes*, vol. 19: 215–229.
16. Jha, A. (2019.) How do Filmmakers Keep the Viewers Bolted to the Screen?, *Adalya Journal*, vol. 8 (12): 609–614.
17. Kanižaj, I., Ciboci, L. (2011.) „Kako je nasilje preko medija ušlo u naše domove - utjecaj učinci i posljedice nasilja u medijima na djecu i mlade“, u: Ciboci L., Kanižaj, I, Labaš, D. (ur.) *Djeca medija - od marginalizacije do senzacije*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 11–34.
18. King, C.M. (2006.) Effects of humorous heroes and villains in violent action films, *Journal of Communication*, vol. 50 (1): 5–24.
19. Longo, D.R., Feldman, M.M., Kruse, R.L., Brownson, R.C., Petroski, G.F., Hewett, J.E. (1998.), Implementing smoking bans in American hospitals: results of a national survey, *Tobacco Control*, vol. 7: 47–55.
20. Lott, E. (1997.) The Whiteness of Film Noir, *American Literary History*, vol. 9 (3): 542–566.
21. Luan, L. (2016.) "Finding a basic interpretive unit through the human visual perception and cognition – a comparison between filmmakers and audiences“, diplomski rad, Ohio: Sveučilište Bowling Green State.
22. Marušić, B. (2016.) Teorijski prijevori o opravdanosti smrtne kazne, *Pravnik*, 50 (100): 75–94.
23. McLuhan, M. (2008.) *Razumijevanje medija*, hrvatsko izdanje, Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga.
24. Muris, P., Merckelbach, H., Otgaar, H. i Meijer, E. (2017) The Malevolent Side of Human Nature: A Meta-Analysis and Critical Review of the Literature on the Dark Triad (Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy), *Perspectives on Psychological Science*, vol. 12 (2): 183–204.
25. O'Neil, D. (1994.) *Batman: Knightfall*, New York: Bantam Books.
26. Paulhus, D. L. i Williams, K. M. (2002.) The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy, *Journal of Research in Personality*, vol. 36: 556–563.

27. Raney, A.A. (2011.) The role of morality in emotional reactions to and enjoyment of media entertainment, *Journal of Media Psychology: Theories, Methods, and Applications*, vol. 23 (1): 18–23.
28. Reynolds, R. (1994.) *Super Heroes: A Modern Mythology*, Jackson: University Press of Mississippi.
29. Sabol, J., Bratko, D. (2006.) "Osobine ličnosti i osnovne psihološke potrebe kao prediktori zadovoljstva životom: rezultati on-line istraživanja", znanstveni rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
30. Schlegel, J., Haberman, F. (2011.), „You Took My Advice About Theatricality a Bit...Literally: Theatricality and Cybernetics of Good and Evil in Batman Begins, The Dark Knight, and X-Men“, u: Gray, R.J., Kaklamanidou, B. (ur.) *The 21st Century Superhero: Essays on Gender, Genre and Globalization in Film*, Jefferson NC: McFarland, str. 29–45.
31. Schmitt, M. (2019.) „They're Bad People – They Should Suffer”: Post-British Crime Films and the Ethics of Retributive Violence, *Cinema: Journal of Philosophy and the Moving Image*, Cinema 11 (2019): 152–168.
32. Shafer, D.M., Raney, A.A. (2012.) Exploring How We Enjoy Antihero Narratives, *Journal of Communication*, vol. 62: 1028–1046.
33. Svendsen, L.F.H. (2011.) *Filozofija zla*, Zagreb: TIM press.
34. Šuran, F. (2017.) S one strane dobra i zla: BATMAN, *In Medias Res*, vol. 6 (11): 1633–1654.
35. Trend, David (2007) *The Myth of Media Violence. A Critical Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing.
36. Valković, J. (2010.) Oblici i utjecaji televizijskog nasilja, *Nova prisutnost*, vol. 8 (1): str. 67–86 .
37. Žižek, S. (2002.) *Benvenuti nel deserto del reale : cinque saggi sull'11 settembre e date simili*, Rim: Meltemi.
38. Weil, S. (1997.) *Gravity and Grace*, Lincoln: University of Nebraska Press.
39. Dickson, W.W. (2009.) *Film Noir and the Cinema of Paranoia*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
40. Silver, A., Ursini, J. (2005.) *L.A. noir : the city as character*, Santa Monica: Santa Monica Press LLC.
41. Mayer, G., McDonnell B. (2007.) *Encyclopedia of Film Noir*, Westport: Greenwood Press.

Popis internetskih izvora

1. „Antiheroj“ (2021.) *Hrvatski jezični portal*, internetska stranica, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (stranica posjećena: 21. ožujka 2021.).
2. „Behind The Sound Design of ‘Joker’“ (2019.) internetska stranica *Enhanced Media*, <https://enhancedmedia.medium.com/behind-the-sound-design-of-joker-c1115145e41e> (datum objave: 23. listopada 2019.).
3. Desta, Y. (2019.) "The Joker Didn't Inspire the Aurora Shooter, but the Rumour Won't Go Away", *Vanity Fair*, internetska stranica, <https://www.vanityfair.com/hollywood/2019/10/joker-aurora-shooting-rumor> (datum objave: 2. listopada 2019.).
4. „Do people with mental illness and substance use disorders use tobacco more often?“ (2021.) *National Institute on Drug Abuse*, internetska stranica, <https://www.drugabuse.gov/publications/research-reports/tobacco-nicotine-e-cigarettes/do-people-mental-illness-substance-use-disorders-use-tobacco-more-often> (stranica posjećena: 25. travnja 2021.).
5. „Gotham City“ (2021.) *Fandom*, internetska stranica, https://batman.fandom.com/wiki/Gotham_City (stranica posjećena: 21. veljače 2021.).
6. Haider, A. (2018.) „How cinema stigmatises mental illness“, *BBC*, internetska stranica, <https://www.bbc.com/culture/article/20180828-how-cinema-stigmatises-mental-illness> (datum objave: 28. kolovoza 2018.).
7. Johnson J. (2020.) „Internet activities performed by Gen Z in Great Britain 2020“, *Statista*, internetska stranica, <https://www.statista.com/statistics/1119977/gen-z-internet-activities-in-great-britain/> (datum objave: 19. kolovoza 2020.).
8. Jugović Spajić, D. (2021.) „Piracy Is Back: Piracy Statistics for 2021“, *DataProt*, internetska stranica, <https://dataprot.net/statistics/piracy-statistics/> (datum objave: 19. ožujka 2021.).
9. Kaufman, S. B. (2019.) "The Light Triad vs. Dark Triad of Personality", *Scientific American*, internetska stranica, <https://blogs.scientificamerican.com/beautiful-minds/the-light-triad-vs-dark-triad-of-personality/> (datum objave: 19. ožujka 2019.).
10. Lewis, R. (2021.) „The Dark Knight of American empire“, *Jump Cut: A Review of Contemporary Media*, internetska stranica,

- <https://www.ejumpcut.org/archive/jc51.2009/DarkKnightBloch/index.html> (stranica posjećena: 5. travnja 2021.).
11. McIntosh, C. (2020.) „Joker (2019): 10 Movies That Inspired Todd Phillips' Dark DC Movie“, *Screen Rant*, internetska stranica, <https://screenrant.com/dc-joker-todd-phillips-movies-inspired-influence/> (datum objave: 28. rujna 2020.).
 12. Prosser, K. (2021.) „Quentin Tarantino Explains the Genius of Joker's Gruesome Climax“, *CBR (Comic Book Resources)*, internetska stranica, <https://www.cbr.com/quentin-tarantino-joker-talk-show-scene-explained/> (datum objave: 6. veljače 2021.)
 13. Rodriguez, M. (2014.) „Physiognomy and Freakery: The Joker on Film“, *Americana*, vol. 13 (2), https://www.academia.edu/30222233/Physiognomy_and_Freakery_The_Joker_on_Film.
 14. Saleh, N. (2020.) "How the Stigma of Mental Health Is Spread by Mass Media", *Verywell Mind*, internetska stranica, <https://www.verywellmind.com/mental-health-stigmas-in-mass-media-4153888> (zadnja promjena: 2. lipnja 2020.).
 15. Shelton, J. (2020.) "16 Real-Life Crimes And Murders Inspired By The Joker", *Ranker*, internetska stranica, <https://www.ranker.com/list/real-events-inspired-by-the-joker/jacob-shelton> (zadnja promjena: 22. travnja 2020.).
 16. Tašev, I. (2019.) „Dr. Ivan Balabanić o populizmu kao retoričkom stilu ili „tankoj“ ideologiji: Populistički pokreti mogu korigirati anomalije predstavničke demokracije“, *Glas Koncila*, internetski portal, <https://www.glas-koncila.hr/dr-ivan-balabanic-o-populizmu-kao-retorickom-stilu-ili-tankoj-ideologiji-populisticke-pokreti-mogu-korigirati-anomalije-predstavnicke-demokracije/> (datum objave: 12. prosinca 2019.).

Popis filmskih izvora

1. Nolan, C. (2008.) *Vitez tame*, igrani film, Warner Bros. Pictures.
2. Phillips, T. (2019.) *Joker*, igrani film, Warner Bros. Pictures.
3. Scott, R. (2010.) *Robin Hood*, igrani film, Universal Pictures.

8.1. Popis grafikona

Grafikon 1 Učestalost gledanja filmova i TV serija

Grafikon 2 Dnevni prosjek gledanja filmova i TV serija

Grafikon 3 Najgledaniji žanrovi

Grafikon 4 Važnost priče i karaktera pri odabiru i praćenju filma i TV serije

Grafikon 5 Suosjećanje s fiktivnim likovima iz filmova i TV serija

Grafikon 6 Prestanak gledanja filma ili TV serije

Grafikon 7 Gledanje nasilnog filmskog i TV sadržaja

Grafikon 8 Odbijanje gledanja nasilnog sadržaja

Grafikon 9 Okretanje glave ili prestanak gledanja zbog previše ili prejakog nasilnog sadržaja

Grafikon 10 Navike gledanja horor žanra

Grafikon 11 Opravdanost nasilja nad negativnim likovima

Grafikon 12 Film Joker predstavlja stvarne suvremene probleme društva

Grafikon 13 Joker je realna žrtva moralno lošeg društva

Grafikon 14 Nasilje u filmu Joker

Grafikon 15 Mišljenje o liku Jokera

Grafikon 16 Prikaz Jokera u istoimenom filmu

Grafikon 17 Osobno mišljenje o filmu

Grafikon 18 Veća navika gledanja u odnosu na mišljenje o prikazu lika

Grafikon 19 Manja navika gledanja u odnosu na mišljenje o prikazu lika

Grafikon 20 Veća mjesečna navika u odnosu na mišljenje o liku

Grafikon 21 Manja mjesečna navika u odnosu na mišljenje o liku

Grafikon 22 Veća dnevna navika u odnosu na mišljenje o liku

Grafikon 23 Manja dnevna navika u odnosu na mišljenje o liku

Grafikon 24 "Film Joker predstavlja stvarne suvremene probleme našeg društva."

Grafikon 25 "Joker je realna žrtva moralno lošeg društva."

Grafikon 26 Manja navika gledanja nasilnog sadržaja

Grafikon 27 Veća navika gledanja nasilnog sadržaja

Grafikon 28 Korelacija između navika gledanja nasilnog sadržaja i percepcije nasilja u filmu Joker

Grafikon 29 Korelacija između navika gledanja horor žanra i percepcije nasilja u filmu Joker

Grafikon 30 Korelacija između opravdanosti nasilja nad negativnim likovima i percepcije nasilja u filmu Joker

Grafikon 31 Korelacija između emocionalne povezanosti s fiktivnim likova i percepcije Jokera

Grafikon 32 Korelacija između važnosti priče i karaktera likova s percepcijom Jokera

Grafikon 33 Korelacija između prestanka gledanja zbog smrti ili nepravednog tretiranja omiljenog lika s percepcijom Jokera

9. Prilog

Upitnik:

1. Jeste li pogledali film Joker (2019), redatelja Todda Phillipsa?

- a) Da
- b) Ne

NAVIKE GLEDANJA FILMOVA I TV SERIJA

2. Koliko često gledate filmove ili TV serije?

- a) Svaki dan
- b) Više puta tjedno
- c) Jednom tjedno
- d) Više puta mjesečno
- e) Jednom mjesečno

3. Koliko prosječno sati na dan provedete gledajući filmove ili TV serije?

- a) Manje od jednog sata
- b) Jedan sat
- c) Dva do tri sata
- d) Četiri do pet sati
- e) Šest do deset sati
- f) Više od deset sati

4. Koje žanrove najviše gledate? (Odaberite maksimalno 3 odgovora)

- a) Komediya
- b) Drama
- c) Triler
- d) Horor
- e) Znanstvena fantastika (sci-fi)
- f) Akcija

- g) Romantika
- h) Mjuzikl
- i) Avantura
- j) Animirani
- k) Kriminalističke

5. Koliko su vam važni karakter i priča pojedinog lika pri odabiru i praćenju filma ili TV serije?

- a) Uopće mi nisu važni
- b) Većinom su mi nevažni
- c) Ne mogu procijeniti
- d) Većinom su mi važni
- e) Jako su mi važni

6. Procijenite koliko često suosjećate s fiktivnim likovima iz filmova i TV serija?

- a) Nikad
- b) Rijetko
- c) Ne mogu procijeniti
- d) Ponekad
- e) Često

7. Jeste li ikada prestali gledati film ili TV seriju nakon smrti ili nepravednog tretiranja omiljenog lika?

- a) Da
- b) Ne
- c) Ne mogu se sjetiti

NAVIKE GLEDANJA NASILNOG SADRŽAJA

8. Koliko često gledate nasilan filmski ili TV sadržaj?

- a) Nikad
 - b) Većinom ne gledam
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Većinom gledam
 - e) Često
9. Prema vašoj procjeni, koliko često odbijate pogledati film ili TV seriju jer predviđate da će sadržavati previše nasilja?
- a) Nikad
 - b) Većinom ne odbijam
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Većinom odbijam
 - e) Često
10. Prema vašoj procjeni, koliko vam se često dogodi da tijekom gledanja nasilnog sadržaja okrećete glavu ili prestajete gledati sadržaj zbog previše ili prejakog nasilja?
- a) Nikad
 - b) Većinom se ne dogodi
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Većinom se dogodi
 - e) Često
11. Koliko često gledate filmove ili TV serije horor žanra?
- a) Nikad
 - b) Većinom ne gledam
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Većinom gledam
 - e) Često
12. U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da je filmsko nasilje opravdano, ako je izvršeno nad negativnim likovima?
- a) U potpunosti se ne slažem

- b) Donekle se ne slažem
- c) Niti se slažem niti se ne slažem
- d) Donekle se slažem
- e) U potpunosti se slažem

MIŠLJENJE O FILMU

U nastavku odredite vaše osobno mišljenje o filmu i liku Jokera.

13. Koje ste od navedenih dugometražnih igranih filmova s likom Jokera pogledali?

- a) Batman (1966.) – Cesar Romero
- b) Batman (1989.) – Jack Nicholson
- c) Vitez Tame (2008.) – Heath Ledger
- d) Odred otpisanih (2016.) – Jared Leto
- e) Joker (2019.) – Joaquin Phoenix

14. U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da film „Joker“ predstavlja stvarne suvremene probleme našeg društva?

- a) U potpunosti se ne slažem
- b) Donekle se ne slažem
- c) Niti se slažem niti se ne slažem
- d) Donekle se slažem
- e) U potpunosti se slažem

15. U kojem se stupnju slažete s tvrdnjom da je lik Jokera realna žrtva moralno lošeg društva?

- a) U potpunosti se ne slažem
- b) Donekle se ne slažem
- c) Niti se slažem niti se ne slažem
- d) Donekle se slažem
- e) U potpunosti se slažem

16. Prema vašoj procjeni, koliko nasilan je bio lik Jokera?
- a) Nimalo nasilan
 - b) Više nenasilan nego nasilan
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Više nasilan nego nenasilan
 - e) Previše nasilan
17. Prema vašoj procjeni, koji opis najviše pristaje liku Jokera?
- a) Dobar
 - b) Više dobar nego zao
 - c) Ne mogu procijeniti
 - d) Više zao nego dobar
 - e) Zao
18. Na koji je način, prema vašem mišljenju, bio prikazan lik Jokera u filmu Joker?
- a) Pozitivno
 - b) Negativno
 - c) Neutralno
19. Školskom ocjenom od 1 do 5, koliko vam se svidio film „Joker“?
- a) 1 = Nedovoljan
 - b) 2 = Dovoljan
 - c) 3 = Dobar
 - d) 4 = Vrlo dobar
 - e) 5 = Odličan
20. Ako imate dodatni komentar u vezi navedene teme i filma, slobodno podijelite u nastavku.

DEMOGRAFSKI PODACI

21. Spol

- a) Muško
- b) Žensko
- c) Ne želim odgovoriti

22. Dob

unos godina

23. Zanimanje

- a) Student
- b) Zaposlen
- c) Nezaposlen